

ЗАИРА ТҰАИЦЫКӘ

Абырфын рахәыцқәа

Ажәеинраалақәа

Афоризмқәа

Аминиатиурақәа

Ажәабжь

Агәаанагарақәа

Астатиақәа

Апқәынтшәкәтыжьырта

Ақәа 2014

ББК 84(5А6х) 6
Т 67

Тхайтыкә, З. Шь.

Т 67 Абырфын рахэыцкәә.

Ажәеинраалакәә. Афоризмкәә. Аминиатиуракәә.
Ажәабжь. Агәәанагаракәә. Астатиакәә.
Апхәынтшәкәтыжьырта. Акәә, 2014. – 280 д.

Аизга ианылеит абаѡхатәра змоу апоет, апроза-
ик Заира Тхайтыкә атыхәтәантәи аамтазы иапылтаз
аѡымтакәә.

ББК 84(5А6х) 6

© Тхайтыкә, З. Шь., 2014
© Апхәынтшәкәтыжьырта, 2014

ЗАШӘА ЗГӘЫ ИҤЫЦРААЗ

Ашәкәы атыцра апоет изы ескыынагь агәырғьара ацуп, ағыцра ацуп. Апоет иаамта еидикылоит, ишәоит-изоит, игәы иңсы рыла, иаңхьаф иеиҳәаша, идигалаша абырцкал икылхны, илшаз, изаатыз, еили-кааз ицеишиоит. Апоет ескыынагь игәы ғыцуп, ибара, иаҳара, даеакала имәағысуеит.

Ахәычы даныхәачу иңсабара дкылашыа шака ицару еиңш, апоет уи анырра цары дахәуеит акалашәа, тахагь-ңсгахагь инатом. Апоет Заира Тҳаитцыкә зырғиара есааира узыргәыргьо, есааира зыезыртбаауа, итынчым, еснагь амшын еиңш еилашуа, аха нас итышәынтәало, зцәаныррақәа еснагь зыңсы цоу, ихьяау, игәытцхоу акоуп.

Заира Тҳаитцыкә иңшаауа поетуп, уи лхы цылшәоит еиуеиңшым апоезиатә формақәа рғы еиңш, еиуеиңшым ажанрқәа рғыы. Бафхатәрала асахьаркыратә ажәа аус адылулоит. Уи илчыдаказшыоуп икьяғу ажәеинраала аформа, урт афоризмқәа еиҳа ирзааигәоуп, аңсуа иказшыа, идунеихәаңшра рныңшуеит. Апоет лпое-зиа иацдоуп агәаартра ацыхәтәанынза, қәыпсычхарак еиңш лыгәтыха уахәара, уи лыгәра угоит, лаңхьаф иғы лыгәтыха лхәоит дмыргәаңзакәа. Лпоезиа агәынкылара маншәалоуп, иласуп, агәалашәара мариоуп. Уи лцәаныррақәа рғы мыцхә лхәазом, дыхәмарзом, илны-руа, илыхьяу, лгәы иалоу уцәылзазом.

Апоет лпоезиа иацдоуп аңхарра, агәыбылра ду, ауағы ибзиабара, аңсабара ахзызаара. Зны-зынла

убаскак лнырра уашәшәырахоит, лажәеинраалақәа рҕы иҕахәәеу маза лцәыуабжь уахауеит. Аха уи лацхьаф ахьантара даталцазом, лхьаа лгәаҕы иҕалцәахуеит, ацхьаф изы лара есқынаҕь аччацшь лҕыкәууп, лыблақәа гәырҕа-хьаала иҕәызаргы.

Заира Тҕаитцкә лирика цшқоуп, иҕаҕоуп, ацхьаф уи имбарц залшазом иҕылхуа асахьақәа рҕы.

Ажәһан қәыршәууп цтеиқәатцәала,
Шәахәацк ацәаара убазом.
Ацла гылоуп рееидыцсала,
Абна цытбыжь уахазом...

3. Тҕаитцкә лпоезиа ишәа-иза, жәа мыцхә мхәазакәа лацхьаф лгәы изаалыртуеит ашьшьыхәа. Есым-ша лгәылҕеануп, ацсабараҕы еазә илацш иҕамшәо асахьақәа угәуеынзамкәа иузаалыртуеит.

Сымҕаҕ амца,
Сгәатцаҕ амца,
Амца сшәыстцан –
сцәа-сжьы блуп.

Заира лпоезиа еҕа аелегиатә кәазшьа амазаргы, иҕоуп ҕныцқала лашарак, гәыграк, имазоу гәырҕьарак, лгәатцантә уи цәытыцхауеит хара-хара. Аминортә гәалакәзаара уи иҕылхуа асахьақәаҕы ирыцубауеит:

Амш иацәызуаз сара сакәын,
Сыкәазамызт шыҕа цьаргы.
Исышьталоз дхынхәыр акәын,
Сихаштыр акәын зынзагы.

3. Ҙһаитыкә лпоезиатә лирика гәылыршәоуп,
асахьақәа еиламыжкәа, лемоциатә гәтыхақәа еилыхха
иқатцоуп, лфиласофия лыруадаџом.

Ақта кәашқәа ажәџан хыркьеит,
Бымба шкәакәоушәа итқьоуп.
Ақта кәашқәа схәыцра сцәыргеит,
Схи-сгәи еинымшәазо еишьтоуп.
Ақта кәашқәа сыңсы рыццеит,
Шьта сахьықоугьы мазоуп.

3. Ҙһаитыкә лпоезиатә интуициа зны-зынла
иаацьоушьартә мазала еибаркуп:

Слақшцдашәара ргамоуп,
Исымазам маза.
Сара сфымтра шьаноуп,
Иустоит еикәырха!

Зны-зынла апоет лгәаартра убриақара итџадоуп,
лыџнытқатәи аибафара, лгәы итцо азцарақәа
рыңсықкаара ақхьаџ игәәфьы имнеирц залшом:

Адуinei дузза итамзас сыңсы,
Узақароузеи?
Зақагы уцагоузеи? –
Ахауа атцкыс уласны...

Ѡба-Ѡба цәахәа иқоу ажәеинраалақәа гәылыр-
шәоуп, асахьақәа иухамыштүа угәәфьы инхо иқатцоуп:

Спенцьырқәа рыбласаркьа
Атц итнахит.

Узтахи узтахыми анеилурга
Узатҳоит.

Ашәтқәа пыруан, –
Ақарқалыкқәа ачара рыман.

Ишыжәбо, ара жәа мыцхә аххәаара атахзам, ихәоуп.
Ицьоушьоит арт ацәахәақәа шақа ртазо. З. Тҳаитцкә
лажәеинраалақәа рґы лара лыфнуцқатәи адунеи,
лқазшьа, лара лыпстазаара рыцубаауеит, уи лхбаа,
лыгәтыхәқәа, дзыргәамтца лыпстазаарақынтә лпоези-
ахь ииалгоит.

Амш ақсымтаз игәынқбуан,
Хьаак иатқан.
Атқ имчыдаха ицшуан,
Ацәыз аман.

Шақа сахьа ссирқәа еиднакылозеи ажәеинраала
«Ухаґсахьа»:

Аақын иґыхаз
бґы иатцәаран,
Ашәтқәа зрыпхуаз
хьтәы нацәкьаран,
Исызхымгоз
мшык иахаран,
Ухаґсахьа...
Лақшташәаран.

Еиха-еиха улақш иташәоит атыхәтәантәи аамтазы
Заира Тҳаитцкә лажәеинраалақәа иаадырпшуа

агәағра, итылхуа асахьақәа рҕы иубоит уи леизҳара,
лышьақәгылара, лтышәынтәалара:

Атх ауапа сөыласхәеит,
Атх ауапа сшәит.
Атх ауапа сөылаззеит,
Сцәашьгы ахала иҗсит.

Агәалақара бзиа зны-зынла аршаш хьшәашәеицш
инаухытәоит, ацәа уалнахуеит.

Раха змада, сеилахоуп,
Сара амцатәкьа сыцроуп!

3. Тҳаитдыкә лфиласофиатә гәтахәыцрақәа еиха-
еиха рхәаакәа дыртбаауеит:

Аамта ҕуроуп,
Ашәымтоуп изтәзо.
Иацәугаз ауп иуоуз,
Иазынужьыз ауп инхо.

Апоет лшәыгақәа айқәатдәеи ашкәакәеи рыбжьара
ушақәымгәыгуа аҗшшәы лахҕыхқәа, аҗшшәы еилаҗса
амра шәахәеицш инауқәыҗсоит:

Амрахәага сөыласхәоит,
Амрахәага сшәуп.
Убла еиқәара срыкәахшоуп,
Ублақәа разуп.

Заира лпоезиа иатцоу ақәыҗсычҳара лашарак ацуп,
гәығрала итәуп, уи лгәы иалхны, лыҗсы иатхны аҗхарра

зегь аҗхьаѿ иҗынза анагара лылшоит. Лгәыпшаара аҗхьаѿ изааигәоуп, аха уи иаанагазом уи лцәахәақәа ацәыуарафѿы рхукаауеит хәа. Уи лабжышқәоуп – зыпсы татәҗьоу, егьа ауадаѿрақәа дрықәшәахьазаргы, ипымеыз, иатцамхаз, зуаѿра, зыламыс хараку, ауаѿы ибзиабара, аҗстазаара абзиабара, алашара ацәымзра рытубаауеит уи ацыхәтәантәи аамтазы иапылцаз аҗәеинраалақәа.

Агәра згоит аҗхьаѿцәа даҗәа дунеик рзаадыртып хәа Заира Тҗаитцыкә лажәеинраала фыцқәа ирыпхьаран иҗоу.

Иҗгәгәоу ауаа роуп аҗстазааратә пышәара иаиааины, уи аҗшзара абара, уи аҗшзара згәафы аиқәырхара зылшо, аиҗахәашьагы иақәшәо.

Насыпуп, –
ипхызым
са сгәыҗра
зхьыпшу.
Сыпстазаара
анцәамтаҗ
касышуп иахшыу!

Гунда Сақаниа

АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

Атх аҕеиқәа иақәтәоуп,
Аеиқәа амәа цшоуп.
Атх ацша иаркаран,
Аблақәа еикәацсоуп.

Жәәан цардоушәа икнахауп,
Амза ашәахәа.
Жәәан сакараҕ сҕьалеит,
Атхаз са сзатәха.

Аетдә кәицқәа изызо,
Хәыцрак еимнадоит.
Аеуаә-цкәын уатдәынза,
Имәа наигзоит.

Атх аҕеиқәа ҕьала,
Сурҕьалеит зынза.
Сышә сзахытцуам схала,
Усыҕхьозаргь маза.

Уацә шыжынза сыцәап,
Уееикәа ҕахәаны.
Шыжь-шәаңшь сапылап,
Ашара сахъзаны!

Амәақәа еихалоит,
еихыцуеит,
Амәасыө игәыҕра
иаңысуеит,
Шьоук ҳавсуеит,
Шьоук ҳдылоит,
Шьоук ҳаңысуеит,
Ажәәангы хыхьынтә
иңшыхәуеит.
Зынгы ҳталоит,
Зынгы ҳхалоит
бахәракгы,
Хыхь ҳалаңш аздахуеит
етәакгы,
Ашықәсқәагь рөыхәа
ласзоит,
Мшыказ ҳазегь
ҳаихьзоит!

Адгғыл – снапсыргәытца,
Сгәы инадцан саатғылт.
Аңшқа иеипш итцәуон,
Схәы-сжыы ааилағылт.

Шәартарак абома? –
Ацәа-жыы цаҕахоу?
Ачҳара хытцма? –
Ахәрақәа ңытлоу?..

...Ааи, – иуазыруан,
Иазхымгоз рацәан:
Ан лыхшара
Илцәызыз дрызгәышыуан.

Ишэартоуп бахьыкам

(С. Делба илызку ацикл)

Икам рыгэтыха шыгэтыхоу схэазом,
Арака зегь тынчроуп,
арака уажэ фымтроуп...

С. Делба

I

Игэтыхан бдунеи,
Игэтыхоуп бызхэыцра,
Быхьз нцэахэушэа
Исгэыцдак снаскьоит.
Игэтыхан – игэтыхоуп
Ихышхыцэаз ба бхэыцра,
Дгэыли жэфани
Ба бсахья хдырчоит.

II

Быдгьыл – бызхылцыз
Гэадурала ибныцшуан,
Ибхьысуаз кэыцзаргь,
Шэтыцшэа ибыхьчон.
Былагырз зныруаз
Акэараччагы тэыуон –

Инабымдан бқәыңсычҳара
Цәыкәбарк еиқәнархон.

III

Бааигәамызт...
Бхарамызт...
Бымаза бацын.
Пшьапышьтақәа
Цшьатыңшәа
Ашьац ирыхьчон.
Багьыңшқан,
Багьхбыңын,
Зны ббыргын –
Баҳкәажәын,
Ажәа – бахзызон,
Ажәа – быхшон.

IV

Саида, бызцәыхараз
Ибнықәуан гәаныла,
Быззааигәаз хәыңы-хәың
Брыцрыцны бнаскьон.
Ибхәыңыз бдунеиағ
Беитымха бзатцәымхарц,
Бан лылаңш хаа бахәон,
Уи шәахәацшәа ибыхьзон.

V

Адуinei ацқара
Бнапсыргәытцағ еизыбгон,

Бымшра акасышеиңш
Ахаҳәраҕ ибырбон.
Кәара хаҳәқәак рҕымтра,
Ртынчра бырзызон,
Маалықтас бзеигәырғоз
Абырлаш быкәшәон.

VI

«Уа хынҳәышыак,
Хынҳәышыак» быздырзом,
Амҕақәа ҕыбшәозарҕь
Бгәы итамзо дбырдырзом.
Бызхысхьоу-бызцысхьоу
Мшыкаҕ еизыбгеит,
Мшыкаҕ бшыкәз
Зызгәамтаз – баҳҕырцхьейт.

VII

Баҳәазом аразраҕь –
Гәмацрак быздырзом,
Амариа иашьтам –
Гәхаштрак ихысзом.
Җахьыкәзам быкан,
Быкоуп ҳахьыкам.
Бымҕала ишәартам –
Ишәартоуп бахьыкам...

13.04.2014

Узбоит. Узбацэоит –
Ҷазэ дшысымбара,
Сшимбара.
Угэхьяаган сгэатца
Стацэуоит.
Узбоит. Узбацэоит –
Дгыл ахаан
Абзиабара
Адгыл ишамбац,
Сшамбац.
Ҷыстуеит.
Сыбжы сызтгазом,
Ажэала ушыстаху
Сызхэазом.
Сыбла-гэы еипш
Сухзызо лацшыла
Унаскъазгоит.
Уацхяақа цстазаарак
Узыцшуп...
Мыцхэы сгэы
Шьуп...
Узбоит.
Узбацэоит.

Абгыц

Мышқәак раҕхәа уцырцыруа,
Ацла махә уаҕан.
Амра шәахәа узцаҕырбоз,
Уцәа-ужыы иахьыршан.

Иумазаргь гәтыхашәк угәыцдак,
Ухы-уҕы ччауан.
Узхымхәыцлоз зны цшахькгы,
Агәыцжәа иагауан.

Уцасала, ушәыршәыруа
Ашәакгы ухәалон.
Иуархалха умца ишьтаз,
Ашьацгы зырфлон...

...Аамта цазаап, уи аахыс
Ицзозеи, уеикәацсеит.
Уиацәарагь шытахька иуафсын,
Ашлара ухьзеит.

Уажэы ушьтоуп угэышца амцак
Ацла иац узфаз,
Иузхымгоз, уфара инужьхьаз,
Цхыз-хаан уажэ изтаз.

Ақәақсата

Иауеит, иауеит ақәақсата
Цшьаала, цшьаала.
Сгэы итаҳәуеит ақәақсата,
Хаала, хаала.

Адгьыл ыцаәуп итаҳәхәа,
Шьышь-нани.
Афы азәзәоит ашәәхәа, –
Шьыри-тали!

* * *

Узбарцаз, субарцаз
хамѡақәа пшаауан,
Иуасхәарц, исоухәарц
ажәақәа ииуан.
Исхаштыз, иухаштыз
агәалақәа цсуан,
Иґысхырц, иґухырц
ашәтқәа пытуан,
Исґеипшыз, иупеипшыз
ахауаґ исуан,
Иуцәыззоз, исцәузоз
хцәаныррақәа цкьан,
Иахныхәоз, хазныхәоз
хамшқәа разан,
Хѡыцъагь хзыхзызауаз
хабзиабара цшқан.

* * *

Блақәак лашәеит,
Гәқәак хақәеит,
Мцак ццышәеит,
иқһазом.

Цәыкәбарк ағшәеит,
Ашәак шанхеит,
Хьаак ғыхоит,
еиқәтәазом.

Q-цхык ишом,
Q-зыхьк еиқәшәом,
Амшқәа рымшра
рызһазом.

Мазак сартәом,
Ажәак сызһом,
Аапынра схьымзар,
сынһазом.

* * *

Саапынра шәтит
зны,
Иңсит зынгы.
Ғәыҕрак сзаауан,
избон,
Ицон зеггы...
Сгәы пшаауан,
иңшын,
Иблит уеизгы.
Сара сынхон,
сеиқәхон,
Дынхон иаргы.

Асы иаркараз,
ашьхақәа ғыхоит,
акаршәрақәа иреиҗырбарц.

Ахьхьақәа илеиуа,
азыхьқәа цәажәоит,
атцлақәа дыршанхарц.

Абахчақәа инеибейцшны,
азаза рықәыхәхәуеит,
ашәтқәа ахытцәарц.

Ашәымтәк иадырган,
ахауа салазәоит,
ацшзара схәынцарц.

Адунеи ду снапсыргэытца
ианушәа
снахысыр,
Аңстазаара гәымбыл
зырғаш-хычәа
сызса-зсо
снагәылсыр,
Ихышхытцәо сгәахәа
цәыкәбар-заза
хыблақәа
рыңхны,
Ахааназ адгылаф
сыштца назхысуа,
рыңсқәа
сыңсацаф
ахра рулахыр,
Иңшәырацәоу
«сыхсаала»
бла-цар рахәыцла
сгәыр тың нафысыр...

... Сыҕамзаара
усҕан
ҕыанаҕын,
Насыҕын!

Атх лашә аҕыларҕә сыхышәҕ иҕшын,
Атх лашә аблақарҕә хәыцрашәк ахшыын.
Атх лашә сеисон, скәицзар сҕахын,
Атх лашә сзыцралоз сгәатцаҕә ишыын.

Аңсны ңшза –
сыңсы,
Издыруеит,
Угәеисыбжь аангылар, –
сыңсуеит,
Уга-ңша амысыр –
схәәеуеит,
Ушьхақәа рхы ладырҕәыр –
сзытуеит,
Ухьз ғазәы ихәар –
сзызоит,
Сеиха ғазә бзиа уибар –
сухыбаауеит.
С-Аңсны ңшза –
сыңсы,
Сукәахшоуп!

Сгәы лакәуп,
Сгәы ссируп,
Сгәы цаулоуп
 амшын еиңш.

Аңсыз еиңш
Уа аңан
Дысцәызит
 сыңсызкәы.

Сишьтан, –
Дызбозар?
Уа, ағықәан,
 са стәахуп.

Шьта скарахт,
Сабаңои...
Азшәах еиңш
 дкабозар?!

Знызатэыкоуп

Знызатэыкоуп амш антэыуо,
Абжъааңны – аурт, аңша.
Знызатэыкоуп амра ангыло,
Настэи шэшъыроуп, иантэшэа.

Знызатэыкоуп сааңын анфыхо,
Нас иңхнуп, изнуп, ицхуп.
Знызатэыкоуп сануңыло,
Нас, сыңшуп, сыңшуп, сыңшуп.

Слаңшдашәара – схәыцра,
Цәымзан исхарку.
Зсахъа җысхуа – сымза,
Дарбан уззыңшу?

Цҗи-мши еилалейт,
Ирымоуп аҳәатәы.
Сгәы сыхшыѡ ианаалейт,
Ирымам еимактәы.

Слаңшдашәара ргамоуп,
Исымазам маза.
Сара сәымҗра шыаноуп,
Иуҗтоит, еиқәырха.

Ажәфән қәыршәуп ңдеикәәтәәлә,
Шәәхәәцк ацәәара убазом.
Ацла гылоуп рееидыңсала,
Абна ачытбыжь уаҳазом.

Ацар рәыңхьак игәыткәә-ңсыткәә,
Ргәы ңызтәаз – қәыршаәуп.
Амахә рәаларңс иқыңқыңыуа,
Амра ацәыртра иазыңшуп.

Абзиабараз ашәә

1

Сноухьацшит ауп...
 уаха акгы,
Уаха исымазам хәатәгы.

Аамта ахыцқәа еихацсоит,
Еиха-еиха ухарахоит.

Нырцәи-аарцәи хрыбжьахеит,
Ҷагәқәа хазы-хаз ишатәхеит.

Еицырхамзи урт зны цсык...
Ирымазамзи нас хәатәык?

Аамта иамазам Ҷхәара,
Ҷдеипшгы иақәзам збара.

Сноухьацшит ауп...
 уаха акгы,
Уаха исымазам хәатәгы.

2

Амш шәшһуп,
Сыңшуп,
Ихьтоуп иахья.
Игьежһуеит,
Ихынхәуеит,
Изтәоум аңша.
Аңша тдлахеит,
Итцлоуп аңша.
Абығьқәа лахәит,
Игәыкит адәқәа.
Амш шәшһуп,
Ишһуп,
Ихәуп агәқәа.
Сыңшуп,
Узбоит...
Иауеит ақәа.

3

Сылаңш ушьтоуп,
Сылаңш ушьтоуп,
Маза-аргама,
Маза-аргама.

Исафсхьоу – гәыхһуп,
Исафсхьоу – хыхһуп,
Сацәынхама...
Сацәынхама...

Сылацш ушьтоуп –
Иуэхьымзо,
Сашәа узыскит –
Сгәы итнымцәо.

Маза-аргама,
Маза-аргама,
Згәы зымпыцкьаз –
Изеиқәырхама?!

4

Иухәеит зегы ус, ажәада,
Исафсны имцаз ус, шытада.
Иухәеит – изымхәазоз еазәы,
Иугеит исхымхәыцзоз сыгәгы...

Шыта сыкәзаара хыс измада,
Исцәызыз сыгәгы зырхынхәуада.

5

Хәицылоит, хәицырцуеит
Атцхи ашареицш,
Атцхи ашареицш
Хәишьтоуп.

Гәаныла иахныруеит
Хырдашьа змамеицш,

Ҳақхъақа қсҗазаарак
Шьҗоуп.

Ҳаиқылоит, ҳаиқырцуеит
Қхаррак еизныжьны,
Ҳзыхзызаауа ҳцәанырра –
Цшьоуп.

Ҳаиқылоит, ҳаиқырцуеит
Аақни адәи реиқш,
Афродита даҳхылақшыр –
Ҳахьчоуп!

6

Хсаалоуп ухақы, –
Сыңшаалап!
(Ах, исзымцеит
Указшьа.)
Удгьылтәуп.
Ужәәантәуп.
Ублақәа –
Аецәақәа рхата, –
Сырзыңшлап!

Сара сгәы ахъаа
Зырҗыцуа уара уоуп.
Аха уара сыгәхъаа
Ануга иацы ауп.

Сыгәтыха иамам хәаа,
Исыцрыхо рацәоуп.
Ҙызшәакгы дыршоит заа,
Ирызхымгогь са соуп.

Ирасхәои, исымам раха,
Хамѡа хаз-хазуп.
Хазшаз – сизгәамҗеит уаҳа,
Сзишаз – уи хазуп...

Лашароуп иухылцуа, –
Ашара иазшоу.
Мрашәахәоуп убла, –
Агәыкра зхьыршоу.

Ашара ззыбзиоу, –
Нцәа игәыпхаз,
Умәа узынгылоу, –
Шьхоуп изыҕгаз.

Ашара-лашара
Зцәа-зжыы иҕыпхо.
Мцоуп угәапхара –
Исыцроу, сызбылзо.

Ублабара – шароуп,
Салоуп сыпхыз.
Сгәы уалахан уалоуп,
Сҕахоит уанысцәыз.

Аңта кәашқәа

Аңта кәашқәа ажәған хыркәеит,
Бамба шкәакәоушәа ицкьоуп.
Аңта кәашқәа схәыцра сцәыргеит,
Схи-сгәи еинымшәазо еишьтоуп.

Аңта кәашқәа сахьашәк ырхуеит,
Алакә цсҗазаарак саҗоуп.
Аңта кәашқәа сыҗсы рыццеит, –
Шьҗа сахьыкьоугьы имазоуп.

Сыңсадгьыл, уара уоуп сызмыртынчуа,
Сыңсадгьыл, уара уоуп сызкәахшоу.
Сыңсадгьыл, уара уоуп сара сныха,
Сзымтаыхырхәо, еснагь са сгәы иҗоу.

Сыңсадгьыл, уара уоуп сара схьаа,
Сыңсадгьыл – сразкы зызбахьоу.
Сыңсадгьыл, суңырцуам, мап, заа,
Анцәа идгьыл, схьытәцара – сзыфноу!

Ааиреи ацареи, –
Алагамтѐи анцѐамтѐи.
Хацсѐазаара – хдырран,
Адырра назазѐи.

Аназаза-цсѐазаара
Хаѐашья Хаххылцыз.
Хацсѐазаара аѐышѐара –
Насыцыз, насыцыз.

Амра ашәахәацқәа
Ацәкапсеит,
Адгьыл иқәшәаз
Арыц гәылцуеит.

Ажәџан каххаа
Ахаґы хтуеит,
Ацкы иацәа
Ацла иршәылеит.

Амш ґынчуп,
Иразуп,
Анасыцқәа р-Аҳ
Изхәыцуеит.

Ацта цәышқәа –
ашьха зышқәа,
рықәцәа иахаџо
аеазоит.
Ахәыхә цшқәақәа,
рышьта ҕыцқәа,
Амра шәахәаҕ
аеарбоит.
Ацла бҕыцқәа,
са сыбҕыцқәа
калтыла исыкәшәоит.
Абла хаақәа,
амаахырқәа,
рымазақәа рхәоит.
Ашәа тынчқәа,
ахәра ҕыцқәа,
хәычы-хәыч иарҕоит.
Сгәыцра рыцхқәа,
сқәыцшра аҕырцәқәа,
ахауаҕ изсоит.

Суҳаоит, указ,
ушыкоу указ,
нырцәи аарцәи
рцәахәафы.
Уцәаара хәыц
шәахәас исымдаз,
зны сызтаауа
ахәафы.
Снапсыргәытца
ианыршәлоу
бҕыцшәа,
сгәыҕра сгәыдкыл
снаскьалап.
Ушьта ирхысхуа
ашәтқәа ирымтан,
сыңсҕазаара
қәысцалап.
Еиҕгуп хшыкоу,

җеыҗамҗсахыр,
нырҗәи аарҗәи
ирыбжыаку.
Җабзиабара зыхышәә
имҗасыр,
зыхышәә зыламыс
хҗарку.

Ухаҗсахья

Ааҗын иҗыхаз
бҗы иатҗәаран,
Ашәҗқәә зрыҗхуаз
хытәы наҗәкьяран,
Исызхымғоз
мшык иахаран,
Ухаҗсахья...
лаҗшҗашәаран.

Еимгеимцара – блашаран,
Шәәхәәцқәәк ыырбон.
Еимгеимцара – цсеизгаран,
Шәә-хаак сыхьзон.
Еимгеимцара – лацшы-цқъан,
Анцәә ҳаишон.
Еимгеимцарак сахызбааз,
Ашыыцра дагон.

Хәәтә ахыыкам –
Хәәра ицо,
Фатә ахыыкам –
Фара ицо,
Арыжәтә ахыыкам –
Ғы иашыуа,
Аңсҗазаара
Зырҗашыуа,
Уҕоуп – уҕазам
Зынза,
Аха уҕоушәә
Уеырба.

Ижыышуа иухаҕыруаз
лаҳәазма?
Изыцәнымхара рықәшәан
иагазма?
Узмыртынчуаз ухьяа
еиқәтәама?
Иугәытцхоз угәытра
назама?

Угәы иқәиоу уцеицәа
гәыкуазма?
Цәашьқәоушәа рыцсы-мәа
лашазма?
Ахақәитреи ахыыцшымреи
еишьтазма?
Баагәаран ужәлар
кәыршазма?

... Ацсны,
уара Анцәа изықәан
ушазма?

Амца салга, афыза, амца,
Иазхоуп, амца цэгъа ишуп.
Сымѡаѣ – амца,
Сгѡацаѣ – амца,
Амца сшѡысѡан –
сѡѡа-сжыы блуп.

Амца иалои гѡырѣа-ѡхаррас?
Амца иалгоу агѡы чмазѡуп.
Сажѡаѣ – амца,
Сашѡаѣ – амца,
Мѡала иѣухуа –
ѡаракуп!

Амза иаларшэын
Амшын,
Амшын даараза
Иразын.
Амза ызгоз
Уи дынцэан,
Аразны-шэахэа
Ахьыршан.
Амза ыца-цшза
‘Ырбон,
Ахафы-лаша
Кацхон.
Ажэван цшыхэуа
Ирзыцшун,
Ацх ацамтаз
Игэыкуан.

Атқи амши
Рхәаа еилысын,
Адәахы ишарккоит.
Ашара алағырз
Ацәхытцын,
Абырлаш канаңсоит.

Дгылы жәфани
Рыңсы еивырган,
Анасың хыхәхәоит.
Цьныши ҫыстааи
Еибадырын,
Иахымаара ицоит.

Амрахэага сёыласхэоит,
Амрахэага сшәуп.
Убла еикәара срыкәахшоуп,
Ублақәа разуп.

Амрахэага уацыцхоит,
Амра уа иухафуп.
Угәы ашәахәацқәа рылыпхоит,
Уччацшь цәгъа игәакуп.

Сымш ашара сацлабуеит,
Ашамтаз сытцх тахоит.
Убла абара сахәауеит,
Удлацса слашәхоит.

Хазшаз гәыцрак сымихын,
Гәыцрак сызирхеит.
Са сахыыкам уакәыршан,
Сгәатца утаиртәеит.

сылапш сызиқәкуам җазәы.
Сгәы еиқәысхәалоит.
Илтшәадоуп убзиабара иснаҗо,
Ишысдыруа схы сжәхуеит,
җазныкгы ушқа снапшны...

Сгәы иснаҗоит, усгы,
уаргы саргы ари Адунеи еицахтәызшәа, –
Исхәыцыз сдунеиаҗ сыҗказ нас, җынч, уажәазы...

Ублақәа – Амшын цаула
сзаакәкәалт,
Сызт.
Ғынчроуп уа, Амшын ағықәан...
Уччаңшь мрахәага сыңсы
аззатәуеит
Ғымт.
Зны, гәыграда снаухәаңшлоит
схы гәәарас
инаумта,
Ус...
Слыцашыңуеит уашта
иҗало

Аңхәыс.

Иссируп адунеи, еиҗаҗашья сзатом,
Исзымхо җамҗоушәа зыхь-цак снахәоит.
Ашьха-бырлаш сыҗсы-хаа сзакәыгом,
Сымҗахь исыҗхьо ашәакгы снархәоит.

Иссируп адунеи, – еицакра ақәмыз,
Аҗсҗазаара хатәы мҗоуп, – иҗьалаз дабом.
Агәыҗрақәа рашҗа – ныхәаҗхьыз агмыз,
Лаҗшыцәҗьяк ахьысны, – мап, исзыхгом.

Амш иацәызуаз сара сакәын,
Сыҕазамызт шыта ҕаргы.
Исышталоз дхынхәыр акәын,
Сихаштыр акәын зынзагы.

Амш иаргәаҕуаз сара сакәын,
Мцада мцабызла сбылуан...
Исыпшызгы сахысыр акәын,
Адгыл сыццышә иазгәышыуан.

Амш сацәызит хаибаркаран,
Саргы стынчуп, шыта – иаргы.
Хьааи гәтыхеи идырҕыалаз,
Сеиқәзырходаз? – мап, азәгы.

Ашәтқәа сыртеит хамтас,
Суада шәтыла итәуп.
Ааңын тәлеит сашта,
Атқы иатқәа ашәуп.

Ажәтыс атра ихылеит,
Гәырғәеҗәаша стоуп.
Ааңын сеиҗапылоит,
Ашәахәа схьыршоуп.

Уажәшьта сацәшәом ахьта,
Адәны сшьапқәа хтуп.
Схьтцеит пшьаала ахтыста,
Схьычра ашьта схуп.

Сымшқәа роуп исызхымго,
исцәалазуа,
Адуней ахи-атцыхәеи
сеикәнаршоит.
Гәтыха-нымцәа – сшоуп сара
акалашәа,
Сыңсы зқәысцо срыцәнымхар хәа
сацәшәоит.
Сымшқәа роуп издыруа сара
исаразоу,
Сызшаз – сзишаз сазцаауеит
хәычцас.
Аамта, исытоу сақәиттә –
исықәитү,
Сығанаты сығанарц
УАҢЦАС!

Асы ауеит,
игъежьуеит,
ихынхәуеит
асы.

Асы цшахеит,
ишлеит,
ипхьеит
сгәаҕы.

Истахзам акагы,
истахзам
уа укынтә.
Аеырцшзараз
ажәа хәатәзам,
уи зқынтә...

Слеицшзам
зынза,
иац ихшәаз, –
истеит укәзшья,
узеицшраз.

Сара истахзам азэы иитәу, азә иус,
Са сызқәйтү Ажәа сымоуп насыңс...
Азә дызнысхьоу, Анцәа искәырхуп –

исымам хыс,

Цшыаала игәастоит иахьысцартоу – уи хықәкыс.
Адгьыл салцит, адгьыл сықәуп – стәымуафым,
Доухак сыцуп, зегьы ирбартам – сынцәахәым.
Мариа сашьтам – искәзшьамаз, са сгәы ахым,
Гәыграк сыцнатц са сеибытоуп – сахьырхәым.

Ашәшы аґықәын ухаґы,
Снауґаңшит.
Ғәтыһак уарғәамцуан угәәґы,
Иухәәеит.

Уччаңшь ацәараґь збом,
Инауґабеит.
Сыла иабо аґәра згом,
Ухаҳәхеит.

Сғылоуп уажәы смыцхәхан,
Субазом.
Амшґы иаґтоит ґәыбґан,
Иґәнацзом.

Исхәаз сґәалашәом, ссыццакуан,
Сааґежыит.
Ацәаса еиңш сґәы еиәшәан,
Иаасдыркит...

Сналшәеит уи адунеи җсраҗенынза.
Усхаштит.
Амҗахәастақәа реихысыртаҗ
Угылан...
Сухаштит.
Алаңшхәаа нахыс унсыжыит.
Узбартам.
Субартам.
Иахзеилаз җамшқәа схәыцрақәа
Иргәылысхт.
Шьта ухы уақәитуп, Аҗыза!
Җсраҗенынза...

Адгьыл, шаҕа ухытцуазеи уара?
Шаҕа ухтысхьоузеи?
Заҕа улаугзозеи?
Уаазынио зегь уцәа иҕагзо – закәытә гәузеи?
Сара, уара иухшаз снапы санкны слауга-џаугоит.
Снышьацәхныслар – унасытцгәоит, сыжьжьо.
Нас, еиҕах снеихоит пхьаҕа,
Умчра сыманы,
Учхара сыманы.
Ани-пхәи реицш хәицуп хәаицрымшәазо.
Адгьыл, уара санузхәыцуа, сара схьаа схаштүеит.
Схы схаштүеит.
Уа ухьаа еиҕау иҕоузеи?..
Насың змоу соуп сара, уара сахьухылцыз,
Адуinei ахьысурбаз,
Сыңсы ахьтоу,
Аецәақәа сахьрытыңшуа,
Блала аңшзара асахьа ҕысхырц ахьсылшо, –
Иахьсылацәо.
Сара, уара уда – сара – сара сакәзам.

Уаныкам – сыказам.
Зибнака...
Аха уара укалоит – саныкам,
Саныкам сшыказ угәалашәаларц,
Сашәакәа ухәаларц,
Имиц урызхәыцларц,
Рыхызкәа ухәаларц.
Цсы зхоу зегь зашыапкуа игәтаккәа дырхьугзарц,
Хазшаз имчхара иазурхарц, –
Бзиа ҳаибаларцаз...
Адгьыл, шака ухыцуазеи уара?

– Уа мшыбзиа! – икоуп ажәа,
Нацънатә иааџуеит ашәатцас.
– Уа мшыбзиа! – ажәа кәанда,
Схы-сгәы интысуеит шәахәатцас.

– Уа мшыбзиа! – сымшьта бзиоуп,
Сызпылалак, сзаҳалак.
– Уа мшыбзиа! – сышьыжь ґыцуп,
Ныхәак сыцуп сахьцалак.

Ацла тацәит,
Ацла цәыуоит,
Ацша жәылеит,
Хаҕеиҕа.

Амшқәа хәашыит,
Амшқәа хьҕакиит,
Ацсаа дәықәлеит
Ғырцхара.

Ажәџан ршыихит,
Ажәџан хырҕьеит,
Азын ааит
Аеҕыхәхәа.

«Сара» зхээз иоуп ифырхатцоу,
Газеи-кэыши ирыбжъяфашьюу.
Ара цсшьарам, – қәңароуп,
Аңсҗазаара – хырҗхәароуп.

Тәан ирымбаз, ихы дирбароуп,
Шьяпцыркьякья днаскьалароуп.
Иаңхья-ишьҗахь днарыхароуп,
«Шәнаскья-ааскья» – цкья дырбароуп.

«Сара» днеиуеит зегь зылшо,
Дгыли-жәфани ирынцәахшо...
Сара ицъасшьазом сызлоу,
Аха абасцәкья ибеит ҳаҗоу!

Алаңшхәаа снытшәеит
Ашәымтәк,
Мтәыжәәак сәытәк
Снаскьоит.
Схәыцрақәа срылго
Насыпдак,
Сыпрыр хәа
«Агәыткыа» дагоит!

1

Уара улацш
инымцэазо шэахэоуп,
Уара уччацш
имцанарсуеит ацшалас.
Уара ухафсахья
асаркья еицш ицкьоуп,
Илахфыхуп,
илашоуп
акала.

2

Уара уфымтрала
саамта сшэоит,
Цхи-мши иргэылызгоит
итынчу ухафсахья.
Уара уфымтра
еилазгар хэа сшэоит,

66

Санувсуа
схъаа
сынмырцшзакәа.

3

Уара уфымтра –
гәыгроуп,
мазоуп.
Аамта ҳафсуеит
ҳамшата.
Уара уфымтра –
инымтәазо цшаароуп,
Исызто
сара агәахәара,
ашәа.

Бзианшьтахь абзиара збахьада?
Амшьтацәгъа дызпылан ихынхәхьада?
Агаза «сгазоуп» хәа изырхәахьада?
Азәы изы «са сеиха дкәыгроуп» зхәахьада?
Цъныши фыстааи еинаалеит хәа заҳахьада?
Аиашеи ахәахәеи еифызцәан избахьада?..

Хаз-хазы досу дыкоуп иахьихәтоу,
Досу дыкоуп Анцәа дшишаз, – ишиказшьоу.

Сажәеинраала – сара исашәоуп,
Ҳааицрымшәәзо Ҳа Ҳаицуп.
Сгәы-сыңсы зырцәажәо Ажәоуп,
Ҳазшьалагы цәгә Ҳаицшуп.

Сыдгыл. Сыжәәан, Сзиас-хага
Рбызшәә бзиа исзырбауа,
Жәәан-казказра агәәҫы сәәага,
Жәәангәашәпҫхара сзырбауа.

Агеи-ашьхеи ирыдҫырбалло,
Шьяуардыншәә амцәыжәәа еитцых,
Акацқацқәа рыбжы анхало,
Срыдзыпҫхало сара сых.

Адәы иатцәараҫ ашәтқәа ангәылтцуа,
Заза рҫәыган ирзауа,
Ицстатцаган сашәә анҫыхо,
Сажәоуп усқан аҫра зуа...

... Сажәинраала – сыңсы иаѡуа,
Сшьа-сда иртысуа ашәаны.
Сажәинраала – зегь ириааиуа:
Саныңсугьы, саныбзоугьы!

Усхыңсааит, агәыхь еиңш,
ухъаан усымныруа,
Итцзозеи, ашықәсқәагь
абғьжә еиңш инеишьталт.
Усхасырштит, амшцәгьа еиңш,
сымшқәа унарылга,
Сгәатдан хәратыңхеит,
уа иумтан исзынхаз...

Усхасырштит, уаҳа
еибыхәатәгьы хамам,
Уимоу ухаҫсахагьы
сыцәѡашьоит, абан,
Ҳааңынгьы еижьаган,
уи хнырхәышьагьы ақәым...
Иалухи иццышәхаз
амца уеҳәатәар?

Адунеи дузза итамзаз сыцсы,
Узакароузеи?
Закаггы уцагоузеи? –
Ахауа аткыс уласны,
Арахь, –
Алацшхаа уахыхаха!
Зегь убартууп.
Зегь уахартууп.
Бла иамбо лашаран
Усхаркуп!

Абзиабара, – изхэыцда уи?
Иҳациит.
Иҳацдсуеит.
Ххы хнаыхэхэан җазә бзиа дахбарцу?
Хаибарцу?
Абзиабара – шәтуп.
Ихьчатәуп.
Адунеи дузза иахыгзатәуп.
Абзиабараз агәкәа блуп,
Иңшьатәуп.
Бзиабарада хзатәуп.
Хагәкәа тацәуп.
Абзиабара – уи
Уара уоуп,
Сара соуп.
Хазегь азә хауп...
Хазкәитү,
Иҳакәитү
Ибзиабара ауп.

Издыруада, мышкы зны ҳаиқәшәар?
Сынцәахәушәа субар?
Усқан, амрагы шанхап.
Усқан, ажәғангы еимшәап.
Усқан...
Дшаҳатуп Анцәагы,
Изашам ушыстаху саргы.

Сара сҕымтҕреи
амш атынчреи,
Сара схэыцреи
ашәт аңхызи,
Сара схьааи
амшын гәамтци,
Сара сааңни
алаңштцашәареи.

Уеиса,
укæаратца,
уццакы.
Уанымшæан,
уацæхъамтцын
угæтакы.
Ихъантæз,
ицъбарæз, –
æа мышкы!
Насыцуп
исутæз
СРАЗКЫ!

Ацсра шæартæзам,
Ишæартоу абзароуп.
Аамтæ хамтæзам,
Ифкоу – УАФРОУП!

Алагамтеи антцэамтеи
хырахэыцла еибарктэуп,
икэцатэуп.
Иахцэпытлар, зибнака –
изахтэуп.

Алагамтеи антцэамтеи рххамзар –
умоахкьоит,
ублакьоит.
Тымитышоуп.
Алагамтаз – ецэак ииуеит:
шарцы мазаз,
шарцы назаз.
Антцэамтаз – цэашык акуеит:
цсы-мфангас,
цсы-лашаз...

Сқәыңшра
атқы-Ғра
уеиңшуп
са сыңла,
УеиыҒраа
иушәуцеит
зқы-маҒаа
ңшшәыла.
Акакала
унрыжьуеит
сымшқәа реиңш
убҒыцқәа,
Умахәқәа
Ғархеит,
ирылышәшәоит
арыцқәа.

Ахшгъы ихшәалоит зны еиқәатқәакгъы,
Ишышкәакәоугъы – ихәашьуеит.
Амшгъы иацлоит гәтыхақәакгъы,
Ушьапы науцх иңыруеит.

Амра шыңхогъы аурт асуеит,
Зны еимафны асы ауеит.
Қәа анамуагъы ақәа леиуеит,
Аңыхь угәатцағ иңхьауеит.

Адгъыл гәамцуеит ианаҳамбогъы,
Аамтәикәшара ҳабжьахеит.
Угәы уцгәоит уанажьогъы,
Ақсҗазаара ңьбарахеит.

Сымш адаҕьяқәа бҕыцқәак наньсхит,
Хтысқәак ейхьыс-ейцысуа наҕ инасхьсит.

Саңхьа – шьяҕьарстоуп, мѡахәастак снанысит,
Сҕейцш-мѡа кылкаан сылацш нахьысит...

... Еинҕья-ейныруа зы-мшынк снагәылсит,
Сгәыҕра – аеы-ццышә атҕәҕьара иазкылсит.

Иахьягь – мышкы,
Уацэггы – мышкы,
Абас – зқы шэки...
Исашэхэ рцакы.

Шьяфак – иахья,
Шьяфак – уацэы,
Хтахеит рацэа:
Хахоуп ацэы.

Сыңсҕазаара – зиасуп, ҕсаатәцас иңыруеит,
Амра цеи-цеиуа уи иахаҕхауеит.

Ахьхьаҕаа ицәажәоит, зынҕы еикәшауеит,
Аччаңшь анхыцуа ахаҕәкәагы шанхауеит.

Шьхоуп уи изҕысуа, ҕадантәи иаауеит,
Ацаҕьа шәартам, – баагәарара азнауеит...

... Сыңсҕазаара – зиасуп, есааира инаскьяуеит,
Азышьтрахьтә иҕрысны амшын иазцауеит.

Цигар бҕыцшәә
сымшқәә блит,
Аццышә сышьтақәә
ирхыңсалоит.
Цәә-цәашьушәә
сгәы ңсасит,
Хаҕсахьяк сыблақәә
ирыххалоит.

1

Саҫааит Адгьыл ссасны,
Ажәџан саҫапмтан –
сызҕны:
Исцароуп Адгьыл абызшәә,
Иҕасцароуп аҫшәма
ихәта.
Ара зегь ссируп, ицқьоуп,
Исцыло, сызвысуа зегь
цшьоуп.
Идыртәуп атас, уи
аҕазшьа,
Иласхәап аҫсышәак
«сахәшьа»,
Сәашьан, о мап, хаҕеиҕа,
Исшәоит ианеихызго
сшьаҕа.

2

Саҕааит Адгьыл ссасны,
Сахысроуп уи адәеиужь
сласны:
Избароуп сгәазхара ахәқәа,
Иразуп ара испыло агәқәа,
Исхәароуп ашәакгы
ихааза,
Ргәы тгәырғьо ианҕыхо
шыыжьза.

3

Саҕааит Адгьыл ссасны,
Ашьаццәҕьагы саҕрагылом
игәаҕьны.
Сназхьысуа, сназидгыло зегь
шоуп,
Зегьы-зегь са сгәатцаҕ
инцәоуп!

Ана дхырхэоит,
Ара дхырхэоит,
Зеггы дреихырхэоит
Дахьцо.

Ана ихэоит,
Ара ихэоит,
Зегь иргэырғьоит
Дызлатэоу.

Зны дхыс-хысуеит,
Зынгы дкэаруеит.
Зегь изеицшуп –
Пҕьяцароуп.

Зеггы дрыцуп,
Зынгы – дрыцуп.
Иара иакэцэҕьоуп
Уама злоу!

Сышықәс-саркыя снаныңшылт,
Схы-сгәы ахымло сгәы нытрыст.
Исафсхыоу – сқәыңшра, схәыцра,
Ишқастаху ғыц шәбара.
Ғыц снықәларын амзырха,
Сшьапы хырқяқя – сеилыхха.
Цлакы ахыцәқәа сазцарын,
Калтыла ашәыр сҫаарын.
Ашыжь-заза ғысыршәшәарын,
Амра ағы шазәзәо збарын.
Шыьбжь-гәы исзымбо сызхара,
Кәыдры снықәларын ғырхьра.
Азағ цыгәхыршәт қатцауа,
Сөызцәа еизызгарын ғытұа.
Аңслымз-гәара кәсыршарын,
Хан-хытцәцарак сырхиарын...
... Ишқагәхьяазго схәыцра –
Сөызцәа, сықәлацәа рбара.

Амра ашәахәақәа реиңш
сыңсы ушьталаны ицеит –
иухъзарымашъ?
Узамәа иахъысуеит,
ибылуеит –
уарфыхарымашъ?
Ҙшацкгы сацәажәон,
ихдран, –
исзыырәрымашъ?
Сара сымәаф
сгәыгра шәтуан –
еиқәхарымашъ?

Абғыцеипш,
абғыцеипш
Сымшқәа зегь
Нысхуеит.
Цыра,
Ас-цыра
Схахәы
инахысуеит...
Абғыцаә
ианысцеит
Инымтәаз
сыгәтыха ...
Ас-цыреипш
исымпытәазит
Узласхәоз
сцәанырра.

Акы самарам саазкәылаз,
Сымшқәа ниакәкәа исыцәцойт.
Ажәа ссирқәагь исызрылаз,
Снахыпшаанза исыцәтахойт.

Схы нықәтқан тынч сызмыцәеит,
Сшыгәжәажәо исыршалоит.
Избо акәзар, мап, самыхәеит,
Исзеилмырго рацәахойт.

Схып-хыпуа шыоукы срышьтоуп,
Шыоукгы ныскыган саахынхәеит.
Аиаша ахыыкам аиаша сашьтоуп,
«Знымзар-зны» хәа схы зжәаеит...

Аха ишықәу атәа иқәлоит,
«Мазлоураа» шытрала еиуацәоуп.
Ухаткы камыршәуа дара упылоит,
Угәафраф рызегь цәбащәоуп...

... Сызтахытәкыоу – дызбар дыздыруеит,
«Хи-тси» дәықәуп ичырба...
Исзытшугы шыта исныруеит:
«Акыр зычхаз иоуп акырзба!».

Шәахәацқәак насәацчар
уччапшь акәу цыышьоит,
Сыбла ихгылоуп сахьцалак.
Сгәы сзышьтымхуа ихъантахар
узхәыцрала ихысеуеит,
Схы-сгәы утыган исзытқатом шыәқак.

Адуinei самкуа исцәытшәахар –
сызшаз сиаматанеиуеит:
Снимыжьырц лацшыда иахьак...
... Акагы смыхкәа сеиқәхар,
сышьтрақәланы снейуеит,
Ушка икастқарц шыәқәак...

Ублақәа роуп сара сымаза зыргамо,
Снырхыңшылар, – сшымчыдоу агәра згоит.
Уччаңшь ауп сҕызхуа саныгәжәажәо,
Схәыцра срылга сытҕәаны сыргоит.

Ублақәа роуп имазоу, иагьаргамоу,
Хьаашәк сызто – зымҕақәа ңытәтәоу.
Анцәа иишаз! – убзиабара сшацу
Сниасып, – ус лахьынцас измоу.

Амѡа...
Ашәышықәсақәа...
Азқышықәсақәа...
Ашьтақәа...
Еицыло-еицырцуа
Аблақәа...
Агәыгтрақәа рсакара иқәнакыз агәы.
Изышо аңсаатә зымцәыжәѡа рҕәыду...
Ажәѡан – «абла затә» тызхыз лаңшыла...
Асаат ахыц итамзас амшқәа,
Ацхқәа...
Икарахаз
Аденцъырқәа зхаҕсахьяқәа тырхуа...
Агәи агәи рыцхаражәхәѡѡ,
Абзиабара-цха қәызтцо ахәыхәқәа...
Аетдәара иалазыз.
Иагьяаңным.
Иагьдхынрам.
Иагьзынрам.
Зымшқәа зцәеилазѡаз тагалан...
Итацәыз атцлақәа.

Иѣшәаз абґыц.
Инымтәо агәыґра.
Ашьапышьтақәа ирхылаз асаба...
Қәак аундаз!..

Зегь зымчу ҳаницақшуа –
ҳғәы ххаштуеит,
ҳхы ххаштуеит.
Пҫтазаароуп агәыґра –
ҳфызхуа иахья.
Зегь зшаҫо,
зегь збартоу –
ихаҫәеишьяз
ҳамоуп.
Имқашьяз –
дыззылқхаз иоуп уи
Анцәа!

Снықәыпшит сара ари Адунеи – снапсыргәытца.
Изақароузеи...
Изтагзоузеи сыңсы,
Сыңсыхәаша.
Снеиуан...
Шыжын.
Шыбжьяанза ғыстуан.
Сыхыз зхаштыз дсыцәашьон.
...Ғаха-ғымтра...
Сымш згаз схәыцрақәа сцәынтәоит.
Инцәо сгәыгтрақәа срыцрыцдыр – сеиқәхоит.
...усқан.
Адәы ецәа ғыхон.
Акаршәра – сынхартә, касы ецәа ахаршәын.

Исыт сара исанашьоу,
Ара сызмароу.
Ёакы, сара игәхьяазго
Ашәә – сзыҕәәроу.

Исыт сынхарц исыртахьоу,
Сыдгьыл – сыҗнаҕа.
Сыблырц шәәхәәк исхыбаахьоу
Сгәатцаҕе – сгәыгырта.

Исыт ецәәк исзыршахьоу
Алцха – анапынҕа.
Сыңсҕазаара знышәәхьоу
Сара слахьынҕа.

Сгәы лакәуп,
Сгәы ссируп,
Сгәы цаулоуп
амшын еиңш.
Аңсыз еиңш
Уа аңан
Дысцәызит
сыңсызкәы.
Сишьтан, –
Дызбозар?
Уа, аґықәан,
са стәахуп.
Шьта скарахт,
Сабацои...
Аз-шәах еиңш
дкабозар?

Ашәапыцаац реыреиць,
Рымахәқәа лашьтны,
Игылоуп иқыць-қыцьуа,
Ақәа-рәаш рышәтцаны.

Шьамхахьы икъантазза,
Аз-баа иаганы,
Игылоуп ирыпказшәа
Алаба иарганы.

Изцагылоу ажәәан,
Цсҭхәала иҭахәхәоуп.
Улаҳәып уа амәан,
Цәгьашәа ахьҭа аҭоуп.

Аха иҭоуп гәыҭрак,
Жәәан-гәы еимыггоит.
Амра абахә иәавтцшәан,
Суада иәнаццоит.

Ажәван аҗаҗ иҗхъарылоит схәыцра,
Җхызшәә имәсуа гәтыхак еиқәырхо.
Шәышықәсала сызмыртынчуа сгәыҗра,
Нас ианбыкәу сыетә уанкаҗхо?!

Ахра сеисон, уи насәаччеит җшәаала,
Аҗша акәзар – җызара сзауан.
Са сызнысуаз сымәхәаста схала,
Сацәымәшәартә сышьтақәә былуан.

Уи мцамызт, насыҗ мцабзны ихәыҗкьон,
Урҗ иццышәхоз рымцабзла сәырбон.
Насыҗк сзыршон, зынғыы сымәа схыркьон,
Хәаак еидаран сшатцазгыы снаскьон...

Издыруада, сара цасхәә сшазар,
Иарбан гәыҗроу сгәатца зырҗсахәо?
Издыруада, издыруада, издыруада,
Даәазныкгыы цасхәә сеиқәзырхо?!

Иагъа иурцшзаргъы иуззом,
Уи хышхыцѣоит.
Убла ирхыло рыззазом,
Зегъы ирныруеит.

Уашьѣоуп «ушхам» рхьыргзара
Уаѣхъа инеиуа.
Дарбан ушыѣцра зымбара
Угѣаѣ анѣеиуа...

Агәы узтода агәы анумам,
Гәыда аблақәагь лашәуп.
Ақхарра зхылцуа агәы анумам,
Иухәо уажәагьы тацәуп.

Улаңш схарахеит иахъак,
Амш иацәыззоит шәахәақәак.

Сгәы тәит гәырғъа ианага,
Агәырғъа «мзанра» агәра га,
Сышәхымс снылцит сеырбауа,
Улаңш сыцу ҫашъауа.

Сәыцхеит, сиеипшхеит ҫыц ииз,
Ахәмарга еимхәыцқәа здыркыз.

Избоит мтәыжәәада сңыруа,
Сшьапқәа срықәымсзо сышцауа.
«Лакәзам иахбахъоу, деилагоу?»
Рхәоит сызбогы, рыбжьқәа нроу.

Раха змада, сеилахоуп,
Сара амцатәҕъа сыцроуп!

Схъаа-еидаран,
Гәтыха-гәалан,
Ианбатәизоу?

Нымцәа-гәыҕра,
Зышьта хнымхәуа,
«Ҙбала» изхыгоу.

Игъежы-хынхәуа,
Насыҕ-шкәакәа,
Схәыцра игароу.

...Анаҕалбеит,
Иазыхгарыма,
Сымш икароу?!

Иаалашьцеит.
Иааизыкэкэеит
Сыңсы ахац...
... Саашанхеит.
Сацэынхеит
Сгэы ңызтэаз
Амц.

Ажәџан
саркья лых
ааимкэыцчан,
ихәашхәашеит... –
лаңш зыргәамтдыз.

Ашықәс неиуеит еишьтагыла,
Сымшқәа иреигъзоу нахтынтцо.
Сгәатқан хьаак ихьу-хьууа
Исыцрасуеит имтәазо.

Ашәтқәа хырхәоит сназыдгыло,
Сааңын пшьаала инаскьоит.
Ашьыжь-заза лағырзушәа
Исықәнауны инкабоит...

Штак сынтысит, мыждарыла,
Сышәтыш-шкәакәа нкаңсаны.
Сара исышьтаз ѿ-гәык рыла,
Дгылоуп сымѿаѿ дхаҳәханы.

Аңсҕазаара, зны уанҕас,
Зны усызхэыц аргама.
Сымш лахыыцэҕақәа ныңхарс, –
«Сҕадырхеит» убама.

Зны усҕеиңш, сзеиңшроуггы ба,
Исыт ухаара, угыама.
Сымчи сылшей еибарба –
Ас сызцома схала?!

Ҳазшаз илҕха ма иҳазша,
Сыхәҕак, – са смыцхәхама?
Мра-шәәхәацны усызкаҕха –
Схыбраҕ сытх кақәхама?

Аңсҕазаара, сунызбом ас,
Сымҕа мҕоз мариала.
Суахта саңылоит зегь рҕас,
Сыҕаз ус, сҕазшьала.

Цәыкәбар-зазак са сҕазоит,
Цәыкәбар-зазак сазар.
Шәахәа рыцкгы сызсырхоит,
Уи са сымшқәа ирзацлар.

Атцх ауапа сөыласхәеит,
Атцх ауапа сшәит.
Атцх ауапа сөылаззеит,
Сцәашьгы ахала иҕсит.

Атцх шом-иҕыхом,
Атцх сасҕы исасит.
Атцх имцо иансыдхал,
Сышәқәа ахасырkit.

Амца мцала идырцәоит,
Еиҥах амца скит.
Ашықәси ашықәси еикәылоит,
Схъаа, мап, имҥсит.

Сымѡа ҥцәан, еиҥысшьуан,
Сымш ишәшьын, ихътан.
Ацхи ашареи еиҥылон,
Ирзеилаз уи мазан.

Амца мцала идырцәоит,
Сбылуеит – сымцахан.
Еиҥах ҕыц уцәырцуеит,
Ҕыц са сгәы былуан...

Гәыла-ҥсыла суцуп,
Харантә, шыҥа схынхәуеит.
Аха сашәа ҕыцуп,
Еиҥах сузгәыкуеит.

Сызцозтгы
Исхаршты
Сызпырцхьоу
Зегы,
Сызцозтгы
Сымхьацшзо,
Исымнырзо
Акагы,
Сызцозтгы
Исызгəамто
Исхьысуа,
Сзынио,
Иаасыкəыршан
Ижоу
Ацстазаара
Шшоу, –
Сакəхон,
Хəарада,
Насыцла
Ихырчоу!

Амш – азы-мшын шана,
Ацәаҕә-цҕа хнатейт,
Амра – цәаҕацшь җалҕьан,
Инзаакәкәала ицейт.

Насыцуп, –
сшәахәацуп,
сеимхәыцуп
зынғы.
Сыцшацуп,
зны сшьацуп,
са сшәыцуп
зегғы.
Сзаза-цәыкәбарны
ацла сахшьуп,
сымрахәага
нацәкьарла
ашәтқәа шышьуп.
Насыцуп –
ипҕызым
са сгәыҕра
зхыпцшу,
сыцстазаара антәамтаҕ
касышуп иахшьу!

АФОРИЗМҚӘА

Иуцашыыцуа иаҕара
узыҕсоу здыруада?..

Срымбошәә ҕазцо
ракәзар сызбацәҕьо?!

Исацәашьям акәхап исзышьтымхуагы.

Узтахыцәҕьоу, –
Узықәгылоу адгьыл дбаагәаран дазыҕалоит.

Ихтит сдуней сызтазаз –
ацшқа иеицш.

Аеахәда хтырҕа шкәакәа ахшьын.

Сухәәпшзом, аха узбоит,
Ғыстзом, аха суацәажәоит.

Асабрада хаґсахья, излам хәартара, –
Исахәи иахьуцәызыз уа ухаґра?..

Ацлақәа рхы ааиларкын,
ашәак рхәон.
Аңшазатә агәы аапшаан,
итцәыуон.

Исахарц истахыз зегь
Ула ихызбаалон...

Еицәтәыму,
Аха гәыла еизааигәоу –
Анасыпдақәа...

Зегьы ирықәшахатхо –
Ихы дақәитзам.

Сценцъырқәа рыбласаркыа
Ацх итнахит.

Ажәәан иазгәышыуаз,
Адгыл дахаштхъан.

Узтахи узтахыми анеилурга –
Узатәхоит.

Сгәи сыхшыәи еинсырнаалан,
Еимактә рымазам.

Ашәтқәа пыруан, –
Аңардалыккқәа ачара рыман.

Уцәылызхуа анилафумтәа,
Игәы ґыґуеит.

Схъаа сияаин – исеихахеит.

Сгәы шәасла – зегь алазоит,
Сара амаç салазоит...

Аңсҗазаара гәыхьуп, зны ихыхьуп,
Агәыр аҗа узкылсыр – уеиқәхеит.

Ағымҗра збаџ дамазам.

Аҗх аеҗәәқәә ғнарпуан.

Азәы изы ухшыџрҗағаны,
Ухазы уҗырбгағаны...

Аҗәгә уақәшәар уеоумҗан, –
уигыы еҗәарак амоуп.

Ашкәәкәеи аиқәәҗәеи рхәәа гагоуп, –
ңшшәы амазам.

Алапштцашәараф ииз абзиабара –
лапштцашәаран иңсуеит.

Иухәеит дыҕоуп хәа Анцәа,
Аңстазаара уанархәацәа.

Q-цәак зхарҕоу,
Q-бзык зфәоу, –
Q-гәык рызтоума?..

Агәатца итымсуа аччапшь –
Хафы рхиагоуп,
Агәатца итысуа аччапшь –
Гәы рңсахәагоуп.

Шьяфә-шьяфә зымѡа назго,
Мафә-мафә зыхә ршьо, –
Ауаѡра!

Абзиабара ашәага – агәоуп.

Сызатәрағ са сгәыграқәа цәашьуп.

Хәылқазтәи ашәацшь,
изцәызуаз иабылуан.

Аңша хага,
Ауаџ хага
Ианызымиааи –
ифыртынхеит.

Амш абласаркы анацәыз –
итцххеит.

Хыаала иҗахо амшқәарғ –
Агәыгра цацшьаџуп.

Ғырба-иатцәа – аапын ыыча,
Азын цәхәы-ҕыантаз игәылнахит.

Анасың – разҕуп,
Анасыңдара – лахыцәгъароуп.

Ажәак – иңсҕаҕагоу,
Ажәак – игәырдагоу,
Ажәак – ахызатә,
игәыҕкаагоу.

Ашыыцра абыз амамызтгыы
иткәацуан.

Ачҳара – зегь иреихазоу иааироуп.

Амра сшатцапшуаз иааицрашәеит
ибызбызуа, –
Сылаңш азхымгоу?..

Хылца – хыда,
Хыбра – мцада,
Уаф – уафрада...

Узтахым уизымцаан, –
Иблақәа ирхәоит.

‘Емырба-емирха ианувсуа, –
‘Еыргаза ҕауцароуп.

Исзымхәо – саразоит.

Сгәыҕра-мшын сналашәкәа сцеит.

‘Еазнык спушәарц слахынцда
Усышьтоуп уеканцда.

Аиреи аҕсреи ирзеилоу –
Разҕуп.

Абзара – аҕсра иацәынхаз ауп,
Аҕсра – абзара иархаз.

Адуinei сануп абас, –
Сашәа сыман лахынцас.

Агэыцкъареи ақыарей ауаы дарлашойт,
Ашыыцрей ауаымырей ауаы дарлашыцоит.

Ахэыцра бзиа ацсҕазаара иарыцуп.

Амцхэа аҕааста иатцкыс деицэоуп, –
Дыгмыгуп.

Ицэаауан ацша, –
сгэыхь зныруз...

Алацшхэаа иахыхэхэаз дынцэоуп.

Сцэа-сжыы иҕазу сгэы лахэит...
Ажэа хызатэ.

Субарцаз сара,
Иугарцаз сыгэра –
Сыцсҕазаара зегь аҕаххейт.

Сразкы сананышәә,
Сыбзиабара цсит.

Ази амцеи реицш ҳаишьтоуп.

АМИНИАТИУРАҚӘА

Амза

Хәың-хәыңы атқ аҕеизгара иағын. Ажәван аңа иңсақьаны аразны ңара ғырпқәа аңарыңсазшәа, ана-ара аетәақәа аңубаауан. Урт аки-аки инеиңанеиңасуа, иаақәымтңзакәа нықәаран изғыз. Цақантәи, суада ағышәтақынтәи сахыңшуаз, избартан урт инрылқыто ажәван агәы аақшаны, амагана еиңш, зғы еимахәаза икыдыз амза. Амза уаха даҕа ңшшәык аанахәазшәа збон, еиңа илашон. Акәша-мыкәша зегынңыара ахызы аунажыуа икаңха-каңчон.

Амза уахағы, иаңуаха еиңш, ахы амшын ахы иларханы иңшуан, иаңызыз акы аңшаауазшәа. Издыруада, арт ирыңхны ажәван иаңаңсоу аетәақәа руак рылшәазар хәа ишәаны амшын итаңшуазар? Аха, иңыоушьаша, уи аҕхырнааны амшын итаңшыцыңхыаза, абла иаахгылон ибзарибзыруа иара ахаҕсахыа. Нас, ахаҕсахыа азхара ианахәаңшлак, амшын иазгәауама ухәо еиңа аңшра ыреиңакны, итааза аңшра иалагон.

Уи аашаанза лаңәаихышь қанатдомызт. Хыхынтәи цақа иахынапшааңшуаз, амшын

ахахы иагылаз ашьхақәа алақш назцалон. Уа,
уи ашьхара иағашьқыруаз ацшалас гәыблыла
иазхәыцлон. Ихәыцбғыыцуа цағыа иахькыдыз,
хәыцрак ихтанаклон...

Иарбан иара еиҥа агәы ззыбылуа, ииатәаза,
ихарцьцсараха ишьтоу амшын акәу, еикәағга,
рыжәәахыркәа цырцацо, зхыцәқәақәа зсо ацстхәа
кәашқәа ирылыхәхәоз ашьхақәа ракәу?!

Аиашаз, уи азцаара атак ақатцара макьаназ
иазықатцамызт. Иқалап уи азцаара атак ақатцара
рҥахымызтҥы.

Избан руак еиҥа изеиҥнашьара... Ани аби
реицш, иузеиқәымытхо убарт бзиа еицубар?

Аха...

Ахәыцра ианаркара, аҥхырнааны амшын
агәы казказ ихыцшыло, уи ихнатаз асахьа еиҥах
ҥыцбарах ибаны иназыцшит.

– Мшәан, амшын сара исытацшны ссахьа
тҥахуоу, сара сакәу уи иҥацшны асахьа тызхуа?

Еиҥах азцаара...

Абас мацара, ак атқыс ак еиҥаны азцаарақәа
ианыхтарк: – Уаха схы зсыргәақуазеи? Цшзала...
уатәггы сгәы сынҥахәыцып – ахәан, ибыбыш-
быбышза, абымба ҥытқәа реицш иазааигәахәхыз
ацстхәақәа, «уажәшьта хәычык снықәианы сыпсы
ааитаскып» ахәозшәа, ашьшьыхәа ахы нықәнатцеит.

Иахтәу арбану?

Зны иғшәаз бғыыцшәа, сгьежыы-хынхәуа ахауа салан. Сытақа илбаақыаны ицон азырғашқәа, ишәахцсараха. Харантә, ажәван ацахьтә слымха итауан ашәак, цша-рахәыцшәа сгәыгра еиқәызхәалоз...

Сызнысхьоуи сызнылараны иказ сымөеи исцәеилалон, цәеи-жьи реицш исзейкәымытхо. Зцаарак акәын сара уажәы сызмыртынчуаз.

Ацстазаара ахьытәтәә акаө-акаө аргон...

Сзырөит. Сгәы еисуан ацакыа цыоцыө иаҫахаз ашәарах зызымк еицш.

Шәанаңьалбеит, ас уаөы ибахьоума, ауаөы ицстазаара зегьы цышәараны?!

Издыруан сара ацәгьеи абзиен рышьхәуа шеивтаз, аха абастәкыа...

Мап, мап, гәынамзарам уажәы исныруа.

Издыруада ацстазаара ацакы?

Избан, хааны ханынқашәа инаркны анцәа хдышәара дзалаго?

Сара сыцстазаара санызбом, аха есыңы сазхәыцуеит Адунеи сықәлара цакыс иамоу.

Еиҫа иуҫаху – цәахызар...

Еиҫа бзиа иубаз – уахьнархәуазар...

Агәыграқәа рыла еибарку хәцстазаара зегь уааразар...

Иахтәу арбану?
Җахьыз!
Дунеики дунеики рееитныңсахларала иурхаз
ахьзоуп – ухьзтәҗьа!

2012

Анцәа игәырцханы иишаз...

Азыхь еицш ицкьоуп уара улацш, тәицк
зхыршәлам. Ахалалра ацстазаара зегь иахьуршарц
уҗахьызшәа уччацшь рхьыршоуп зегьы.

Сануп есыены җыцны сьзныло сымәа,
сышьтәкәа аимхәыц еицш акакала еихазыцсо.
Амәан ацсшәа сархәоит зегьы: ацарақәа, ацла
махәкәа, ашәтқәа.

Ескынагь җыцрак иашьтоу сгәы цшьаала урт
инарафсуеит. Исцылоит издыруа, ма исзымдыруа
ауаа, зхатә гәҗыхәкәеи, зхатә хьаакәеи идыркараз...

Раха змада?!

Зхы иахамшәало цьоукыхгы, рхырәкәарҗы
аччацшь ацәараагы убом, иара ус иацуп хәа
ацсшәа иуархәо ада... Цхаррак – цстазаарак урт
рхаҗкәа иузырнымхзо уахьыказам ихьархәны
иркуп, наҗ цьара, лацшхәаа ахьзынамзо рылацш
кыдырхало...

Җнеиөысуеит.

Җнеивысуеит.

Заќа итшәахазеи Адгьыл дузза
– хацәыхьантәхартә...

«Хи-пси» акәзар ҳарацәара амажәа еицш
ихзыжьюа?!

Амшгьы тшәахеит, адырдха еицш ҳазхагьежьюа.

Ицо-иаауа схәыцрақәа сычырылызгоит мчыла...

– Мшыбзиа!

– Бзиа убааит! – Сгәы насымкьеит азныказ,
сахъазыцшзамыз акәу, схы-сҫы амцацшь еицш акы
наҫықәлеит (ус сыхьлоит зны-зынла, сцәаныррақәа
сдырырмаоит). Нас зегь ззеицшу, акгьы зымнырзо
ипшра сытаны, сҫаацсахшәа снауҫыцшуеит ...

Шаќа тјаузеи уи аахыс, хьаа-еидарак сзатцымтјау
сатцоижьҫеи.

Урт аблақәа ргәыкра сыбла ихгылоуп сахъца-
лак. Закәытә мчузеи урт ирымоу, амхылдыз еицш
урыдзырхало!

Аблақәа – сара исызгәакьюу, зны машәыршәа
инасыхәацшыз, ус...

Дызбоит урт зтәу дьдгьылтәымшәа.

«Избан?» «Избан?» Сгәы сҫацәажәоит схи-сгәи
рхала ианааизынхалак. Избан урт аблақәа зтәусара
дызсызгәакьахаз?! Урт исгәаладыршәоит ҫ-еҫәак
– уахынла ажәван казказ аҫынтә илбаацшны исы-
хәаччалоз аеҫәақәа.

Рхаҫаҫаҫа!

Заќараантә, саныхәычыз, сахъышьталоз ауа-
да иаҫаз аҫыенҫыр саркьа салцшны ажәван

сацаңшуа сияхьааз. Усқан акәхарын сқәыңшратә фантазия сыцырхырааны схазы иссиру аблақәа рсахьа анаңыстдалоз... Уиаахыс ашықәсқәа оума шцахьоугьы, усқан зсахьа ғысхыз, исзымдыруаз, аха ғныцқала, гәынхәтыстала исныруаз аблақәа...

... Урт аблақәа зтәу урт ирнаало ахафы имоуп, еицыгъежьны, ицьымшьқәа жәпаны. Ацьымшь анысхәах... Урт нақ-аақ инырхәа-аархәаны, ғ-мзағак реиңш ишашаза унарзыңшуеит. Нас ауп ишшәра ишәыз амаахыр еиңш итыцьыаауа иблақәа уанырхысуа... Зақа маза рыцатәахыузеи урт: иразу, аха ихпароу, ипағьоу – аха иқәышу...

Исылшоит саақәымцзақәа иацыстдалар, аха зегь ухазырштуа, угәы ацан цъара ихьухьууа угәы ғырхәацааны изкуа – уи иччаңшь...

Анцәа игәырқханы иишаз!..

Зақа хкрыла ҳаибытоузеи?! Азәи-азәи ҳаилам-ғашьарцаз, досу иҳақәнагоу ахағқәа ҳзаңызцаз...

... Иацы уеиңазбон. Аха, иацы игәастеит ублақәа хьаак шырхыз, са сзы имазас. Издыруада, уаргы сара усызхәыцуазтгы, сыблақәа рғы иубазар сызмыртынчуа сымаза?..

Акәхап. Мамзар, избан уара зегь рылымкаа угәакьан узызбо. Иқалап, Ғазшаз хыхь избаны имазар «абарт еинаалоит, бзиа еибабааит» ҳәа...

Сеидроу! Акы ахьырхәо акы ықоуп... Аха, ус акәызтгы, Анцәа еизишаз уареи сареи ҳакәымхози...

Сара хазшаз сирызбазом. Исиҗаз зеггы сыды-
скылоит. Иҗалон зынза адунеи сықәымлазарггы...

Аха саних, зегь реиҗш сарггы иситеит агәы.
Агәы – ауаатәиса ирызшоу зегь ртәеиҗш, изылшо
абылра, абзиабара...

2013

Сзышьтоузеи?

Снацәкыарақәа харҗәало, акы-әба хәа аҗхьа-
зара сшафыз...

Унан, аамҗа цазаап!

Уиаахижыҗтеи ауп сара ашара Анцәа ианысирбаз.

Машәыршақә иҗамлеит уи ахтыс, сара җыс
исхалаз...

Сықәуп мәакы.

Амәа...

Агәыҗрақәа рымәахәаста...

... Асаба иагахьаз амәахәаста, шыпышьтақәак-
ггы анын, ифыцзас. Сара уи җьасшьон... Ашьтахьы
ауп ианеилыскаа, ари ашьапышьтақәа сара
сшырнысхьаз...

Ишәуп сара сан изылзахыз җкык...
Ишкәакәоуп.

Сара ашкәакәа бзиа избоит.

Ашәкәакәа...

Аҗкы шкәакәа...

Асы шкәакәа...

Заќа еицѣыхароузеи урт, заќаггы еизааи-
гѣоузеи... Уиаахижѣтеи сара ахѣыцра саѣуп.

Амѣа...

Амѣа...

Амѣа...

Инымтѣазо амѣа. Урт аки-аки еидызхѣало
агѣыгтраќѣа роуп. Анцѣа-ауаа ирымаѣуп... урт
агѣыгтраќѣа ракѣымзар...

Амѣаќѣа иргѣалашѣазом заќа шыпышыќѣа
рбахѣоу, шаќаѣггы урт ашыќѣаеи дарей
еицѣызхѣоу... Ишыргѣаламшѣо ауп...

Убасќѣќѣа, атќаќѣаггы иргѣалашѣом рышѣ-
шыраѣы заќаѣ рыќсы еитазкхѣоу, заќаѣ абзиараз
хѣа назаза ирќырќхѣоу.

Амѣа...

Аќкы шќѣакѣа...

Асы шќѣакѣа...

... Сыќѣуп инымтѣазо мѣакы... уиаахижѣтеи
исгѣалашѣом шаќа шыќѣса ќхѣоу...

... Мшѣан, сзышыќѣоузеи?!

2000

Жѣѣангѣашѣѣхѣара

ѣымтѣроуп.

Ашыжѣ-шѣахѣа лаша аѣыцѣбареипш исылсуеит.

Сахѣтѣоу ауадаѣы, аќынчра ѣаќа-дагѣа ахра
ауеит. Есќынагѣ еипш сара аќынчра сналазѣоит
(ус сыхѣлоит усда сќацѣны санынхало). Схѣыцра
амќѣыжѣѣаќѣа рѣааитќырхуеит. Сгѣы ашыќѣыжѣ

ада уажәы акгы саҳазом, акгы сазхәыцзом.
Зееитдызхыз сымтәыжәәқәа рыҕерытцак сгәы
нышьтыпрауеит.

Иаба? Сабагои уи?

Нахьхьи, амра шәәхәәцҳәқәа инархьысуа, аҗта
җаҗьақәа инархькәшауа... Урт амтәыжәәқәа
ааҗсазом. Ашыжә-шыжәхәа ахауа иагәыл-
тәраа иахьцо, аҗхзы хьшәашәа азаза еиҗш
инарықәыхәхәуеит.

Сгәазхара ахауа цқьа сыхәлагало... Ех, закә
насыҗузеи аҗыра!

Аҗыршьа анузымдыруа – уҗыруа, агәырҗара
анулымшо – угәырҗо, ахәыцрақәа аетәәқәа реиҗш
икәалыкәәҗо насыҗ-лашаран инаухьызо...

Аҗыра!

Рацәак рыгым сымтәыжәәқәа. Абар, абар ажә-
әан мгеимцаран жәәангәашәҗхьара хзаанартуеит.

Жәәангәашәҗхьара! Уахь зегьы ирзыгәаҗуам.

Жәәангәашәҗхьара – аҗсыцқьақәа, амаа-
лықьцәа, аҗаимбарцәа ныхәартас иахьрымоу,
анасыҗ ахьыршо, аразҗы аматц азызуа рыҗхьарта,
аҗсыцқьақәа рыҗсқәа ахьеиқәшәо...

Жәәангәашәҗхьара?

Кырсыгушь?!

Макьаназ ихароуп...

Жәәангәашәҗхьара – схьытәцара!

Хәычыкгы сзызымкуеит. Сгәы-сыҗсы ахац
иахьынхалан ицоит тәәантәыҗа. Шаҗа цуазеи
уахь амәә сықәлеижьтеи?!

Игәырғьон зегьы, хьаа рымамызт...

... гәырџагы...

Зегьы еизыразны, еицлабны, инхон-интцуан...

... ауаагы...

Ахәычы инаиркны аду иҕынза.

Сара сгәырғьон ари адунеи сахьықәнагалаз, сани саби сахьырхамыштыз азы. Анцәа дихәон Сан, Анцәа дихәон Саб.

Сызкын...

Аңшқарах даныңшқараху, зегь ихзызоит, зегь рылаңш хаа ихуп.

... Зегь рылаңш...

Иацы ғыц ныҕәа...

Иахьа ғыц ныҕәа...

Уатәы ғыц ныҕәа...

Сымацара сакәу, зегь ус ғыц-ныҕәа инеиуоу?!

Исыздырам.

Дареи сареи дгыли-жәџани хабжьоуп. Сара шаҕа шьаҕа ңхьаҕа иҕасто аҕара, дара харахоит.

... Снапхәыцқәа рхаха, ңшзарас иҕоу зегь еизыз-гарц сырҕыгәхәауан...

Сара смаалықьуп иахьа...

Смаалықьуп уатәгы...

... Шьаҕа-шьаҕа сшьапқәа ргыло, дгыли-жәџани сшьаҕала исшәоит-иззоит хәа сшаҕыз, унан, исыцәшазаап?!

Иахьа зегьы даеакалаза иҕоуп, зыгы срыхзоит хәа уандәықәла: џ-шьапык узхазом...

... џ-напыкгы.

Иудахызар х-хыкгы ухагылаз...

Абар, аҫыашахәйтәҫья! Азәи-азәи уеицәа-жәарц азы, иахбахәу-иҫахахәу абызшәагы ухәом...

Ари адгыл аҫы зегь реиҫа иҫадароу «Абз» ауп. Ааи... ааи... аха, уи – идефидитуп.

Унан, цас сыржызаап!.. Абан шаҫа утаһу...

Бзык акәым, цҫья уцаа-цшаауа, улаҫәа аартны (ацәа уалтҫхязар) унацшыр, шьоуки (зегьытәҫья анцәа ирҫәырхуп) бзык атыҫан ѡба-хҫа бзы рҫоуп.

– Диидә, арыцҫаҫәа! – сҫәеит сара, урт ѡба-хҫа бзы зҫы итамзоз, зыбзқәа тҫәаны, гәыҫ-гәыҫла еидгылаз ауаа санрылаҫш...

... Урт аҫақым дыртахызар ҫалап. Мап анакәха, ант абзқәа зегь ацәажәара иалагар инызкылода?!

Схәыцуан ус.

Аамта цон.

Сара сахыгылаз сыхәхәон, сыхәхәон, аха азәгы сыбжы иахазомызт.

Ладеи-ѡадеи, хәсеи-хацәеи исывсны ицон, ицон... акы иалацәажәон...

Урт сара сгәартазомызт...

Сдәықәлеит шытаһҫа, аха уахь сымѡа цдәан – сыҫхызқәа «рдунеи» ашә адыркхьан... саҫхяҫа снеиҫеит...

... Сыҫшызар, сгәи-сыхшыѡи еицымцошәа збеит. Ус, исаҫаит ҫытыбжык... исызгәакыз...

... Санаахяҫә, исықәҫызтыз сибар сизым-

дырртә, сҕәашза сышлахьан, неихыркәа сывамкәа, шыта ҕыстыргыы сыбжыы сара схаҕатҕәкья исзым-дырртә иқыҕықыҕуан...

Мшәан, избо лаҕшҕабатҕәкьюума хәа схы агәра згарц ажәәан санаатцапш, сзамәа цәыкәбарк нақәшәан, ихьшәашәаза, иаразнак икамшәакәа, ихәхәаза, сзамәаҕы ашьта антаны, назатәи сқәыпшреи сажәреи иахьеилалоз-иахьеилытцуаз иаҕьабозшәа ҕаҕа асаара иазнеиуан...

Цәыкәбарк ... – уи ҕсҕазаарак иҕазаз Алаҕырз!

2002

Еиәдыраашьас иҕоузеи?..

Сгәы хәуп – абнаршәыраҕы ирхәыз ашьабыста еиҕш.

Сгәы ахәыרבҕыыц ишашьҕаз бнанхытц, шыханхытц, мшыннырцә ицазаап...

... изыхнымхәзеит.

Итцзозеи?!

Схәыцуан.

Уара адгьыл, зыҕра сыҕшаз сунызбом. Уаргы-саргы хәипшуп акала...

Ухәуп, ухәра хәра еиҕшым, аха уҕахазом.

... Уҕәҕәоуп сара сатцкыс.

Уара, сара сықәра иахаану, уатцкыс сыздыруада?!

Уатцкыс сызҕахыда?!

Уеиҫа бзиа сызбода?!
Аха, сара сыбзиабара еакуп...
Мшәан, уара уами абзиабарагь зызбаз?! Исхәар
еиҫа ииашахон – «абзиабара зшаз» хәа. Нас, иҫа-
мызхуагьы уара уоума?!
... уара еиҫа еиҫаны, иҫгәғәаны бзиа уахбарцаз...
... хулатцәарцаз, назаза.
Сыдгьыл – сан...
Еиҫау шәыбзиабара иарбану?!
... Схәуп сара... абнаршәыраҫы ирхәыз
ашәбыста еиҫш. Сыхәраз ахәырбгьыц сашь-
тәиҫжәтеи итцзәеи?!
... Абзиабара иарлашәызи абзиабара иахәызи
излеиҫшымзеи?
Уара, Адгьыл иудыруеит зегьы...
Зегь хәтан – зегь хамызхуа...
Зны хәргәырҫан – нас хзыртәыуо...
Хцәыуара цәыуара еиҫшымхарц...
Хаччара – ччара еиҫшымхарц...
Хәцтәзаара – цтәзаарак еиҫшымхарц...
Азәи-азәи хәфдыраара мариахарцаз...
Аха, зегь хәтан, зегь анхамухуаз ак ухаштәаап...
– Агәыҫра!
Агәыҫра уцәынхеит.
... ханхарцаз.
... хәиқәхарцаз.
Гәыҫроуп, қәңароуп иҫоу Адгьыл аҫы...
... аха, уара сара сунызбом. Сразкы санышәа-
хьеит. Ухәрагь сара сыхәра иаҫысшьхьеит.

ибо далагеит. Гэынхэтыстала акы дашьтан, акы ицшаауан, ак изхомыт.

– Ас ианбанза? – ихэон уи ихала ихы дацэажэо.
Аха ииҥахытэҥьаз иарбаныз?

Игэы ихьухьууа акы нытцалан, дааитцаныргэҥэеит...

Дак наилҥсааит...

Ихшыџ ардысит...

Игэы ахьынҥахаз изышьтымхуа, дрыцҥахэха ихы ибон. Уи диеиҥшын аҥшқа ҥыц зыла хызтыз, ҥыц аныҥэашья зҥаз...

...Иеҥэаа аҥыцэаара иаҥыз, фархьк анаҥыҥсара илымшо инапы наивахауан...

Аамҥа цацыҥхьаза еидарак иҥэыҥэҥэозшэа ибон. Ибон дызмыртынчуаз.

Агага еиҥш азэ лыцэаара днахьыҥшуан илацэа неихиџар.

– Мшэан, исыхьзеи?.. – еиҥах азҥарақэа изцэыртцуан...

Даазқэылаз, лассы-лассы иеџсхьаз рызхэыцра датэнатэуа далагеит. Иҥҥстазаараҥы еиҥа ицқьаз, еиҥа иҥшз аз игэалашэарақэа...

...Длаша-лашо, ашьыжьтэи амрахэагеиҥш иаҥхьа даацэыртцуан, зны машэыршэа иҥылаз... игэы зытҥэаз... нас... дшааигэаз аз имбазакэа ицэыхарахаз.

Зи-мшыни реиҥш еилалахьаз, еилазџахьаз, аҥшацэҥья иаҥқьаз ацэҥырҥақэа реиҥш, хаз-хазы, нырцэ-аарцэ аҥэара иҥэнаҥсеит.

Лара лааха ҥэҥэан...

...Уи иагьлызхымгеит.

Апхызатәи лыбзиабара цқәа дагәылапшны,
уи ахаара, апшзара лнырыртә илхысаанза иара
иеипсаххьан... Уи илбахъаз иакәзамкәа аеа цәак,
аеа бжык, аеа гәык ааихәахьан...

... Иара ѿ-мцак дрыбжягылан. Иалихра
издыруамызт. Игәы еиѿшон ѿбаны, ѿыцъа
рыбжъара:

Азәы дмаалықьын.

Егы дацьнышын.

Ацьныш амаалықь дылиаины дылшьит. Иара
уи изгәамтазеит...

...Аха, нахъхы, зны ихааза апхыз еипш
имѿасыз азә лыцәаара дазыпшлон, игәхъааганы.
Атцх еикәатцәа иалашәаз ашәт шкәакәа еипш
ихәыцрафы даацәыркъалон.

Еидкылашъа змамыз ѿыцъа рыпцстазаара
дагәылсны ибон:

Азәы лфы дықан – хъаала.

Егы лфы дықан – гәыграла.

Анасып иаша ахаҭа дапшаанза, иара
дыццышәхон...

...Уи иццышә дылапало, ақыр-қыр дыччо
дкәашон ацьныш.

Инхон ртыцкэа рфы зегы...

Ааи, ааи, цэгъала ицшзан уи акабинет итбаатыцэза. Ицырцыруа, асаркьа еипш, алак зхьыршаз астал ифашьомызт хэы змоу акы ишалхыз... Аңенцьыркэа лаша-лашо, мрагылара иагэыдыцшыло, аетцэара италаха...

Уи аңенцьыр азааигэаратцэкьа цыс хэычык ашэа ахэалон. Изыкэтэоз амахэ-па ашыап хэыцкэа аларцсны... Аха уи амахэ-па изхылфеиааз атцла ашыапы даара ишэпан, икалап уи ашыкэснтцра иара ахаґагы иагэаламшэозтгы. Аееимартаґа, ааигэа-сигэа икэаз атцлакэа иахьрылыхэхэоз, иара атцкыс нцыреи лазареи змам ашэапыцбацкэа ахь-чарц аґахызшэа убон харантэи...

Ари атцыс хэыч ашэа ахэон ашыыжь инаркны аахэлаанза, нас алашыцара иацэшэаны акэу, иацэымґны акэу здырхуада, аха аеазон цьара, уафцсы иахьибартам тыцк аґы икэитца, нас уи ашареи ахэлареи ирыбжьадыршэыз цардоушэа алашыцара анкаґэалак, абла хэыцкэа нґэалон...

...Еитах шыыжьынза...

Атцыс хэыч пхызла иабон апынцьыркэа, избанзар, ашыыжь амра иакьоз ашэахэакэа уи иґасоу асаркьакэа ианыргэыдыцчалалак, еилаарцыраауан, икэалыкэафьон зеиуахк уґаху цшшэыла. Уи

иахылтцау анашанатә сахьақәа идыршанхалон атыс.

...Абас есыены.

Зны игәастон, ашәахәара иааҕәытын, абла хәычқәа ҕәыскәысуа аҗенцъыр ишахәацшуаз. Уахь аҕнытқа иҕаз, итәаз цқяа иабадыруаз уи, еил-накаарц иаҕахыз сеидроу... Иҕаларын, харантәи иҕацшьза, икәымпалза астал иқәгылаз ателефон акәызтгыы изхәацшуаз. Ааи, ааи, хымҕада, ус акәын, уи ателефон аацынраз иҕалоз ацәаҕацшь иеипхнашьалон...

Уи иагәалашәон ацәа хаақәа рҕамақәа, насгыы, еихаразак уи ацәатцлақәа аацынраз ианышәтлоз, рымахәқәа быбышза, рыфҕы лахалахауа, игәыҕатцагаха... Аха уи аахижътеи... Ара ақалақь аҕы ацәа зҕало ацлақәа шамахамзар иубо-мызт. Цламзар иҕоузеи, абар!.. Уахьынацшлак тцлақәоуп... аха урт рцшзагақәоуп, акгыы рҕәлазом.

... Уи атыс хәыч уажәы изхәыцшуа, изызхәыцуа «Иара» иоуп, – ари аҗенцъыркәа зҕәоу акабинет «ацшәма».

Дтәоуп уи...

Ақьаадқәа еиқәарчаҕәа, ихы рылмышәхәо. Зны-зынла иқьаадқәагыы акы нарнитцалоит. Ускан, ихы-иҕы гәамцрак аанылалоит. Аха, зынгыы, «кыр-р-ры» хәа ателефон абжыы аагахлоит, «Иара» ахьшәтхәа уи атрубка аашьҕихлоит... Арт зегь уамашәа иабон атыс...

Абар, иахъа, шьоукы еишьтагыла ашә аар-
тны иааџналт. «Ацшәма» ахьшәтхәа ихы-иџы
ааџсахны, деихаччо днарџыланы рнапкәа
аарымихуеит, «шәтәақәа» хәа иаархааны
днарџаџшуеит... Минуткәак рышьтахь, иџеи-
баргыланы рџынархоит, ибзиан иахьидикылаз
азы икартџәаны «итабуп» хәа иахәо.

...Ашә аатуеит, иакуеит...

Ус заџантә?!

Атдыс хәыџ иабоз зегь еилнаргозшәа «чит, чыр-р-
рит!» хәа амахәқәа инрықәџала-аарықәџало еитәх
ашәахәара иналагоит. Убас, уи атдыс етәа ашәа
ахәалон амра жәџангәы ааџнашаанза. Зынгы,
ианааџсалак, ах-хәыџы аганахьшәа ирнаа, икәитза
иаатәалон. Уи ибзиан иабоз изықәтәаз атлеи,
издыџшылоз аџенџьырқәеи ракәын. Аџенџьырқәа
рыџнытџка иџаз здыртәџьоз иара затәык
«ацшәма» иакәын. Аџызқәа ґыртзомызт. Зны-зын-
ла зџаарак, уск даныргәамтџлоз, ихы зникъара
изымдыруа, иқъаадқәагьы игәы рыхшәаны, астал
џырџыр инапы нықәыкшаны дџагылон.

Ашә аатуан... Иакуан...

Атдыс хәыџ аџхъа иџәыркъа-џәырасуан
сахъақәак:

Ахаџқәа...

Аблақәа...

Агалстуккәа...

Зны-зынла, уи ацшәма изымызбоз уск
анизцәыртдлоз телла шьюуы днарацәажәалон,
аха еихаразак, зыгәра игатцәкыоз «тынхацәакәак»
иман, урт лассы-лассы икабинет ашәхымс
инхытлон, ичча-ччо. Иаргы урт рәацхәа еихабрак
шимоу ихамыршткәа, иеырҕасаны даатәалон...

Иара ицәымгын ишабалак аччара, избанзар,
гәыкалатцәкыа аччара далагар, дзыкәтәаз аҕәардә
дазнымкылар хәа дшәон. Иҕалалон уи «ацшәма»
рацәак пату зкәимтцоз «асасцәа» аниҕалозгы,
усқан, ҕнытцкала имаз аччара ду меигзарахда ихы
иаирхәон, изакәызаалак ихы-иҕы гәынамзарак
узанымбаало...

Абас шаҕа аамта цахуаз сеидроу?!

Уажәы, ааскыа, ихы иадибалеит иҕыцзас ҕаз-
шыак: – еиҕакрак, ҕыцрак ацшьгара азгәышьра...

Икалам аацсара аздыруамызт...

Зны-зынла иара дзакәытцәкыоу, дызустоу,
иматтура аҕакцхыкәра аҕәацхәа ихы дазцаалон,
аха уи ашәымтәк акәын, иеаламгалакәа наҕ ихы-
цон урт ахәыцракәа, азцааракәа...

Адәахыы икабинет дындәылтцны данылеиҕеи-
уаз, ибҕа аариашашәа, ҕәышра дук ихы-иҕы
иныкәтца, дшеихабу рхаштыр хәа дшәаны, инапа-
цаҕа аус зуаз изгәамтәозшәа днарывслон. Ускан
икабинет ууаза иааҕацәлон. Ацыс хәыц аблакәеи
атла махәкәеи рыда хылацшәы дамазамызшәа.

Зны, уи индәылтра ахы иархәаны, атыс хәыч ааскьаны аҗенцьыр ахышәтәкьа инадтәалт: «чыт, чыр-р-рит!», «чыт, чыр-р-рит!» хәа. Агәы иаанакон, мышкымзар-мышкы, абри аҗенцьыр аартны избап хәа. Аха, уаха умҗсит! Агәы иажьозаарын...

Аамҗа цон. Уи атыс хәыч иабадыруаз, ари акабинет иәнатәаз «ибызшәала» ицәажәоз рыда, адунеи иаакәыршаз җсаатәк ара иеиәналараны ишыҗамыз.

...Атыс хәыч аәызцәагы аман, ана-ара инеиқәәты-ааиқәәтуа ашәа рхәалон. Урт рашәакәа захауаз шыоукы ргәы аадырәыхалон, аха иҗан даеа шыокгы, злымха хәычык иагхахьаз – урт рашәакәа злымхаҗынза изынамзоз...

Аамҗа цон.

Зегь ртыҗкәа рҗы иҗан.

Адгьыл иабоз аткыс иамбоз ацәыхьантан.

Ажәәан лаҗшыда иаәәуан зегьы.

Акабинет ашә аатуан, иакуан...

Атыс хәыч аблақәа рҗаҗхьа ицәырҗкьацәырасуан:

Ахаҗкәа...

Аблақәа...

Агалстуккәа..

Урт еиха-еиха ирацәахон.

Ақьаадкәа меигзарахда апапкақәа иргәылалон.

...Атыс хәыч ашәәхәара агәы ахшәазомызт. Абла хәычкәа гьежь-гьежьза аҗенцьыркәа инаргәыдаҗшылалон.

Уи иаҥахын ауафыйтэыѡса ибызшэа аҗарц...

Шыжык, уи акабинет «аҗшэма» аҗыс хэыҗ лаҗшықэйтсеит. Уи ибо далагеит есыены, иаашар-хэлаанза иҗенҗыыр азааигэаратҗкыа амахэ-па иқэтэаны, ишҗа иааҗшуа «чыт, чыр-р-рит!» хэа ашэа шахэалоз... Азнык азы, уи игэы арҗыхазшэа ибеит... аха нас, ихыыз здырхуада, лассы игэы ахшэеит. Уимоу, дзыназозтгыы, инапы ѡагзаны аҗыс зықэтэалоз амахэ нҗижэаргыы цэгыа имбеит, аха... седроу деикэызхэалоз, иеникылон. Ус, дышниешнеиуаз, иара иҗсыҗерақэа зегь уи аҗыс еилнакаауашэа ибогыы далагеит... Иааҗкэымҗзакэа уи аҗыс ашэа ахэацыҗхыаза, уи ашэахэабжь зҗааран илымҗа иҗаѡѡуан: «җаара җхашыарам, ура иарбан маҗуроу иныҗкэуго?» хэа...

Ицон амшқэа.

Ашықэсқэа.

Аамҗа еикэшон...

... Инхон рҗыҗқэа рҗы зегыы.

Астоли аҗэардэқэеи.

2000

Зегь мазоуп

Истахуп ашэымҗак иадамхаргыы зегь схашҗырц. Зегыы-зегыы шыҗоу... Гэхашҗтрак – иҗацэу адунеи аҗсырҗа.

Издыруада аңсҕазаара ҥхыззар? Иҥхыззар
избо-исахауа, саазынио?

Ишҕастаху сылацәа нхыздар, ус баша, хәыцдас,
ма хәыцдас стәыуар, сыччар...

Аңсҕазаара «абахта» ахәаакәа снархысны, кәап
хәычык саҕараны, нахьхы, ажәван атцәҕ ҕара...
Аха... амәакәа хыблаауп.

Ихыблаауп сьдгьыл сшыәҕа назхьысуа.

Сылацш назықәшәо...

Сгәы назхьысуа...

Иҕалап сирамш мцабылразтҕы.

Еснагь ибылуа, иҕымцәауа. Есқынагьы
гәыграла мәакы иқәу.

Ех, шыри, ишҕастахыз зегьы-зегьы рбызшәа
сахауазтҕы, – зегь рбызшәа. Ускан, зеилкаара
удаәу ари адунеи ду амазақәа атцысхрын.

Иара сара сеилкаара мазас иатцоузеи?!

Зегь реицш, сықәуп ари гәнаха згым адгьыл.
Зегь реицш, саргьы схатәы мәак сануп...

... зегь реицш.

Есқынагьы зегь ҕыц иизшәа ҕыцбарах избоит
– зегь ҕыцны.

... еакала...

Иажәу хәа ара акгьы збом.

Иҕоу – иахьоуп.

Иҕоу – мышкоуп.

Уатәы – иахьоуп иахьзу.

Хакәша иҕоу зегь шыҕац иҕоуп.

Зеызыцсахуа хара хауп, – зегь зырфыцуа.
Ифыцуп сыкәша избо ахаҕқәа.
Ифыцуп рҕазшьа.
Ифыцуп «рбызшәа».
Зегь рхәыцраҕы, ргәатцаҕы мазажәак цәахуп...
Изыхзызо...
Ирзымхәац.
Акалашәа ишоуп зегьы:
Хшаны – хшамшәа.
Хаҕан – хаҕамшәа.
Иахуа – умшәа.
Иаххәо – хәамшәа.
Зегь уацәы хәхьыцшуп...
Хәхьзарашәа.
Зегь мазоуп.
Хшаны адунеи хзыкәугьы мазоуп.

2004

Аңша

Аеашьуан аекидҕан иаха шаанза аңша, еизы-
хәхәо иаман икыдгәыхаа иланашьтыз абҕыцқәа.

Ицәаауан.

Иҕызуан.

Ухәы-ужьы қақаза еиланаргылон. Ихьшәашәаза,
итцарза, ашшы ахга улымха итасуан аршәабжьы.

Ауадақәа ырхыцхыцуа, атзамцқәа ирыбжытәраа,
апенцъырқәа инарыдшәылон уи ашыкьбжыы
иахылцуаз ахылџа-цсылџа.

Аееизнагон.

Аеафьон.

Зны иџахәатәха хаха, гәышпыла атцлақәа рцәа
нарыххәаны, амџа саба зегь шытыхәхәа аџнқәа
инарыжәлон.

Аееизнаркәкәон.

Ацыхәтәантәи амцқәа еизнагарц атахызшәа
зны аеаартынчуан...

Еимгеимцарак...

Иназхьысуаз зегь еилакәыбаса иагарашәа
иааиланатцон «афәырфәы» ахга.

Зибнафа.

Итәаауан.

Иғызуан.

Ус, ацсы алышәшәан, аблақәа неиқәнацсеит
ашамтаз.

2006

Ашәымтақәа

Схынхәуан сара, санцоз еипштәкьба стәцәза.

...Сышьтахьфа инсыжыуан – сызхьымзоз,
сацхьафа – афәара хахәқәа реицш сзыхьашоз.

Сгәытцхақәа наф иныжыны, хамтакты акагы
сазымхәыцзо снацшы-аацшуан.

Сынцәәхәы, усытгәә!.Сқышә инықәыхуан
ашәымтаказ ииз ажәәқәә.

Сааңсазаап...

Ус санца...

...Аңша, ажәәан акалт снылаҳәаны, аңшқа
иеиңш сажьжьон...

2002

Насың змоу...

Дунеики дунеики рыбжьара, ацанза цъара
скаршәуп, кәәңхәычык сақараны. Иаасыкәыршаны
ңслымзроуп. Хаҳәроуп. Сханы сатцаңшуеит икеи-
кеиуа ажәәан саркьалых.

Сахькаршәу, сара избартоуп асынтәи
ашышкамсқәә ирыңсҗазаашьоу. Зегьы хыма-ңсыма
усуроуп...

Хыма-ңсыма крыфароуп изҗеу.

Ирзышьтымхуа рымқаныфагы иацоуп
иахьцо...

Ахәашабгақәә.

Изцоу реидарақәә урхыҳәхәаны дара рхаҗқәә
убазом, адгьыл реаларсарц рҗахушәә ршьап
хәыңқәә адгьыл иқәырғәғәаны иркуп...

Сахьыңшуа избартоуп аңсаатәқәагы рду-
неи – рыңсҗазаашьә. Урт аңысхә ақара иласуп,
аха ргәырғара рымңәыжәәқәә ирымадоушәә,

иааҕымтцакәа еитцыхны иркууп, аҕауаҕы изса-
зсо... аетцәара реагәыларшә...

Шыыри...

Насың змоу цсаатәзаап ари адунеиаҕе!

2007

Уцәаз атцх

ҕынчроуп.

Уаха уара уцшқоуп.

Усырцәоит снапсыргәытцаҕе, усгәыдыхәхәала.

Умаацшын.

Сухәоит цхызла сба, ма снаскыаг хара...

Сыццышә уламцалан.

Аамтаказ, ишәтуаз ашәтыц... – Адунеи дузза
иҕамзас уи ацхыз, иҕешәаз алаҕырыз иагәылпатыз,
– иблахкыган.

Згәы-цшқа зхарахаз ...

Агәы-цшқа – ҕа-дунеи ссирк аазыртыз хьтәы-
гәашәла. Разын-цха хызцаз ахьытәцарахь.
Атысхә еицш иласу аҕауаҕе. Зымтцәыжәәкаә
рышәшьыралала ашәткәа азаза рзазырхәо, зны ага
икәу ацша ҕәанда ашьацра инькәышькыруа –
бла иамбо агәыгракәа лазцо аетцәараҕе.

Зыхгара цәгьоу...

Зыҕамзаара хяан исныруа...

Сара сеикэзырхо.
Са саныкам...
Уцэаз атцх.

2005

Цэцашья змам...

Убла иабо агэра анузымго, – иузхамтцо ушатцоу уцалароуп.

Угэы иаанагоит: «иахьатэи амш атцкыс... – уатцэы!»

Уатцэтэи амш – амгэарта ицоу азкы ифызоуп.

Угэжэажэоит, угэы атцан цъара ихьухьуа акы уеимнадоит. Узпылои узпырцуеи анырацэахалак, иуцэеилахэо еилазфоит...

Нахьхьи, итааза, ифымцэаац цэашьушэа, гэыгра хэычык унахьыпшуеит.

Угэы уцгэоит.

Абна илоу ашэарах зызымк уанеипшха, лацшкэак уцрымхаларц залшом, гэеанызаарак зцу.

... Згэатэи зыхшыфеи еицрымшэо азэ уакэзар – уеоумтан... Иушьташэарыцо рыцэхьатцрагь уахымыццакын. Узлоу, узлацшуа рахьтэ игэнукылаз, иузааигэоу, кэзшьақэак азэы инубаалозар – уазэым...

Укәша иҕоу «ахаҕеҕәа» заҕа ираҕоу аҕара –
убри аҕара «хаҕы» уаргы иааухәоит. Дасу дара
ишырҕаху, ишырьшәшәлоу иҕырхуеит «ухаҕы». Уи
уаргы иуныруеит – цәцашья змам.

Ана-ара иуцыло ауаа дара иузтырхыз
«ухаҕсахья» есаaira, еиуеицшым мыругала уи
«агәылыршәара», «ахарҕәара» ианаркаралак ауп,
изышьтоу шымариазам анеилыркаауа...

Ааи.

2004

АЖӘАБЖЬ

Аңышәә

(Иҗалахъоу ажәабжь)

Дзықәтәаз иҗәардә татаҕы данҕалазшәә дтәан.
Қъаадқәак чаҕәаза иаңхъа иқәын...

Ауада тбаатыцә лашан, ицқъан аоныцқа. Амц
ңыруазар иуахаратәы тынчран...

Уи ишәыз акастиум цәыш ианаалон исарочка,
цәәхәә-цәәхәә изылдаз галстукгыы ихәда иахан.
Уахъынеигәыдаңшылоз уақы еиҕкаак, уақы
ңшзак...

Акабинет саныныфнала, зегь раңхъаза сылаңш
назықәшәаз инапы, ақъаад шкәәкәә ианкылаз,
афра ишаҕыыз иаҕын, уаха иқышыа иагмырхазо.
Сара сгылан садырсызшәә, сшанхашәә...

– Мшыбзиақәә! – схәеит сара.

– Сзырыуеит! – ихәан, атҳарацәхәә ацәә
даалтызшәә, дөатцкьейт, ибла иатцәәкәә насықә-
кны. Шаҕа иблақәә ңшзоузеи, интысхәәаит сгәы,
итыңхаауа... аха уи аңшзара иатцаз аңаҕареи
ахьшәәшәареи анрытызбаа, азыз еиңш акы сгәы

иналакшеит... Ашәымтәк азы, схи-сгәәҫы ииз ахәыцрақәа снарылтцын, сыззааиз аус сызлала-гаша – аҫхәажәа сназхәыцит, уи уаанза арахь ашәхымс схытцаанза избаны ишсымазгы...

– Ы-ы! – ихәеит аҫыхәтәаны, исхәаз игәаҫхоу, игәамҫхоу узымдыруа, иахьынзалалшоз аҫынчреи, аҫәышреи иҫшынҫаны. Нас еиҫа ихадоу азҫаара ихаҫы ишааиз иныҫшуа, еихарҫабыз иқьышә ҫаҫақәа шеихихыз удырыртә иҫламхәа аақәацеит.

– Иарбан шықәсоу уи азанаат баналагаз?

– 1992 шықәсазы.

– ҫаара ҫхашьарам, аибашьра анҫоз бабаҫаз, бызҫыыз?

– Ткәарчал ...

– Арратә корреспондентс бхәама? – ихәан, иҫьашашәа даасҫаҫшит.

– Ааи!

– Уи шыақәзыргәҫәо ашәҫәы бымоу?

– Мап, аха иара иҫхажьуаз агазетқәа акык-ѡбак сымоуп – схәан, (ҫьара акы исыхәозар хәа арахь амѡа санықәлоз ишыҫысхыз) ахьшәтхәа ссумка иааҫызган, иаҫхьа инықәысҫеит.

– О-о, «Абжыуаа»! Ари агазет ахьз шыахәуп!..

– Даара игәы иахәашаз хамтәк иҫҫаз аҫара дааигәыргәызшәа збеит. Сгәы нҫгәыргәааит, сусқәа зегь рыла ихиаз аҫара сгәы аазан. Минутқәак лаҫшыла агазет адаҫьяқәа аамидеит, аха раҫәак иҫерыдмырхалакәа, астатиақәеи ажәеинраалақәеи

сыхъзи сьжәлеи ахърытцафыз мацара днацхъан даасфацшит.

– Бара бѳаацѳароума?

– Мап!

– Уажәы бабанхои?

– Мацара.

– А-аа, ибзиоуп, ибзиоуп! Арзаҳал фы! – ихәан иацхъа икәыз ақъаад цқъеи акалами сьшќа даахан иныкәитцеит.

– Ацсышәала ифы арзаҳал!... Уажәшьѳа, Анцәа имчала, ххатәы бызшәа – ацсшәа – ххынѳқарратә бызшәоуп. Хамшәа-ххмырха ххалафлар азин ххамоуп! – дафын уи иажәақәа еихышәшәо ацәажәара. Иара, уи ххбызшәа акоментариа азиуанатцы, сара арзаҳал фны салган, еидарак саатцытызшәа сласза, иацхъа иныкәтцаны сфагылеит, уажәшьѳа аусурѳа соуит ххәа агәра ганы.

– Макъаназ ахәыцқәа мацфуп, ишыббо еицш. Арахъ, ақалақъ ахъ ихынхәхьоу мацфуп. Аибашъ-ра мыжда... зегъы ххацсаќъеит, ххыбжа-фьибжаны ххакәнырхеит... Ххаацѳеицшроуп ххашкол, мызкы аќара...

...Ақалақъ агәѳа иќаз ари ацсуа школ (шықәсык ацхъа иақыртѳа школыз), арымарахъ ала – афәада, ашьха ашьапы иазааигәан. Ашкол акәша-мыкәша иагқәаз шырацәазгъы, ифашьомызт ара аус зураны иќаз анапхгафцәа, арѳафцәа рылацшхәаа ишыѳыргахъаз. Ашѳа ѳбааѳыцә,

бабыцк ықәыршәымкәан ицссан. Ана-ара гәып-гәыпла, еидгыланы еицәажәон аихабыратә классқәра ырыцанакуаз ацәәцәә. (Иҕаларын уажә урт излацәажәозгы «қашыцәә» амш еиқәатцәәқәа раан изладырцшыз, ирбаз-ирақаз, ирхыргаз атәы акәызтгы.)

... Шыжбын...

Зегы иццакы-ццакуа амәа ианын. Автобусқәа раангылартағы ауаа рацәан, избанзар, уарлашәарла акәын амашынақәа шныкәоз, дара уртгы тәны иаауан, унацәа наузривамцәо. Сахынапшы-аапшуаз, избоз-исақауаз ркынтә, имацын сгәы шытызуаз... Иахынзализоз ала сара сгәы еиқәызқәалоз, сзызхәыцуаз аеакын – Ацсны ахы иакәитуп! Шәәыла хцәицәа ршыа қатәазаргы, Аиааира – ацсуаа иргеит! Иаанхаз зегы иахуалу, урт рыцсы зыхтныртцаз амырцхашыара... анагзара ауп! Абас сгәы сыштәхәыцуаз, еиқәах, мызкы ацхәа зғы сықаз ашкол адиректор ишә саадгылт, сгәы хыт-хытуа, ацхәа санықаз атқыс уажәы еиқәагы гәыграла сытәны...

– Мшыбзиақәа! – сқәан, акабинет ашә аартны итәаз снаиехырхәашәа саагылт.

– Бзиа збаша! – ихәеит уи, дахытәаз даасхатцгылашәа, нас инапала «бтәа» хәа сырбо, зцәарала даасқәацшит...

– Сара, сааит аусуразы! – сқәеит, уақәа ацәажәара сшалагарыз сзымдыруа...

– Ибыжэлоузеи бара? – ихэан, ахаан иимбац азэ сакэышшэа даасфацшит, икэардэ ашьтахька иехырнааны, ибга надцашэа, ифыга калам астал икэырхэмаруа. Урт стызцаауаз, исыхэацшуаз ибла иатэакэа ирытаз амаза сызрытымхуа, изцаара цыашьаны сааифацшит...

– Бабатэиу? – дцааит еицах сьжэла акгы анианамхэаза.

– ...?

– Ашкол афы аус бухьоу? – ифыццхараза изцаарақэа афааирхеит. Ари агэхаштра имоу, ма цас дычхарцэажэоу хэа сгэы ифытаххын:

– Ишэасымхэахьей?! – схэан, иахьынзауаз ала сгэара сынмырцшуа, иааркыафны атак наиаатаскит саргы.

– А-аа! – ихэеит уи, исхэаз ацэа даалнахызшэа. Аха хэычыкгы сфацшылара игэамцхазар акэхап, нас иеаамариашашэа, дынкахэыцуа даатэеит... (Игэи-игэи еилыцшуазар акэхарын, сеидроу игэамцхоз... изакэызаалак иихэыцуаз ихафы исзыкэымбаауа стэан, абыржэ исеихэарызеишь хэа сифацшуа.)

– Хара апышэа змоуроуп иахтаху! Апышэа змоу! – ихэеит уи, дызхымцо-дызтымцо атыхэтэантэи иажэа шихэаз сырдыруа, хэычык иаарцшқашэа.

– Мшэан, апышэа абантэаазгоз, саналгатцэфкыз айбашьра калазар... уи ашьтахь ара шэа шэфы... Сажэа алгаха сымтакэа днасцыолан:

– Уажәапхъа баар акәын, ихатәаахъеит. Аңсуа бызшәеи алитературеи рырцаоцәа хәмоуп, имыцхәцәоуп... Егырт амаҗарқәа рзы акәызтгы...

Ашьтахъ иихәаз рацәак сазымзырөит, сәагылт сгәы нҗаханы...

... Адәахы сахындәылтыз, ашкол ашҗатбаатыцә иқәыз ахәыцқәа аңыңахәа сахынарылаңшыз, минутқәак раңхъа сгәы аҗаа еиңш ихьшәашәаза инасығралаз, амра зқәыңхаз асыршәеиңш, хәыч-хәычы аңсасира иналагеит. Ускан, мызкы аңхъа, уарлашәарла акәызтгы ахәыцқәа ашҗа ишықәубаауаз, уажәы ашкол ашҗа иазкуам ухәаратәы ирацәафын...

– Анцәа ишәызирхааит! – хәа исныхәон урт гәаныла, ңшьаала агәашә ныдҗаны ашкол ашҗа санҗыцуаз.

АГӘАНАГАРАҚӘА

Ажәа сахьарк Анцәахәы

Ес иуа ирыциуа, жәра-ңсра зқәым, ҳашьха зышқәа реиңш иғәғәацаза зыхьз адгьыл ианхалаз, збақхатәрала адунеи иахыїдәаз, Аңсны Жәлар рпоет, Кабарда-Балкариеи Адыгеиеи Ареспубликақәа Жәлар рышәкәыџџы Б. У. Шьынқәба диижьтәеи 90 шықәса їит.

Ааи, игәағьуацәоуп апоет, ашәкәыџџ ду изкны иқәнагоуажәа ахәара, аџра. Уи агәағьра аҫахуп... Уи џныцқалатәи ицшьоу мч-дук иахылцуа абзиабара азыхь иаџызоуп – апоет изхәыцра, игәалашәара.

Есқьынағь аҫауа еицш иахзымхо ицәахәақәа, иажәақәа, амра ашәахәа еицш иахзымхо илацш-хаа, ибжьы-ҫаца, ахәыцқәа реицш ҳзыргәыбзыгьуа, ҳзырччо, ҳзыртәыуо, ҳзырхәыцуа, аҫоурых ҳагәы-лазхало, ацстазаара бзиа иахзырбо Баграт Уасил-иҫа Шьынқәба ихьз наунагзоуп.

Жәлар рыбзиабара кьалан иаазом,
Иалнахыз далнахит, иаңсам – дабазом.

Шака аңстазаара аңабырг хаңа иазааигәоузеи
арт аңәәхәәкәә. Урт тырцьман дыртахзам, рәхәхәи
рхала ирхәоит...

«Ажәлар саркьоуп» шырхәо еиңш, Ажәлар рхы-
ргәи далнахт ажәлар ирзааигәаз, ажәлар ргәи
ахьеисуаз здыруаз, ажәлар рыхәрақәә зажәә
хәырбгьыцны иақәлоз, аңсуа жәлар рңеи, Баграт
Уасил-иңа.

Аңсуа қыңа-ңшза Члоу иаазаз, Аңсны Жәлар
рпоет, иқыңа гәакьа иңсы еиңш бзиа ибон. Раңхьаза
аброуп уи ишьаңа ахьеихигаз, иан лгарашәә
ахьгаз, иңстазаара азыхь ахы ахьыңнахыз... Уи
дахьыказаалакгы, гәыла-ңсыла дызгәыңаршә
дзаазаз иқыңа гәакьа ашка игәи ихон. Қныңқала
даргәәтеиуан... «Зехьыңыңара срыңшааларгыи,
Уара уәоуп сахьықоу Члоу!» – ихәон уи дазыгәдууа.

Ишыхәыңаз змилаңтә бызшәә ибзиазаны
изңаз, зыжәлар рәаңыңтә хәамтақәә
ирызфлымхаз, ажәабжьхәәөңеи алафхәәөңеи
ирыңрымшәоз, ашәәхәәреи ақәашареи зыңсы
рылаз, Аңсны ахи-аңыхәеи ахьыңзаназаазоз
зылаңш назоз, Б. Шьыңқәба дшыхәыңаз
ибаөхатәра аңәәырнагахьан. Иаб иөнаңаңоуп
уи ахыңхырңа. Иаб ихәышңаарақноуп уи икалам

шытыхны аора дахьалагаз. Уи иааикэыршаны
иказ ацсабаратэҕагы иара ицхраауан, иныр-
уан, шытыбжыыс иказ зегь иахауан, урт ирцаажэон.
Ишьаҕа ахьеихигозаалакгы, дназхьысузаалак-
гы маза-ссирк изцэырыргон – иара ида даҕазэы
иимбоз, имахауаз. Урт зегь мац-мац аҕаад ашка
иасуан, ибырлаш-цаахааны.

Апоет уахи-ени иааипмырҕыазакэа амҕа
дыкэын, аангылашыа змам ацстазаара дацпыхэон,
икэмызт аацсара:

Амҕа сыкэуп, сыкэуп, сыкэуп,
Бзынты исыкэым аацсарак...

Апоет ицрымшэо ицыз икалам мыц ахэомызт,
саацсеит хэагы аганахь инышытацаны тынч ихы
ныкэитдомызт, дыцаазаргы ипхыз иалан:

- Снеихуан ыыхэа иатцак сақэтэаны,
Сан, измаанозеи, сан?
- Уахысит ухэычра хартааны,
Уарпысра уқелеит ауп, нан.
- Сеы цон ҕадарак иағаланы,
Сан, уи змаанозеи, сан?
- Абзиара еснагь иҕадарами,
Абзиара зҕеипшхаша, нан.
- Штак ағы сахьнеиз сеыжэттрацы,
Ацяр жэпа срылацшит, сан?

– Зегы ирџахуп абзиа улџрацы,
Уаџсаха, сыџкэын заџэ, нан!

Уи данмаџзазгы дрызхэыцуа далагахьан
иџсадгыли иуаажэлари рџоурых, урџ ржэйтэ-
рџэатэ... Аџсуа литература ауасхыр азышьџазџаз
Дырмит Гэлиа дизгэдуун, дилаџехэон:

... Умала убжыџгара уадаџын,
Уџсадгыл гэаџуан, иџыабон.
Узланеиуаз умџа зегь џаџын,
Аха уџон, аиашаз ушэахэон...

Апоет абаџхатэра иџсабаратэ мчны дахэаџш-
уан. Уи аетџаџэагы жэџанаџы еиџшны ишымџхо
еиџш, ашэџкэагы фџыла зегь шеиџшым еиџш
абаџхатэраџаа зегь шеиџшым, ишеиџкарам
ибзиазаны идыруан.

... Ажэа рџэамзар, иџшзахашам,
Гэыла ирџхамзар, уи поезиам...

Абас ауп уи апоезиа дшазнеиуаз.

Апоет Б. У. Шьынџэба иман абаџхатэра ду, уи
иажэеинраалаџаа ак аџкыс ак еиџыны, ухы-угэы
иузалымхуа, уеурызџкэымџхо ургэылархалойт,
дара уртэыртэуеит, нас уахыџказаалак, ихьухьу-
уа бзиабарак еиџш иуџзааиуеит џсраџенынза. Урџ
иажэеинраалаџаа сахьаркырала зегь шеиџшым
еиџш тематикалагы еиџшым. Урџ иџэырыргоит
еиуеиџшым аамџаџаа: хажэлар ржэйтэ-рџэатэ,

рхъаа-ргәырѡа, рынхара-нцыра, рлаф, рѣаышра,
рѣабз ухәа аѣсуа жәлар рыѣсѣзаара аѣкарѣәа
зегы ганраѣәала.

Аѣсуа жәлар ирхыргаз арыѣѣара ду –
амѣаѣырра атемагы дзавымсит апоет. Избанзар,
уи ижәлар рхъаа иаргы ихъаан, урт ргәырѡа иар-
гы игәырѡан, урт рылаѣырз иаргы ѣәала-жыла
ихысуан. Убри ауп апоет Ажәлар дырпоетны
дѣазѣазгы, урт рыбзиабара дзәѣсахазгы, ихъ
амра иадкыланы, изырѣхо акакәны иахәаѣшуа
изыѣалазгы.

Апоет иажәеинраала «Амѣаѣырра ргара ашәа»
шедеврѣә жәеинраалоуп. Уи иаѣхъалак игәы аѣанза
инеины игәы инамырхыырѣ залшазом. Избанзар, уи
жәеинраала формала илшеит амѣаѣырра ажәлар
ирзаанагаз атрагедиа хыхъ-хыхъла акәымкәа,
инартәуланы, аѣабырг ѣаѣѣы аѣәмырзкәа, иса-
хъаркны, аѣәанырра ду аѣаѣаны аарѣшра. Уи
иажәеинраала егъа аамѣа ѣаргы, актуалра шамаѣ
иамазаауеит еимырдо абиѣараѣәа зегъ рѣны.
«Атәым жәѡан аѣаѣа» анхара лахынтѣас изауз
аѣсуаа рыѣсадгыл ахъ ирыѣхъоит ихынхәырѣ.
Иахыѣазаалак рееизыркырѣ, еидгыларѣ,
рыѣѣәаншыап дмырзырѣ.

... Уандухалак Амшын еиѣәа
Ур, уѡныжәѣәа имыззахъоу,
Аѣарма рыѣкәных архнышьнаѣәа,
Амѣа еиѣәуѣап иѣәахъоу!..

Уи цхьаҕагы иуаажэлар ргэыреаницоит:

... Нас уи ахэа уцсадкылаз,
Ахьыз зларгоз уабацэа,
Ахаца-ихаца, уцсадгылаз
Рацхьа унагыл ақәащцәа!..

Б. У. Шьынқәба ирҕиамтақәа уаакәымтцзакәа урыцхьозаргы угэы рықәптцәазом, рбызшәа цқыоуп, ртематика тбаауп, сахьаркыралла ибеиоуп. Урт цәахәацыпхьаза ахшыщтцакқәа гәылыршәоуп, апхьащ иархәо рацәоуп.

Б.У.Шьынқәба иаацсара рацәан аиҕага ус аҕгы, ацара-дырра атцаара ус аҕгы, иара убас, ашкол хәыцқәа ацара зларто ацсуа бызшәа арцага шәкәы аиқәыршәараҕгы. Уи ипоезиа инаваргыла-ны иацитцеит апрозатә ҕымта кәиматқәагы. Иаа-гозар: «Ацынтәарах», «Ахахә еиџса»...

Тәурыхтә романуп «Ацынтәарах», Ацсны мраташәара ақалтахьшәа инхоз Аублаа жәлар рықәзаара иазкуп.

«Ацынтәарах» аҕы иахәоит зыцсадгьыл зцәызыз ибызшәагы шызуа, иаргы дшызуа. Уи, хаҕала, хара ацсуаа хгәахәаннатцоит, харцшуеит хара. Аублаа жәлар ирзыкәлаз атрагедиара харгы иахзыкәмларц азы хмилаҕ бызшәа амырзра, аидгылара, агәыблра, аихатгылара, Ацсадгьыл азықәдара – абартқәа роуп автор ихаихәо иахьа-гы, уатцәгы, уатцәашьтахьгы.

«Еыцсахроуп, ееицакроуп...»

Зегь разкуп. Сара уи агәра згоит. Зегьы ацста-
заараҕы, цсабаратәла, ирызхәоу ала имҕасуеит.

Зегьы ирымоуп изхымцо-изцымцо рхатә
цстазаара, рхатә дунеи.

Ааи.

Иқәрахымзахахаз Алхас Кәарциа дпоет иашан.
Уи апоезиеи иареи цәеи-жьи реицш еимадан,
еиларсын.

Уи – иара цсыс ихан.

Исгәалашәоит, ханыстудентцәаз, Алхас ихым-
ҕацгашьаз, иуаҕышьаз. Ускан цқьа схи-сгәәҕы
иааган сыззымхәыцуаз, хырҕа зыстоз уажәы еиҕа
гәыблыла исгәаласыршәоит. Иабаздыруаз, даҕа
дунеи ссирк аҕнытә даацәырцызшәа, ган рацәала
еилыхха, зегь рыба ицашәоз, абаҕхатәра ссир
змаз, ацстазаараҕы ҕыц блала, ҕыц мҕала зыхәцк
алызгаларц иааҕатцхахаз арцыс – нцыра шимоуаз...

– Еиҕараксгәыаналаҕамсҕызхуажәеинраалоуп!
– ихәалон Алхас игәтыхақәа дандыргәамцзалак.

Уи бзиа ибон хлекторцәа зцаарала рыхцakra,
рыццаара. Иарбан мацәарзаалак аҕны акы
дузаҕакуамызт. Зцаарак иадхәаланы аймак-аиҕак
анцәырцлоз иблақәа амца рхыхәхәыла, ихы-

иҗы лахҗыхза дааҗалон. Уи ианакәзаалак ихатә гәанагара иман, ахәашыагы дақәшәон.

Лассы-лассы, аңсуа литература ханала-цәажәалоз, уи иамоу аихъзарақәа дырзаатгыло, иналикаауан иара еиха игәы итцхоз – апоезиа...

Уи дааңсазомызт ашәкәыџџәа дуқәеи апоетцәеи рџымтәқәа данрыхцәажәоз, иихәоз ибзиазаны идыруан аҗнытә – урт рыңсабара инубаалон.

«Алхас, иҗыцу ухатәы жәеинраалақәак ухазрыңхәа» – хәаданыхтаққлак, иара иаацәыригон бзиа иибоз егырт апоетцәа ражәеинраалақәа, җырхәала. Ускан, сара агәынамзара сызцәыртлон, избанзар, иџнытцәтәи дунеи хәгәылаирпшырц итахымшәа збон... Аха, ааскьоуп уи иатцаз амаза анеилыскаа, иажәеинраалақәа изыңсоу ала рыхә харакны иахымшьоз ишахҗьоз...

Алхас, еснагь дыңшаауан, цъара акы зцәызны иашьтаз иеипш. Уи иблақәа тынчмызт. Зны ичча-ччон, амра җыц ианџытцхахаз еипш, зны илашь-цахон, – ажәџан ахаҗы аңта еикәара анаҗықәло еипш, аха бжеихан, хәаигәа дшыҗазгы илаңшхәаа харахон, нас ишнеи-шнеиуаз, зынза инарылазуан зеилкаара удаџыз сахьақәак...

Ускан...

Ускан акәхарын ианиџуаз Алхас ицәахәа хьыршәыгәқәа, хара хзы имазаз, иахмаҗацыз, зынза иңшқарахыз, җазшьала – иҗәымшәышәыз,

иҗағыз, изызымкыз... ажәацыҗхьаца, зцәа иҗамзо
ахшыџдаққәа аазырҗшуаз ажәеинраалақәа.

Ааи...

Алхас аҗауаҗы блала зсахьа җихуаз –
ажәеинраала ахшон, илаҗшхәаа иҗашәоз зегьы
иҗстазааратәны аҗсы рхеиҗон, ирцәажәон,
иргәыҗуан.

... Архақәа – ашьхақәа рнапсыргәыҗақәа

Ирыншәалозар хәа ирхха ишырку,

Ахрақәа рџыҗра ирыҗсуа

Азхыҗәәқәа иандырчыхәчыхәлак,

Аетцәа рымпыҗцәраа инҗалоит,

Ашьхақәа ргәы хыҗхыҗуа

Ишанханы, ичча-ччо иҗшлахуеит.

Иҗауланы ихәыцуаз, хара инаҗшуаз Алхас,
даеакала аџра илшомызт. Аамҗақк ала зегьы
еилеигзарц дашьҗан. Уи аҗсышәала еиҗш
урысшәалагьы дыџуан...

Алхас – дпоетын.

Алхас – дсахьаҗыхын.

Алхас – деибашьын.

Хҗынҗь Аҗсны ахьчараз, аҗсра абла
дҗаҗшуа, хаҗәнамырха данеибашьуазгьы, икалам
каиршәуамызт. Уи џызара изнауан, игәҗыха, ихьаа
алаихәон, еиҗрымшәо еиҗын. Ус шакәу инаҗзаны

агәра унаргоит абарт ацәахәақәа (урысшәала ииҕызы):

... Помолчим...
Здесь могилы друзей,
Детский смех их в душе сохраним..
Пусть не плачет никто,
Они просто ушли,
За тебя, за меня, и за всех...
Ждут меня...

Уи ихы ахибаауан иҕызцәа рылымкаа адәы дахьықәызы, ихы рацәеишьон. Игәы дҕацәыуон маза.

... Я в душе берегу
Ту слезу, чтоб оплакать себя,
И уиду я туда,
Где друзья заждались меня...

Қәыпсычқарак иахылтцыз аиаша

Сапхъа иқәуп 10 шықәса рапхъа сзыпхъахъаз, шәагаала идуцәам Даур Начкъебиа рапхъатәи иажәабжь къаққәа зну ишәкәы. Уи аизга хәыц, ашәкәы, ааскъа ғыц сеитәпхъеит. Сапхъеит ғыц блала. Урт сзыпхъаз ажәабжь къаққәа (аминиатиурақәа) исыртәз агәахәара ауп урт ирызкны ажәақәак, гәаанагарақәак рықара сгәазырпхъазгы.

Рапхъаза акәны ари ашәкәы «Анашана» тыцит 1989 шықәсазы.

«Апхъатәи ашәкәы – апхъатәи ашьаға» хәа Алықса Гогәуа ари ажәабжь къаққәа еидкыланы аххәаа рзыкәитцеит. Иазгәеитцеит «абақхатәра змоу ашәкәыққы ға ари амқәағы ишизыпшу аихъзара бзиақәа, аиааирақәа...». Уи ус шакәу, дызустәаалак, абри ашәкә хәыцы иапхъаз инагзаны агәра игоит...

Сара схатә гәаанагара сазаатгыло, схазы иазгәастоит Даур Начкъебиа иажәабжь хәычык, уи аформа, атцакы, автор ибақхатәра ачыдарақәак.

Ииашоуп, зегы хақсахъала ишеипшым еипш, урт рхәыцшьагы еипшхом... Дасу иара иду-неикәыпшылары, итәулары, иақарақыра зеипшроу еипш...

Ари ашәкәы, ииашаны, жәашықәса иртысхьоу, рақхьатәи кәҕиароуп Даур изы. Рақхьатәи шыағала уи зегь рзы иҕаитцеит алкаа ду, азәы дилазмырҕашьо ихаҕера.

* * *

Ашәкәы иагәылоу рақхьатәи ажәабжь «Хәылбычехак» – ацәалашәара гәгәа зцу, ашәымтәктәи алапшхәааҕы ииз, ахәыцрақәа ирхылцыз, афилософия зцоу, символла ахаҕсахьақәа тызхуа ҕымтоуп. Автор ицәалашәара, ихәыцра аарпшраҕы ихы иаирхәоит иҕазшьарбагоу ахаҕқәа, апшшәқәа... «Амра хыкьасан аҕапшьра амшын ишаланатәара алапшхәаа иқәгылан»... Ари ацәахәа уанапхьо, ииашатәкьаны ахәылпәзтәи амраташәаратәи апеизаж ула иаахгылоит. Зегь рақхьа улаҕы иааиуеит амра аҕапшьра «ихыкьасаз», нас амшын «алапшхәаа иқәгылаз». Иуоуеит агәаанагара, сахьатыхыҕ бзиақ амшын дхықәгәыланы, ибла хызкыз ахәылбычехазтәи амрей амшыни дрыхәапшуа рсахьаҕихуазшәа... Арт ацәахәақәа рымацара узхоит автор иҕоныцкәтәи дуней агәра угарцаз...

Амра «аҕапшьра» иҕатәкьоу афакт асахьа арцабыргра иацхраауеит. Мрагыларантәи иаауаз «псаатә еиқәатәақәаки» «псаатә шкәакәаки» типра зуа хаҕқәоуп. Урт зегьы зышыҕоу Амра ауп.

Иаагозар, иара автор ицәахәақәа шиашоу: «Мрагыларантәи псаатә еиқәатәақәак ажәоан

рымчак иауан, рыбжьы мыргазо, рымцэыжэѡ
дуқэа цшыаала икъо, иазааигэахон Амра. Цсаатэ
шкэакэакгы аерылак инеиуан».

Абра, хамтак саатгыланы сазхьяцшырц
стахуп, ари ажэабжь хэыц абзац исызцэырнагаз,
исгэаланыршэаз ахтысқэа, 1989 шықэсазы зхы
ркыз, нас 1992–1993 шықэсқэа рзы «хгэылацэа
бзиахэқэа» Ацсны имѡапыргаз амш еиқэатцэакэа.
Аха мацзак цхьяќа сцацэеит...

«Ацсаатэ еиқэатцэакэа» – урт хэацэа роуп,
«Цсаатэ шкэакэак» – урт рцыза... Амра – Ацсноуп...
Абас ауп сара ишеилыскаауа ари ажэабжь
иагэылоу ахшыѡцак. Арт исахьарку ацэахэақэа
аполитикатэ ќазшыа рыцубаауеит. Анаѡсан, «Абри
зегь сара цхызны избахьан саныхэацыз» – хэа
иихэо, автор ицэалашэароуп, даеакала иухэозар,
Даур иинтуициа ицанахэахьан даныхэычызгы,
ацхьяќа, итэыла хэыц Ацсны иахтнагараны иќаз.
«Санчыха – сзамѡа баазажжыраза иќан...» – уи
иазцхьягэеитахьан, ицэа-ижьы ианырхьан ижэлар
ргэырѡа, рылагырз...

«Амра шгылац игылоуп. Ацсаатэ шкэакэагы
икэац шкэакэаханы акэац еиқэатцэакэа аерылак
Амра аќацшыра иалазуеит».

Ааи. Анцэа имтаны, «Амра шгылац игылоит»
Ацснышыќацикоуп, еиқэхеит... уи зымпыцазхаларц
зтахыз игэтакы изынамыгзеит, ишьтахьќа дхьар-
цеит. Урт Амра «аќацшыра» иалазит.

Амра «аҕаҕыра» шиашоу Аҕсны иахьыршоу ашьа артцабыргра иацхраауеит.

Ажэакала, автор ари ажэабжь кьаҕ икэман-шэалахеит, иажэакэа еилацалоуп, исахьаркуп, игэҕакы нагзаны ихэеит... мацара хэаны уавсны узцом. Избанзар, ихадароу, автор ибаҕхатэра зыртбаауа, изыртцауло иоригиналтэу иажэабжь (иминиатиура) уанаҕхьо, ганкахьала, убарт зегь шыҕатэҕьоу, иҕсабаратэны, аҕсы ахатаны, ашэымҕактэи асахьакэа, ахэыцрақэа ирхылцыз, ацэалашэара ҕэҕэа зцу ашэымҕак ауп изтазо. Ёаганкахьала, уи исахьарку политикатэ жэабжь хэычуп – 1989–1993 ашықэсқэа ирықэшэоит. Насгы, ихадароу, автор иинтуициала ииҕыз ахьцабыргхаз ауп.

2004

Абаѡхатѡра амтѡыжѡақѡа

Инна Аѡашба уанлызхѡыцуа, уаѡхѡа иаацѡыртц-
уеит лхаѡсахѡа еилыхѡа, есқѡынагѡ уск-уск иашѡ-
ѡоу, аѡстазаара иазыѡатцѡаѡо уаѡны. Уи, аразра
зхаѡѡхѡылоу лыблақѡа ирхубаалоит – лѡѡышра,
лдунеикѡыпшылара... Псабарала дуаѡыцқѡоуп.
Уи лыкѡаша-мыкѡаша дызбо рыбла дыхкѡакѡало
акѡымкѡа, илуеи-илѡѡои еснагѡ аѡсуа пѡѡызба
ишылцѡаѡоу еипш, пѡхаррак рыѡубаауеит. Аѡста-
заара илнаѡаз лхатѡ пѡшѡа зегѡ рзы иаартуп.

Блацқѡала, дкылкааны илыхѡапшыз, имбарц
залшом, лара уамашѡа дзыхзызаауа, дзыгѡдууа,
аха еснагѡ деибазырѡо, деилазыршуа, дыззықѡѡо
лыѡныѡѡатѡи дунеи.

Дынхоит уи, имариам, лара илхатѡу, инагзаны
зыѡѡара дахѡымзаѡ дунеи ссирк аѡы. Дааѡсазом.

Уи ашѡарыѡаѡ дзышыѡоу аѡсаатѡ жѡла бзиа
еипш, лышыѡѡа ушху, иумбазакѡа, лынцѡаѡа ила-
неишыаз лымѡѡыжѡақѡа лыѡерыбжѡакны
дѡышыѡѡыпѡрауеит, жѡѡанаѡ еикѡыѡѡа икѡыду
аѡѡѡақѡа рышѡа.

Ааи. Уи илдыруеит дзызцо, дзышьтоу, насггы,
агэра ганы дыкоуп лгэахэтэи дшахьзоггы...

* * *

Инна, поетессак лаҳасабала аңсуа литература
ашка дцэыртцит 1981 шықәсазы «Имазоу адунеи»
дацны. Уи далиааит аамта бзиа. Лыкәша-мыкәша
илбоз илахауаз лытцгәон цхьака. Уи иахьатәи амш
агэра шылго еиңш, уатцәтәи амшггы дақәгәыңуеит,
агэра лгоит. Адыңч цсәзаара дзышәахәоит,
ацхьакаггы, лдыңчра еилазго азә дкаларггы –
игәиҗанылцоит. Лаамтәи, лҗареи, дызнылаз амҗеи
цәгәшәә еиқәшәоит:

... Еиңшуп саамта ашәт зғало,
Уи зырқашагь, мап, избом.
Агәырғабжы, җада ихало,
Иаңышьклахәуагь ус узцом...

Аха, аңсәзаара лакәым, еиҳаразакггы арҗиаҗ
изы. Уи зынггы уаргәырғәоит, зынггы уартцәыуоит...
уңнашәоит, уарзрыжәуеит.

Апоетесса ибзиазаны илдыруеит апоезиа аңба-
баа закәу:

... Ацых лашьцоуп, мзатахамтоуп,
Ашамтаз сажәагь сыбжап.
Макьана сабакоу, лагамтоуп,
Иагьараан ацых сыршап.

Уи рақхъатәи лшыаҕа – рақхъазатәи лажәеин-раалақәа реизгаҕы хзыпхьо лцәахәақәа шымцы-мыз дыртцабыргит уи ашьтахь итытдыз лышәкәқәа: Рақхъазатәи лышәкәы «Имазоу адунеи» инаркны «Адгьыл ахьаа» аҕынза, лшымтақәа акыр тхкәа дыршеит, акыр шықәсқәа, акыр еитакрақәа ирнысит. Урт, аңхьаѿ лышәкәқәа рхыпхьазарала акәым рыхә шишьо – рбызшәеи, рсахьаркыреи, ртематикеи, ридеиатә хшыѿтақкәеи аамта ишаныпшуа роуп.

Инна Аҳашба лпоезиа инагзаны лхьаа, лыгә-тыха, лхәыцра, алалхәоит. Есаaira зееитазкуа аамтаҕы абзиа азыргашья дшақәшәо еиңш – ацәҕаҕы аҕагылашья дақәшәоит. Уи лкалам ианатахугы бцъарра лызнауеит...

Уи илымоуп лхатә хәыцра, лхатә ҕама. Убри ауп уи аңхьаѿ илапшхәааҕ дхаразкуаҕы.

Шықәсқәак рақхъа, ақыртұа фашист ахамштхә-еибашьяра хантаиргылаҕы, Инна Аҳашба лгәы меицакит. Лқыта гәакья, дахьаазаз Пақәашь, акыр-цх еиңш ахтып ианагоз, лара лгәаҕ ашәа хәо, ашәы итазуаз анацәеи, ахәсеи, ахәычкәеи рыгәшәамшәа хәо, ргәы еикәхәало дрыдтәалан, рхьаа ргәаҕра рыцеиѿылшон, ргәы лыргәгәон, аңхьаҕа илыр-пшуан. Уи калам цынцала аҕа иңсырта иалырбон.

Ахы иаҕагылаз хәцкәынцәа, хәзҕабцәа ргәы лырхатон. Шьюуки-шьюуки ахыхьчара мацара иашьтаз рызҕы рықәнага лхәон. Фырхатцарыла итахоз рыхьзқәа абаҕа рызлыргылон...

Ажәеинраала ажанр илызтамыгзоз лыгәтыхақәа, лпублицистикатә статиақәа идлырхәон. Урт зег цәала-жыла лара илынхьяауаз, илбоз, илахауаз ракәын.

Апоетесса лажәеинраалақәа реизгақәа аагозар: «Имазоу адунеи». Ақәа.1981 ш., «Сгәыгра абгьыцқәа». Ақәа. 1984 ш., «Ашәахәақәа рхаҗера». Ақәа.1985 ш., «Схәыцрақәа рааҗын». Ақәа. 1990 ш.

Еиуеицшым аамтақәа рзы итыцыз лажәеинраалақәа реизгақәа инарываргыланы, хазы лажәеинраалақәа аурыс бызшәахы еиҗаганы, акьыпхь ддырбахьейт еиуеицшым авторцәа ражәеинраалақәа еидызкыло ашәкәқәа рҗы: «Смоковница». Қарт. 1980 ш., «Однажды в апреле». Қарт. 1982 ш., «Молодая гвардия–86». Москва. 1987 ш. Иара убас, Нели Ғарҗаи лареи еиҗаргаз Мира Ғлабича лышәкәы «Иныхәаз адунеи». Ақәа. 1985 ш. ухәа убас иҗегьы.

Иара убас уи лшымтақәа уҗылоит аибашь-ра ашьҗахьтәи аамтазы итыцхьоу, еиуеицшым хашәкәыѠѠцәа, хпоетцәа ршымтақәа еидызкыло ашәкәқәа рҗы: «Памятник нам сыновей не заменит», «Ахатцарашәа», ухәа хыхь зызбахә схәахьоу, ааскья итыцыз лажәеинраалақәа реизга «Адгьыл ахьяаи».

Инна иахья абзиабареи ашәтқәеи ирыхәлаччо ипримитивтәу поетессам, Аҗсны жәлар ирхьыргаз аибашьра даршәит. Уи ааскья итыцыз лышәкәы ишахьзу еицш, адгьыл ахьяауп илхьяау, Аҗсны

агәтыхоуп илыгәтыхоу, лыжәлар рыхәроуп дызмыртынчуа. Апоетесса лцәахәақәа гәы зцәзам шәыгала ихлыркуам, урт зегы ацхәыс-уафытәыџсатә кәзшьоуп ирныцшуа...

Ара еикәысыцхьазаз ашәкәқәеи, ажәеин-раалақәа реизгақәеи ацхьаџцәа ибзианы ирды-руа ауп. Иара убас, угәы итынцәом аибашьраан илџыз агает «Ацсны» адакьақәа рґы иахпылоз лыстатиақәа: – «Акзаароуп ацсадгыл еикәзырхо», «Ахызатә иазымгаз ахабла», «Русланраа рымш», «Еибашьроума ихархынхәуа?», «Дырџегьых ажә-лар рпышәара» ухәа убас егыртгы.

Сара хықәкыс исымам Инна Ахашба лажәеин-раалақәеи лстатиақәеи реикәыцхьазара, реи-лыргара, аха цхьафык иахасабала, иазгәастарц, сыззаатгыларц истаху – дызцоу аидара ауп. Уи лықәра ианоумшьартә илыллыршахьоу рацәоуп, насгы ауаажәларратә зеипштә усхкқәа ухәа ирацәоуп аамтацк италыгзо, дызлахәу...

* * *

Нахьхьы, ажәџан ацаґы цьара, ацхәызба лхазы иалылхит кәац-хәычык – ецәак. Убри аецәа хәыц ауп лыцсы зыґхәароу, гәыгыртас, насыцс илы-моу. Уахгы-еынгы лыбла ихгылоу, дызмыртәо, дзыргәатеиуа – лыцстазаара, лхәыцрақәа зызку.

Кәац-хәычык... Зака ихәыцзоузеи харантәи, аха закагы илашоузеи?

«Дзыназарымашь... анацьалбеит?!» – илы-зызаауа илықәныҳәоит дызтаҳу зегы. Уи лыетцәахә кәалыкәацьоит еиҳа-еиҳа иблахкыгаха ажәәан ианыццало.

«Сназароуп, сназароуп!» – итылхәаауеит лгәы, апцхәызба илыцииз лбаәхатәра амцәыжәәақәа хара-хара имәанцо, цәәанцәыҕа дахьнеиуа.

Абар, абар, даеа шыафак, даеа шыафак!

2001

«Аңсҗазаара – исзымгәыгьуа ашәоуп...»

Ацыхәтәантәи аамҗазы, хзыргәыргьара айгәыргьаха анҗамам, ианхазгәамҗо, хи-җси ханахамшәало, аңсҗазаараґы имҗапысуа аиҗак-рақәеи, уи иацу аґыба-зыбеи, акәаматҗамарақәеи хзырхымыхәхәазо, хнапыршышыуа, хханы, хыхьынтә иаххаҗхо амра ашәахәатҗәґагьы анхазгәамҗо аамҗазы, аиашазы, акыр иаҗсоуп җсеикәырхагак... җсґыхгак, аҗауа еиҗш иахзымхо ажәә-ґәандак, ашәә хаак... Агәы ахәшә: Ажәә – Ажәеинраала.

Ажәә Адоухамч амазақәә ззаанартыз насыҗ иман... Уи зегьы ирқәашьзам. Ажәә амч, иара хазшаз Зегь зымчу игәаҗхаралоуп ишымҗапысуа, уи иахылҗуа ахьы-шәахәақәә зыкәә иҗаҗсаз, изнырыз Адгьыл дузза иҗәыҗшәахоит, дакуам. Есааира уи иҗхьоит аҗаракырахь, аҗшзарахь, абзиабарахь.

* * *

Ааигәә, убас сгәы шьҗызхыз, насгьы абри изыҗуа аҗәәхәақәагьы рыҗра сгәазырҗхаз хҗысуп ааскьа иҗыҗыз Гунда Сақаниа лажәеинраалақәә реизга шәґәы «Саҗанеи лашәә». Ашәґәы автор снапы ианалыркуаз, дныхәә-ныҗхьо, – «Саҗанеи лныхәаҗхьыз

быхъзааит лассы!» – хәә, лгәалаҕазаара илныруаз, саргыы саамтырҕааит. Аиашами исхәара, ианыз самыпхьяацызт, аха гәәхәарак сцәә-сжыы иаразнак иааимнадеит.

– Гунда, сеигәырҕеит бышәкә ҕыц атытра, еихау аихъзарақәә Анцәә ибаниишьяаит – схәан, ашәкәы аалымхны, инархәы-аархәуа ацәә сахәапшуа саагылт. Иаразнак, амхылдыз еипш, ацәә ианыз асахья сылапш сзаҕәымтхо саадхалт: «Шаҕа ипшзоузеи асахья!» – сгәы интысхәааит, аетцәареи ашәтқәеи ирылубаауа, зыхцәқәә зқәыпсоуапхәызба лсахья анызба. Ганкахьшәә лхы ырнааны, лнапқәә лзамәә иакыланы, дынкахәыцуа дгылоуп уи, лханы ажәәан иатцубаауеит ажәтыс. Гунда ашәкәы ацәә ианыз асахья сылапш шадхалаз анылба, сызтаара дазымпшкәә, исзеиталхәеит уи «аҕоурых», псаҕа шкәәкәә, Алхас Кәарчиа ишлызтиххьяз...

Аенытцәҕья, аәны санааи, сыпсы анааитаск ашътахь, ашәкә ҕыц апхъара салагеит.

Ари ашәкәы ахьяауртуа, рапхәатәи адаҕьяҕы иану ацәәхәәкәә еихагы апхъаразы сгәы хытхытуа скарцеит.

Абар уи ашәкәы иазкны хзыпхьо: «... Ари аизга, егырт излареипшым рацәоуп. Иумбарц залшом, урт даеа мчык, даеа гәәҕрак шрытцоу. Гунда Сақаниа лпоезиа иатцоуп иҕыцу қәыпсычхарақ, уи илчыдаҕазшьоуп атыхәтәанынза агәаартра, лгәы

иҫоу аҫәара. Аңстазаара агәрагара, аңстазаара абзиабара, аңстазаара агәаҫәара рыцубауеит цәаҫәацыпхьаза. Ажәа лыпшаах апшаара, уи амч апышәара инымтәазо мџоуп апоет лзы...»

Апоетесса псабаратәла Анцәа иланеишьеит абаџхатәра чыда, апоезиа абзиабара. Уи аҫауеипш илзымхо, цәала-жьыла илныруа, лыпсы илзалымхуа, лыпстазаара еибаркны измоу мчны дахәапшуеит. Уи даргәырҫоит, дарччоит, дартцәыуоит, дкыднаҫоит, даргәыҫуеит, зынҫы цәџантцәы дџанагоит, амтцәыжәџақәа лнаҫоит. Ажәакала, апоезиа – уи лыпстазаара аҫақы азто ихадоу акакәны дахәапшуеит.

Абар апоетесса лажәеинраалақәа џнытқала ишылныруа:

Сажәеинраалақәа былует,
Сгәатцаҫ рымца хьухьуеит.
Сгәатца итыкьасоит рыбжьы,
Исаҫауеит рҫытыбжьы...

Гунда Сақаниа дышқәыпшаз аџра далагеит. Ашкол данҫаз аахыс уи апоезиа абзиа-бара датәнатәны дамоуп. Гунда исахьаркны, ипшзаны дрыпхьоит ажәеинраалақәа. Лхатәы жәеинраалақәа инарываргыланы дрыпхьоит еицырдыруа аңсуа поетцәа ражәеинраалақәа, ҫырхәала, лгәы аҫанза инаганы, илзызырџуа цәала-жьыла урт иныыртә еипш.

Апоет раґхязатәи лышәкәы «Аґшқарах» ытцит 1985 шықәсазы. Абар ари ашәкәазы уи аредактор, еицырдыруа апоет, апрозаик Платон Хәамґа-иґа Бебиа ииоуа: «Гунда Сақаниа абаохатәра змоу поет-пґхәызбоуп. Уи лхатә бжыы лханы аґсуа литература даалагылеит. Даалагылеит зегыы ирызгәам-то асахьа ссиркәа лылапш итцашәо, урґ исахьаркны аґхьао изнагашьа дакәшәо, лхатә хәыцшьеи лхатә дунеии лыманы. Лажәеинраалакәа зегыы ақәыпшра рнубаалоит, пґхәызба гәыпшқалагыы ишырпґхо оашьом...»

Гунда раґхязатәи лышәкәы «Аґшқарах» ианы-леит тематикала еиуеипшым ажәеинраалакәа: аґсабарей аґсабаратә цәыртцрақәеи ирызку рґеипш, раґхязатәи ахьаа – раґхязатәи абзиабара, аиоызара, абызшәа азгәдура... ухәа жәпакы.

Апоет раґхязатәи лшьаґа аґсуа литература ашґаґбаахьы еихылгеит дымшәо-дырҳауа, агәаґра лыманы. Уи иаалыкәыршаны икоу зегыы иґацаза лыбжыы рықәлыргоит:

... Сгәыдкыл амра, игәыдкыл сзамоа,
Сгәыдкыл сьжәоан, сгәацапґха.
Ғыц санылеит илхны амоа,
Искуп сбызшәа – сцапґха...

Гунда илдыруеит ауаатәыоа еимаздо, еидызкыло аиоызара цқьа шакәу, уи ахә ҳаракны ишшьатәу:

Афызара қбаадым, ирқбацны икажбуа,
Афызара узаахәом, иңсах инкаужбуа,
Афызара рахәыцым, напыла ипуцәаша,
Афызара дацуп, угәатца итуғаша.

Афызара қахан игылом, ииуеит,
Афызара мчроуп – хара уагауеит...

Апоетесса қәыпш ауафытәыфса деихазхауа,
иңстазаара ацакы аманы иқазцо абзиабара атема-
гы дазаатгылоит. Уи иазку ацәахәақәа фашьязом
ишылныруа, уимоу дагышдыргәамтуа:

Уаха срыхьцәыуазом ашьхыцқәа,
Сгәы фызкаауаз ашәтқәа стахым.
Уаха сырпылазом ажәтысқәа,
Уаха са саштаф ааңным...

Анафс, аладахьы:

Уаха срыхьцәыуазом ажәтысқәа,
Са сыжәтысқәа сныжьны ицахьеит.
Уаха еизызгазом ашәтыцқәа,
Урт ашәтыцқәа рзыхәа сбылхьеит...

Гунда рақхязатәи лышәкәы анафс, пшы-
шықәса аатцуаны, итытцит афбатәи лышәкә хәычы
«Анана-Гәында» – 1989 шықәсазы, фығхаралагы

имачымкәә, А. Головенко лтыхимтақәә рыла ихыркны.

Иазгәатәуп, апоет аѡбатәи лышәкәы ишаныңшуа лхатә бжыы, лхатә стиль, даеа поетк дилазмышрѡашыо лхатә сахъа ссирқәә шцәырылгаз, лгәырҕа, лхъаа, лхәыцрақәә раарқшразы ишырзылыңшааз «абызшәә ҕыц». Ашәкәы автор лцәәхәәқәә ирылыжжуеит илзымтәәхуа лқәыңшратә гәәхәарақәә жәпакы. Уи лышьтахы инлыжыыз лхәыцра, есуажәыуажәы дазхәаңшуеит. Аңхъаѡ дхырымхырц залшом абартҕ ацәәхәәқәә: «Иацтәи маахыруп снапқәә иахъа ирхышәшәо...»

Абар, еиҕах, уи лхәыцра-лқәыңшра лылаңш ицанаршәуа асахъақәә зеиңшроу. Уи лылаңш назхыысуа зегъы, сахъаҕыхыѡк инапы иҕигазшәә, зегъы аңшшәы рылҕоит. Апоет лыгәҕакы ҕаула аарқшразы лхы иалырхәоит аиҕырқшрақәә, аметафорақәә:

Агәмыркатыл қаңшықәә
ақәә рыхшыуп,
ақәә рыхьшыуп,
ршьа қаҕәоит,
ршьа қаңшыуп,
иаңшыуп аеы,
бнара сзықәтәо,
сыхцәы қаңшыуп.
сасра санцо,

сыхцэы цсыртлоит,
сыткы цакны
затэра сузцоит...

Апоетесса қэыпш ссиршэа ибзианы ылыцааиуе-
ит аинтимтэ лирика. Уи лцэаныррақэа ҕазара дула
исахьаркны иаалырцшуеит:

Ажэѡан амшын ианыцшылоит,
– хайцшума?
Убла схыцшылоит,
еитах усзыцшума?..
... Сгэы устеит,
Сгэы умаз,
Сгэы удкыл,
сгэйдкыл,
сгэйдкыл!..

Анаѡс, ари ажэеинраала хлыркэшоит абзиа-
бара назазатэраз ашэымтак итэзо лгэахэарақэа
зныцшуа ацэахэақэа рыла:

... Уааи, адгьыл ханызлап
сухэоит назаза,
Ҷа иахтэуп адунеи
ибаанза азаза...

Апоетесса лцэанырра цкьақэа раарцшраҕы
ацэа мбазакэа, лгэы итцхо ахэашэа дақэшэоит,
насгы гэыѡбара унатазом лгэатцахьтэ иаауа

ацәахәақәа. Уи абзиабара аґацхьа даартуп, маза
лымазам.

Са сынцәазам –
Сыцхәысуп.
Усмыхәацшын ус.
Анцәа дылбааганы
Сухәоит, анцәеиныс,
Сыгәра га.
Сынцәазам – сыцхәысуп.
Сызқәу адгьыл цшьоуп,
Цсы зхастцо цстазаарак цқьоуп.
Дунеик снапы ианзалоит,
Дунеик сцәа итасыгзоит...

Апоет ахцатәи лышәкәы «Аматанеира» ытцит
ашәкәтыжьырта «Алцха» аґны, Аґәа – 2001
шықәса рзы. Ари ашәкәы аретақторра азылуит
еицырдыруа ацсуа поет Инна Ахашба. Ари ашәкә
хәычы зылацшхәаа итцызхыз лгәаанагарагы
уавсны узцом, избанзар, уа иубоит аизга иану
ажәеинраалақәа рґазшьа ачыдарақәа:

«Ацсуаа ижәытәзатәиу рдоуха ахьз-ацша,
Анцәа излаихәоз рбызшәа ахьтатцәахыз анеи-
ра затәеишьаз Гунда Сақаниа лышәкәаґы еид-
накылеит ицшьоу Ан лыгәаґыра, Хазшаз изырхоу
Аныхәара – Аматанеира. Урт, хажәлар рдоуха амч-
хара рытцубаауеит, асахьаркыратә ґазара аґынза

инагоуп, адоуха ацшааразы, аерыцкыаразы аартра ҕыцк иаҕызоуп...» – Абарт ацәахәақәа казшыарбагоуп аизга иану ажәеинраалақәа зеггы рзы.

Рацхыатәи адакыа аатуеит Анцәа иишаз Ауаҕы уаҕтасла дыкзарц азы ихымпадатәиу, дзыкәныкәаша ацкара ала. Хазшаз итас... Ауаҕы анцәа итас ала дыкзарц азы ииҕеит ацкарақәа, аха иабанзахныпшуеи уи иахыа хара? Хабанзацкыоу? Хабанзаиашоу?.. Аха урт зегь збартоу иҕацхыа икалап досу иахуалпшыазар гәыла-псыла аерыцкыара, ахҕыхра. Зегь зымчу ибзиабара... Абарткәа зеггы урызхампшырц залшом абри ашәкә хәыц акны. Ииашоуп, ацхыаҕ ара имахац, иҕыцу информациак имоур калоит, аха иҕыцуп апоет лыбжыи, иҕыцуп лжәар, лсахыеиҕартәышыа, дҕыцуп лхатагы:

Иахылацшу Ажәдан Амца!
Хатоумдан Зны!
Ханиуа хәҕыхәоит Амца,
Ханыпсуа – Азы.
Иахылацшу Ажәдан Амца,
Ацстазаара хат.
Акызатцәык – улыцхала,
Хатоумдан, хшат.
Ханиуа хәҕыхәоит Амца,
Ханыпсуа – Азы.

Иаххылацшу Ажәван Амца,
Җатоумцан Зны...

Гунда Сақаниа лдунеихәацшышыа тбаауп,
лылацшхәаа цаулоуп. Уи дрызхәыцуеит Адгъыли
– Ажәвани, Ази – Амцеи, Ацсреи – Абзареи ухәа
жәпакы. Апоетесса ибзианы илдыруеит ацстазаара
азакәанқәа: ацстазаараґы Азы инанагзо афункциа,
уи ароль Ауаґы ихаґараґы. Ари аґыза ахшыґцак
дазааґылахьан В. Р. Бганба¹ иусумґаґы. Иаагозар,
абар уа «Азы» иазкны хзыцхьо:

«...Ацстазааратә цакы зманы иґоу зегьы
ирылагамґоуп «цс-азы»... еилыркаауеит адунеитәи
ацсы акәны, цстазааратә мчык аґасабала...
ацстазаара хацыркымґаны; адунеи-еибаркыреи
ацсабарей ацсы рхазцо, ауаа рлахьынґа зна-
пы иану, Адгъыл аґы ацстазаара алазыртәо акы
еицш...»

Гунда Сақаниа ацшьбатәи лышәґәы «Ахьы
цәыкәбар» еиднакыло ажәеинраалақәа зегьы
рахәыцқацшыны иргәылсуеит ацсра-абзара,
ацстазаара абзиабара, ауаґы илахьынґа... ухәа
реицш иґоу ахшыґцакқәа:

Шәымш ииуаз абзиабара,
Мышкы ицсуаз –
Цстазаарак иацсоуп.

¹ В. Р. Бганба. Иалкаау. Аґәа. «Акьыцхь ґны» – 2007. Ацшь-
батәи ахы. «Ацсуа философия алагамґа», ад. 502.

Апоет ибзианы илдыруеит ари Адунеи шуаароу, наунагза азэггы ишимоуц. Аха уи илдыруеит еакггы: ауафы мышкызны, даныкамггы, наунагза ихъз-ипша адунеи иақәлахар шалшо, ауафы бзан «илаитцо» шитынхо. Уи ус шакәу Цьео Писторинии ихъзнылқылоу ажәеинраалафы иаабойт:

Стыңан атлақәа еиҫаҫа,
Ажәла қаҫса,
Амца еиқәтца,
Сара стыңан...

Апоет егәа бафхатәра ду илазарггы, егәа ирҫиарггы, егәа атың ду имазарггы, ихадароу, аҫстазаарафы Ауафы насың имаҫдәҫкыаны даныкало – ихы-ихшара деиҫаффы даныкоу ауп. Апоет абафхатәра ссир шланеишьаз еиңш, аҫаацәаратә насыңггы ланеишьеит. Уи илыланаҫойт амч чыда, агәахәара ҳаракқәа, агәағра, агәырғара – абзиабара ду зцу.

Сқәыңшра ҫәахуп схәычы иҫы,
Сашәақәа сгәатқан.
Сыбзиабара аҫан.
Дкәаасуеит
Схәычы
Сыңсаҫан,
Сыбзиабара ыцәоуп,
Шыыжыуп...

Гунда илымоуп афилософия зцоу, ажэак-ѡажэак
рыла аду зхэо ацэахэақэа. Иаххэап:

Адсра ашэт ѡежь аѡоуп.

Мамзаргы:

Атх агэыр аца
Ианкылсуа,
Ацэа иалыцшуеит
Амш цагаза...

Еицах:

Азатэра шэтуеит ианыцсуа
Шэты-шкэакэан.

Аизга «Ахы цэыкэбар» иагэылоуп жэра-цсра
зқэым ажэеинраалақэа. Апоет Адсны жэлар рхэаа
ларгы илхэаауп, урт ргэытцоуп ларгы илгэытцоу,
хацсадгыл аиқэырхаѡцэа – Афырхацэа
дрызгэдууп, урт рыхыз наунагза Адунеи ишақэлахо
агэра лгоит.

Ахатца ишы ахькатэаз
Адгыл цшыахоит,
Ашыац қацшыхоит,
Ашыац иатцэа.

Ахатца ишья зны ииатцэахоит.
Ашья иатцэа, убас ииатцэоуп,
Ахатца ишья ахькатэаз
Адгьыл цшьоуп.

Анацэа, зыхшара айбашьра хлымзаах ирым-
нахыз, урт рхьаа-ргэырѳа лгэатцанза инаганы
дрызхэыцуеит. Урт рхьаа лара итцауланы ишылны-
руа аадырцшуеит абарт ацэахэакэа:

... Уа рцзацэқэа нарылцаауа,
О, иамчузеи ацсра мыжда,
О, ирымчузеи урт ранацэа,
Урт рабацэа,
Уафымыжда,
Ицэа итамзауа уа икоузеи...

Ацсуа жэлар хацэнымырха ҳацсадгьыл
айқэырхаразы ианықэқоз, урт ирывагылаз, зхы
мша́та еибашьуаз, ҳшьамдгьыл айқэырхараз
зхатэ гэыцхарала еибашьра Ацсны́ка иааз,
зыцстазаарагы ахтнызтаз аурыс поет, зқэыцшра
игэылыртэааны абаха змауз Александр Бардо-
дым Гунда ибзиазаны дылдыруан, урт аамтацк азы
Москватэи Алитературатэ институт а́кны ацара
ртон. Атынч аамтазы уи акырынтэ цсшьара ҳэа
Ацсны данаалоз, ифыза згаб дибаразы, уи дахьын-
хоз ацсуа қыта цшза Кэтол да́таалон... Уи ита́хара
лара лзы ааха дуун, ешьак ита́хара илзафызан...

Изалшозма нас, уи афырхатца қәыпш, иҗахара
лажәинраалақәа руак ианымпшырц:

- Исахә абри адгьыл бзиа иузырбаз?
- Зегьы-зегь Җазшаз, зегьы-зегь, сахәшьа.
- Исзеилкаауам уцсы атцкыс уи зеихахаз?
- Макьана исыздырзом...

– Саша – сашьейтцыб,

Саша – сашьа.

– Бгәы быхьма, сахәшьа?!

... Аха иҗоуп ахәаақәа ахьаа иреихау,

Уи бацәымшәан, иғәғәоуп, уи хацнашәоит бахауоу.

Җара ихамчым зымчу иара иоуп, җа ханцәа!..

«Апоет заҗа дыцқьоу аҗара ипоезия
иахылцуеит абзиабара, агәырғьара, алашара...»
– хапхьоит Гунда Сақаниа лцәахәақәа, Саида
Делба лажәинраалақәа еидызкыло рацхьазатәи
ашәкәы «Сыдгьыл санықәны» ацхьажәаҗы. Арт
ажәақәа ишиашоу, лара лхатә – ари ацәахәақәа
зтәу илзухәар җалоит, уи ззынархоу С. Делба лзы
ишҗазшьарбагоугьы.

Гунда Сақаниа ажәинраала аҗра, ашәа аира
илзаҗызоуп, уи анырра, уи атәы алацәажәара
лцәуадаҗоуп ажәала. Гәында деилукаарц азы лара
лыцсабара уалахәызароуп, иуныруазароуп гәыла-
псыла, лара лхатә леипш. Еиҗаразакгьы иулшоза-
роуп ицқьаны абзиабара – ацстазаара абзиабара.

Җапхьап нас уи азы илымоу агәаанагарагьы:

«...Еиҗахәашья амазам, иухәаша шырацәоуггы,
иухтысуа, иузырыџуа иуадаџуп ахәара. Арџиаџы
изы ари ицшьоу амазақәа ируакуп, дагыахзызоит,
дагыацәшәоит, аха ада цсыхәа имазам, уи ацырра
иашьцылаз ацсаатә даџызоуп, еиҗа-еиҗа ицхьоит
аҳаракырахь, еиҗа-еиҗа агәтыцсаара, ацстазаара
абзиабара, уи агәахәара узто мчуп уи амџа.
Уцстазаара иалоуп, иаласоуп, иахәтакуп, хазы
иказам...»

Хыхь, алагамтаҗы ишысхәахьоу еицш, апоет
2008 шықәсазы итыцыз лышәкәы «Саҗанеи
лашәа» аҗы иуныруеит уи лгәеисыбжь: лгәыргьа,
лхьаа, лыгәжәажәара, апоет – Ан лгәазыхәарақәа
зеггы. Ара еиҗа даартуп, дцаулоуп, лцәаныррақәа
– инымцәазо бзиабароуп, цстазаароуп. Аизга иану
ажәеинраалақәа, иара убас ирызкуп иаалыкырша-
ны дызлагылоу ауаа. Урт дреигәыргьоит, дхырхуеит
урт рыцшзара, рқәыцшра:

... Шәахәа ччабжьны зыцхал тәыз,
Атыцха цшза шыжь азыхьаҗ,
Ахахә арччара згәагыыз,
Агәызра зқәыхәмаруаз лқышәаҗ.

Цәыкәбар бырлашны илашон,
Илхаштырцу азыхь агьама.
Заагарахәа шыжьла дцон,
Амра леиҗырбон аргама...

Гунда иара убас иманшөөалан илыцааиуеит
апеизажтә, апатриоттә лирикагғы. Уи илылшоит
ажәа мыцхәы мхәазакәа, исахьаркны, лыгәтакты,
лыхшыөтцаккәа ргәылыршәара:

... Уара, слакә хәыч Акәа,
Уара сыңшзакәакәа,
Сыңсыхаара сымш,
Илашазааит умш.

Ашәа узысхәоит Акәа,
Уара сыңшзакәакәа,
Схәыцра, сгәыгра шаша,
Акәа сызкәыхшаша...

Апоет лыңсеипш бзиа илбо, дзыхзызаауа,
дзызгәдуу лпа хәычы Астан изку ажәеинраала
уанаңхьо, агәахәара унамтарц залшом. Ари
ажәеинраалафы икказа ианыңшуеит анра-
аңара, урт еимаздо аңәанырра пхақәа, ахшара
ихзызаара, уи иңеипш азхәыцра. Анңәа еизишаз
Ани Аңеи ирыбжьоу аңәанырра-ңха уаргғы иуны-
руа укарцоит, уртәыртәуеит.

Ан лыңшқа длыжьжьоит:

Идыдуеит, умшәан,
Лассы ихкәоит ақәа.
Сычкәын хәыч, умшәан,
Сара сахь уааскәа,
Исыкәырша унапкәа...

Анаѡс уи дилабжьоит:

Цсҭазаароуп схэычы,
Уи зеггы – умшэан.
Нас уи хэыч-хэычы,
Уашьцылоит уашьтан...

«Ахауеицш ґымѡазатґык ашэа...» – лхэоит урт
лгэы итцо, илымѡыц ажэеинраала ґыцқәа рзы.

Апоет илдыруеит анасыц ахыыкоу анасыц-
дарагы шыкоу. Дасу Анцәа ирзишаз рлахьынцә
дархэыцуеит, даргәәтеиуеит.

... Азатә ибла амза шанханы
Иҭахон, уи бзиа дбацәаны.
Илугэышьюз лара,
цасшәа дшан.
Акызатґык –
Уи зегь лахьынцан...

Аладахыы хацхьоит:

... Атцх иалыцқаз ацхэызба ецәатцас,
Лыччабжь ааѡуан
акыркырхәа
зегь рцас.

Ауаѡытәыѡса изыццәоу аамтә анырра, уи
азхәара рныцшуеит абарт ацәәхәәқәа:

Аамтә – ицрыз ацсаатә,
Мцаны иҭагыежьюеит асаат...

Атоурыхтцааф Циала Чичбаиа, Гунда Сақаниа лажэинраалақәа бзиа ибаны, дазфлымханы аиталиан бызшәахыи еиҥалгахьейт, иара убас уи еиҥаргақәахьейт аурыс, араб, ахорват, атадцык бызшәақәа рахыгы.

Ирацәоуп апоет лзы иухәаша, ицегыи уззаатгылаша ажэинраалақәа, урт зегыи ацхьафий дареи рхала еизныжьзар еиҥзар калап...

Аиашазы, Гунда Сақаниа лбафхатәра чыда иунаҥоит агыҥра, ацхьака еихау аихьзарақәа, аиаирақәа шылзыцшу, имфашьахуа, дызлагылоу лфызцәа рыгәҥаны лара илхатәу аҥыц шнылыкыло ала.

Сара, абри ацәахәақәа зыфуа, исзымхәазгыи шыҥоу здыруейт, аха цхьафык, фызак иахасаб ала сгәаанагара схәейт аҥароуп...

2009

Мфамш, апоезиа аштахь!

Уажәы ааскыа, «Ацсны» агазет адакыақәа руак афы, «Абафхатәра ссир» хәа Ацсны ашәкәыфцәа Реидгыла ахантәафы Борис Гәыргәлиа ацхьажәа ззифыз Инна Хацымба лажэинраалақәа срыҥхьейт. Аиашаз, агәахәара сырҥейт урт ажэинраалақәа.

Сара, ара сыззаатгыларц истаху, Борис Гәыргәлиа изымхәаз акы схәоит хәа акәым, аха урт исызцәырыргаз ацәаныррақәеи ахәыцрақәеи роуп.

Ажәа мыцхә зхәатәузеи...

Абар, «цаҕалан» аҕар рчара сыбла иаахгы-лоит, «Жәәанаа рысас дахькәа» снарылапшуеит, нас... ашәа гәыҕкаага..., амахә зәеалазкыз амахә..., «етәәһаа» зхадыршәыи аҕаца... зхы зхашҕыи аҕх...

Аиашаз, ари ажәеинраала акырынтә саҕхәеит. Исахьаркыз лажәакәа гәынкыло, игәылыршәо, навалашьа змам лажәакәа, лара Инна дзаазаз ашьха зыхь ахататәҕьа еиҕш ицкьоуп.

Баша имхәазеит Борис Гәыргәлиа «...ихараку итаулоу аестетикатә гәахәара уаҕы изтә, аҕазара пшза адунеи уагәылызгало апоезиа аҕылцеит Инна Хәҕьымба» хәа.

Инна лажәеинраалакәа рцәыртцра хамҕа дууп аҕхәаҕцәа зегьы рзы. Еилкаауп, ас еиҕш иҕоу ажәеинраалакәа рыҕра зылшаз, акыр шықәса раа-хысгы, псабарала Анцәа иланеишьаз лбаҕхатәра дшамырҕынчуаз, насгыи уи лкалам ҕырбашакә ишышьҕылымхыз.

Ес уажәы-уажәы сыблаҕы иаазгоит апоетесса лыхәда иахоу «асаркьа пҕыыхакәа», «ацәыкәбар ҕаҕшькәа». Уи ларгыи ицьялшьоит, цкьа еилкааны илымам лпеиҕш, аха дзыкәгәыҕуа длымоуп:

Аиреи аҕсреи рхәаакәа
Ирҕызган,
ҕыцны ишеит аразкы.

Абас ауп апоетесса лхатә цсҕазаара дшаз-
неиуа, ацәгъеи-абзиени, аиреи-ацсреи рхәааҕы
лгәы камыжкәа деихоит ацсҕазаара ҕыц ахь. Уи,
ацсҕазаара ҕыц егъа ихъанҕазаргы, даласоуп
гәыла-цсыла, шьала-дала.

Инна Хәцъымба илдыруеит ауаҕы гәыграла
дшеибарку, уи уатцәтәи амш изаанаго ицәгъоу-
ибзиоу шизымдыруагы – дшазыцшу.

Ааи, инымцәазо агәыграқәа ракәымзар...

Ауаатәыџса рцсихология, рразкы иадылхәалоит
ажәеинраала «Азынцәа»:

... Азынза азынцәа,
Иабадыруеи алахьынцә.

Ара зынза иаармарианы амац ала аду лхәеит.
Иара убас, ацсҕазаара ацанза уазнархәыцуеит
анаџстәи лажәеинраала ацәахәақәагы:

... Ацсҕазаара еижьага,
Лашара лашьцаран...

Аха, егъа ус ацсҕазаара еилыхха илзымбо-
заргы, уи иацу ацәгъеи-абзиени ицсабаратәны
илыдылкылоит.

Инна лажәеинраалақәа рчыдарақәа ируакуп
ажәа асахьаркра, даҕазы дилазмышашьо –
лбызшәа ацқара, ацауларә.

Уи ирхэахьюу ацэахэақәа дрышьтам, илыцэтэымуп. Иаагозар: «Махэи бгыци еикэшон», «Ацэыкэбар ꞑацшықәа быбышза ишәтит», «Амацэыс шәтит снапсыргэытцаф», «Са соуп атла хэыч аччапшь», «Ашьацра сгэызуеит», «Сыпхызны атла саґоуп», «Ацшалас сатәуп», «Бла иамбац лашараха иит» ухәа убас ицеггы.

Иааизакны, Инна Хәцымба лажәеинраалақәа лагала ґыцуп. Агәра ганы сыґоуп, арт ажәеинраалақәа ирыцхьаз, ргэы хыт-хытуа ацхьаґатәи лґымта ґыцқәа ишырзыцшу.

Мґамш, апоезиа аштәхь!

«Аабатәи ацштәы ссир...»

Абаґхатәра иаша ґашьазом.

Абаґхатәрақәа зегь еицшым...

Ишқэыпшзаз аґора иалагаз Гәында Кәытцниа лпоезиа алацэажәара ус имариам. Иааинырсланы аххәаа азура, лажәеинраалақәа реилыргара азыґатцара ду атахуп...

Уи лпоезиа изыцсоу ала рыхә ушьарцаз лара дызтәу адунеи уаґаароуп, ублала иубароуп лара цсыс илхоу: ацшшәқәа, асахьақәа, ахаґәқәа...

Хэычык иадамхаргыы, апоет илыхтысуа, илны-руа, дызлоу – уаргыы иунырроуп. Лара дзыхзызо «лбызшэа» – уаргыы еилукаароуп, иуахароуп. Унарыдыххыланы, знык ала урыцхьаны унарыхысны узцазом. Еилукаазшэа иубоггы, «а-знык уазыхынхэыроуп.

Еидкылашья змам реидкылара, еинраалашья змам реинраалара, «азэы илацш ицамшэо асахьакэа рбара зылшо апоет Гэында Кэытцниа лзы «игэыргьаеҳэашоуп Ажэа аира!». Уи дыхшоуп – зеггы рзы даартым. Лышьта ихылаз – дыцшаалароуп. Дгыли жэщани шузеидымкыло еицш, уи «азэы, «а поетк дузидкылазом. Уи лпозиа иахылцуа ашьтыбжь, аритм – «азэы ифы иуахазом.

Гэында лажэеинраалакэа уанрыцхьо, уацхья иаатуеит зынза ифыцу дунеи ссирк. Блала зсахья тылхуа ацсабара зынза «а цшшэык, за шьтыбжьык ахоуп...

Гэында Кэытцниа рацхьатэи лышэҕэы «Агэык-ра» тытцит даныстудентыз, ахцатэи акурс афы дантэаз. Урт лажэеинраалакэа ркыцхьуан еиуеицшым егырт ажурналкэеи агазеткэеи рфгыы. Иара убас, ускантэи аамтазы, афар рфымтакэа еидызкылоз «Ецэацаагы» ианылон иреиҕыз лажэеинраалакэа.

Гэында Кэытцниа лажэеинраалакэа акыцхь афы ацэыртца зеггы еицгэартэит. Икан изгэацхоз,

иеигәырғаны ирыңхьоз, иҫан рацәак издызымкы-
лозгы, даҕеакала иухәозар – дыззеилымкаауаз...

Ааи, апоет ҕыц ицәыртцра еснагь аймак-аиҕак
ацуп, ус ашьшьыхәа, шытыбжыда имҕасзом.
Ацәгьеи абзиеи рышьхәа еивцоуп шырхәо еиңш,
арҕеиаҕы ицстазаарагы кашырразам. Иҕоуп ихы-
суа, ицрасуа, ишьклахәуа рацәаны.

Имариамыз Ғында «лымҕахәаста» шыхаца-
мҕоуп! Уи лхатәы шыта илылхыз – ашәышықәсақәа
ирықәлахоит имҕашьахуа.

Храк агәы кылтәаны –
азиас хәыч иит,
Адгьыл зегь иакәшарц
нас иццакит,
Нас иңырзеит, ахра
илбааҕьан,
Иңеит еитцас, аиҕахаа
ибжьҕьан,
Нас атра итамгыло
итәлеит ацста,
Дарбану иашьтоу
азиас пхацц?
Уи иаңынгылаз зегь
пыххааса ишьтоуп,
Адгьыл иахытәаз
уи азиас абжьоуп...

«Азиас хэыц» ахафсахьа типра зуа хафуп. Инымтэазо, ипымтэазо, пхьака ицо ацстазаара иасимволуп. Азиас – цстазаароуп, иццакуеит, еикэшоит – амчхара дуззоуп, иапынгылаз – дашафазом, «дпыххааса дықэнатцоит», адгьыл ианыоуа уи азиас абжьоуп.

Хыхь ишазгэастаз еицш, еидкылашьа змам реидкылара... анысхэах, абар уи шыақэзыргэғө цэахэақэак:

Ипымтэазо рахэыцны сатдоуп угэыр,
Иамои нас хамш ахьытлаз иузахыр,
Ма хажэван акалтқэа ахьытлаз ихурчар,
Ма хадгьыл бырфынлых рахэыцла иқэуцар.
Азахы иоуп изкыу уи агэыр,
Иамои са сзыхэа насыцк изахыр?!

Иаагозар хазы арт исахьарку лцэахэақэа: «рахэыцны сатдоуп», «хамш узахыр», «акалтқэа хурчар», «хадгьыл бырфынлых», «азахы»...

Ажэеинраала аперсонажцэа: «арахэыц» – агэыр иатдоу, автор хықэкра зылуа атыпха лоуп; «азахы» хэа зызбахэ еитарсны ихэоу, – уи зегь зымчу, ауаатэыфса рлахьынцэа зызбо хэа иршьо Анцэа иоуп. Анафстэи лцэахэақэа, лфилософиатэ хшыфэцарақэа: «Уи аматэа ушэызтогь иушэызхуагь азэ иоуп. О, Азахы, цэеижьла еилазхэаз хапсы». Шака лыхшыфэцак гэылыршэоузеи! Абарт аф-цэахэак ирхэеит автор илхэарц илтахыз – ацсра, абзара, алахьынцэа ухэа,

ауаатәыѳса злашыақәгылоу зегъы. Уи апрогра-
матә кәзшыа аныңшуеит.

Зтәымтә итагылоу апоет есаaira лгәы лытцгәоит
қхьақа, амш ҕыц лгәыграқәа адылхәалоит,
ақстазаара лгәақхоит:

... Ииуа амш – Анцәахша!
Дарбан хшыла узкәаба?!
Ухауа бырлашуп, ицқоуп,
Угъама здыскыло аѳҕоуп.
Уа уцьбарара схыңсаазом,
Иуеиҕасшьоҕы дқалазом...

Апоет лыблала иубозар, ара ииуа амш ҕыц
«нцәахшоуп», ахауа «бырлашуп». Уи агъама –
«аѳҕоуп»... Ғакала еиҕны хәашыа амазам. Уи
лсахьаркыратә хархәага – аиҕырқшра, кәзарыла
лхы иалырхәоит. Автор зсахыа тылхуа зегъы иры-
моуп ақшшәы, агъама.

Амза –
ашәт ѳежь
шәтит уаха,
Иажәуеит ашәт ѳежь
ашәахәа.

Ара иаагоу ажәеинраала алагамтаҕы, зызбахә
лымоу атқ «асаранңы ацхеи ргъама» ахылкаа-
уеит. Шақа иссирузеи!..

Гэында Кэытцниа ааскыа итытцыз лышэкэы «Асаркыа нашана» иагэылалеит автор атыхэтэантэи аамтэзы илфыз лажэеинраалакэа. Уи иацхызоаалак, агэра инаргоит автор поетк иаха-сабала дышшэыз. Дачэазэы диламфашыо лхатэбжыы, лхатэ дунеи шапылцаз. Иубартоуп зтэымта итагылоу апоет иааицмыркыазакэа лхы аус шадылуло.

Еихалан еихытцит бжы-цхык...
Еилалеит, еилазэеит бжы-цштэык...
Ифыцзоу цштэхеит ирыхшаз,
Аабатэи ацштэы ссир зыцшааз,
Уи ацштэала уатэтэи амш хэзтых,
Ашкэакэа аикэатцэа ацрых.

Ари ажэеинраалафэы иубоит автор лдоухатэфазара, лхы иалырхэоит амагиатэ цакы змоу ахыцхыазара «быжьба». Уи машэыршэа икамлазеит. Автор дазхэыцуеит ацстазаара азакэан, уи аказшыа, «ашкэакэеи» «аикэатцэеи» – уи ацстазаара иамоу аганкэа аазырцшуа цшшэкэоуп.

Идыруп, дарбанызаалак, ауафы диины данынкашэа инаркны, ацстазаарафэы абзиа еицш, ацэгыагы даниар шауа, урт аф-ганк ауаф ихатара ашыакэгыларафэы анырра гэгэа шыкарцо... «Аабатэи ацштэы» хэа зызбахэ лымоу – уи ишиашоу афыц цстазаара иазынархоуп, симвалра ауеит.

Апоет лтематика тбаауп. «Асаркыа нашана»
ианыцшит автор лгэазыхэарақәа, лыгәтыхақәа,
лхьаақәа, лфилософиатә хшыџэцарақәа ухәа
жәпакы. Ари ашәкәы иацхьаз имбарц залшом
ацсадгьыл атема рахәыц кәцшьны ишагәылсуа.
Ес уажәы-уажәы уи дшазхәыцуа, лыцсадгьыл
алахьынтца дшаргәәтеиуа:

Ацсны – сыцсыџткаара!

Ухьз скышә иныкәыхыр,

Исхәаанза сышухзызаауа сыцсуеит...

Арт ацәахәақәа рфәхәы рхала ирхәоит. Уи ала
илхәарц илтәхыз аилкааразы ацхьаџ ихы ацъа
аирбом, еилыхха ибартоуп. Иара убас, аинте-
рес ацоуп Ацсны ашәартара иантагыла, лашьцәа
гәымшәақәа абцъар кны аға ифәгылаз ирзылкыз
лцәахәақәа:

Сеибашьцәа бырхылацш, Афродита!..

Уажәазы ба багьрахәшьоуп, багьрануп,

Багьрыцхәысуп, изызхьуа, ргәы ицоу,

Хи-хәымпали, хәреи-хәыרבгьыци ирыцтоу

Ба брынцәоуп,

Ба бынцәара ххьа-хануп,

Ба бцара згәагьыз роуп, –

Брануп.

Сеидру, уажә иахьыкоу, инхада, ицсыда...

Сеибашьцәа бырхылацш, Афродита!

Дарбан поету зыцсадгыли зыжелари
ирзымшәәхәәц. Аха, дасу ихатә бжәала!..

Гәында Кәытцниа дпоет-лирикуп. Икәым-
шәышәуп уи абзиабара атема иазку лцәәхәәкәә.
Еихаразакгы урыдзырхало – уи лцәанырракәә
раарцшышьа:

Згәы еикәымшәаз акакан еипш,
Уареи сареи хәгәкәә еидызааит.
Хә хәзгәылоу акакангы,
Икәымпылу дггыл хәычызааит.
Акакан хәыч зфәу аратцла,
Наунагза ишоу дунеизар,
Адггыл иаларсуп уи дацла,
Амра акынза иара неизаап.

Абафхатәра змоу Гәында Кәытцниа лпое-
зиа бзиа иумбарц залшазом, илхәо неитәхәо
угәы цылтәазом. Жәеинраалацыцхьаза ифәыцуп
лхәыцшыагы. Лажәеинраалакәә аеффект азто
– бызшәалагы, композициалагы, стильлагы
фәзәы итәы иалафашьазом. Убри азакәхап еицыр-
дыруа ацсуа шәкәыффы, ф-бызшәак рыла ифәу
Даур Нацкьебиа Гәында лпоезиа блатцарыла
дагәылцшны ибжыы закәиргазгы. Абар уи иихәо
«Я вернулась однажды...» («Лицом к лицу»). Публи-
цистика. Литературные отклики. – Сухум, 2005. С.
313–317) зыхьзу игәаанагарафы:

«...То, что делает Гунда Куцниа, к сугубо поэтической технике, к «приему» имеет малое отношение. У нее нет так называемого «мастерства», то есть выдуманных средств, чтобы схватить действительность, завлечь ее в известные силки, сделать стих всего лишь словесным переложением видимого. Что за видимым, что за горизонтом – вот что интересует ее. Потому «не похоже», «не так, как есть на самом деле». Это – видение мира своими глазами. Мир увиден изнутри, из чрева, где он еще слепо тычется в окружающую тьму в неодолимой тяге к свету».

Иара убас, Гэында лбаџхатэра азгэарџахьеит азэырџы, аџсуа литература акритикџэа, алитератураџџааџџэа, ашэџэыџџџэа: Руслан Қапба, Валентин Коґониа, Алықьса Гогэуа, Владимир Занџариа уџэа убас егь.

Аизга џыџ «Асаркьа нашана» апоет инагзаны лџахэы зџэо, аџхьаџ дзыргэыргьо шэџэуп.

2013

АСТАТИАҚӘА

Ифымцәарц ххәыштәара

Ақсуа дызланхо, дызлагылоу ауаапсыра дызларылукаауа аказшьа чыдарақәа рацәаны илоуп. Урт рахь иатцанакуа итцас, иқьабз, исасдкылашьа ухәа ирацәоуп ицьушьаша, дфырпшыганы, диуникалтәны дказцо ацәәәа ссирқәа.

Иахьа Ақсны, ишдыру еицш, ақшәымас иамоу Ақсуаа роуп, ақсуа бызшәагы хәынтқарратә бызшәаны икоуп.

...Аха хәычык иадамхаргы хашьтахька ханхьақшыр...

Иарбан ирхырымгац аңсуаажелар?

Иарбан гәәкроу изламңшыц?

Ашәышықәсқәеи азқышықәсқәеи иртәаххьоу атоурыхтә даҕьақәа еимырттаауа, итцаауа уғааухар, икацәҕьаз афакт – ацабырг ухаҕы аагара уцәыуадаҕхоит...

Ирацәан Аңсны аңцәа рңаршеирақәа ирыхкьоз арыцҳарақәа: атәра, ахыртәара, ачархәара... Шәҕыла, зықҕыла атәцәа ирылахәахәтуан, цшрей-сахьалеи иаарылукаауаз атыпҳацәеи арңарцәеи акынңьақәа реипш икәыргыланы иртиуан.

Ак атқыс ак еицәаны ари адгьыл иахтыргоз рацәан. Амҳаңьыра итанарцәыз адгьылқәа, атәыуаа ааганы икәындырхон, аңсуаа рынхарақәа, рыдгьыл чашәрақәа ирылачон. Здац-ңашә зынза ирзытымхыкәа инхаз аңсуаа, иааитцагылаз, атәым милаҕ ирыладырзырц, ирыларызҕарц иашьтан – ассимилиация рзыруан, рбызшәа рҕыруан. Аха, аңынңьуаа еикәзырхоз, рыдгьыл рыцәзмырзуаз – доухак рыцзар акәхарын...

Жәйтәнәтә аахыс Аңсны аңшзареи абейареи иахыркьаны иақәлон ирхәынчарц, ирымпытархаларц, аха Аңсны уи иазгьлон хаха аңсуаа рцеицәа гәымшәақәа, аға ибғашшара ылапцәаны, рыпсадгьыл еикәдырхон. Еикәдырхеит уи ршьацқьа ахьыршаны 1992–1993 шықәсқәа раангы. Акыртуа фашистцәа шықәсы

наҕыак ирымпытдахалан иркыз аҕсуа қытақәеи ақалақьқәеи рымпытқәкәәаны, рыбзарзы зхәо дыкамкәа иҕәәкәәаса иқәыртцеит, иаанхазгы цәҕьяаҕсышыала ршыамхы рәадыргеит.

Аҕсны ахынзаназаазо зехынцъара ахәәакәә аныдрыцкәа, 15 шықәса аатцуаны, 2008 шықәсазы Аҕсны Ахәынтқарра адунеижәларбжыаратәи азхатцара аиуит.

* * *

Аҕсны, иахья ахра зуа, амчра знапағы иҕоу аҕсуаа роуп. Анцәә иҕынтә, уи аганахь ала ххы хахашшаартә хаҕам. Аха рыцхарас иҕалаз, хадгьыл хара ханақәйтха, аҕшәымацәас ханаиу, хара-хара хабжыара, хәҕнытқә азеилибамкаарақәә, агәынамзарақәә, аиҕагыларақәә еиҳахо иалагеит. Аҕхья-аҕхья уи зегь зәытцәхгоз хаман – аибашьра.

Аҕар «ахақәйтра наза» зауз рхы иааҕашәо кәтцо аган иавалеит, шьоукы атыцкәә еимакны рылақәә тибәхуа иааидхалт. Ажәлар рәыршеит, рәыршеит (маза-аргама акәзаргы) жәлала, район-районла. Хабакылнагои уи? «Хәәцъа Шьарадын дзыкәтәаз атцла ашьапы цйкон» хәә, аиҳарафык (зегьытцәкәа Анцәә иумхәән), «иахья» мацарахь ииасит «уатцәы» уатцәтәи амш иазныжыны. Аҕсны ахақәйтра азаа-згаз, зыхгы ақәызтцаз рыхьз акамыршәра, уи ашьтыхра атыцан, хи-цси хзахымыхәхәазо, хамч зықәхаз хнапы накәыршо, хәзиааиз ихы хнықәсуа... Иаҕсуароума ари? Иарбану хара уатцәы, еитцагыло

афәр ҫырпштәйс идхарбо, еиқәхархо? Иаххаагаз айбашьра хлымзаах иахзаанагаз агәырџа, ахьаа, арыцхара хзымхошәа, есыҫены угәы тызшьаауа рацәахеит.

Анцәа имчала айбашьра иацәынхаз, еитцагылаз афәр ацстазаара ргәы ахшәазшәа, рхала рыцстазаара афхәара дырааигәоит: шьоу-кы афәжәра хтаркит, шьоу-кы анаркотикатә мафәашьаркәа рыдыркылоит, уи ала рыцстазаара еиха ацакы аиуашәа, рхы-ргәы ақәыбзианы иқанатцоит, уаха дача хықәкык рымамкәа... Зхы зтәым ауафы аус иуртә, ихы ныкәи-гартә дзыкәла-зом. Атацәара иалалогы рыхәсеи дарей лабахы-ла инеилалоит. Аихараџак атацәара иалалаанза иыхыбгалоит, ифыцәауеит рхәыштаарақәа.

Ажәлар ирхәоит жәацканы: «Арыцхара акы ахала иаазом, иашьтало рацәоуп» хәа, зхы зтәны икоугы ахатәы машьынақәа цсцәахақәаны иаарзыкәлеит. Иахьа ашьыжь еибга-еизџыда хатә машьынала амџа икәлаз, деибганы дзыгьежьры-машь хәа еишәара-еитцараха, рыгәқәа тыцсаауа ртацәа рзыцшуп.

Ацыхәтәантәи аамтазы, амчыбжьи амчыбжьи рыџныцкә, Ацсны ахи-ацыхәеи рыкны амашәыр гәғәақәа ирыхкьаны итахоит 10-џыла ауаацсыра.

Уатцәы ацстазаара еихазхараны икоу хәа хазхәацшуа, ичмазџымкәа-ихмазџымкәа, зымаха-шьаха еибгоу – машәырла, рыцхарыла рыцстазаара

Ғахтәоит. Урт рахьтә иҕоуп аҕсҕазаара ҕыц иалалараны иҕаз, зчара аура иахьымзас, зыбзиабара агәылыртәааха змазас аҕар рацәафны.

Иҕоу арыцҳара, аҕабырг мхәакәа уавсны узцом. Уи зегьы еицахзеицшу хьаауп, еицахзеицшу проблемақәоуп.

Дарбанызаалак, хықәкыла акы даналацәажәо, зегь рацҳьаза иргыланы, дызлацәажәо, иара ибзиазаны иидыруа, иибо-иаҳауа роуп, мамзаргы, хаҕала, иара ихьысуа, ихтысуа ухәа жәпақы.

Иахьеи-уахеи аҕсуа жәлар ргәы ицхо, ргәы зызтынчым апроблемақәа иреиуоуп уатәтәи амш азхәыцра: рыҕсҕазаара аҕақы аманы иҕазтцо, еихазҳауа, рҕаацәаратә ҕагылазаашьа, рынхашьа, рынцышьа, рытәәаншьап амырзра.

Ишдыру еицш, адунеи иқәынхо ажәларқәа зегьы рыҕнеицш, аҕсуа жәларгы рҕаацәаратә хәышҕарақәа еитцызхуа хәа изхәацшуа аҕхәыс лоуп.

Аҕсуа пхәыс аҕаацәара аҕцаразы, уи аихаҳаразы иналыгзо ароль рацәоуп. Иахьатәи аҕсуа зҕаб – уатәы ианхараны иҕоу, заманалатәқьа илдыруеит лацҳьа ишьтоу, дзызшоу.

Аамҕа пхьаҕа ицацыцҳьаза аҕацсахуеит: акы аәнахуеит, акы шьтанатцоит, иажәыз – аҕыц ала иацсахуеит. Ус ауп ауафытәыәсагы, ҕырпштәыс иаагозар: ажәйтә зҕабцәеи иахьатәи аҕсуа зҕабцәеи зынзаскгы иузеидкылом, иахьеицшқәоу рацәазаргы.

Ажэйтэан, аҗхэыс лроль аҗстазаараҗы изызыкыз атаацэара аҗцареи, ахшара раазареи, афнускаа рынагзареи ракэызтҗы, иахья уи лтахракэеи лдунихэапшышьақэеи акырза рҗырыҗсахит. Уи асоциалтэ җстазааразы зыбҗа еиҗызхыз аҗхэыс, иахья ахацэа даарываҗкэыло, ахэынтқарраҗы иҗоу аусхккэа зегҗы рҗы лара дубоит.

Иахьатэи аҗсуа җхэыс лтаацэаратэ усқэа ина-риварҗыланы, аҗарахэа аус луеит махэҗала еиҗш, хшыфлатэи аусхккэа зегҗы рҗы.

Аҗсуа җхэыс – даазафуп, дырцафуп, дҗақымуп, дышэҗкэыфуп, дсахьаҗыхфуп, дцарауафуп...

Аха ирыцхароу, зегҗыҗкэҗа дара ишырҗаху, рзанаат ала аус руртэ, инхартэ-инҗыртэ иауҗаху. Ақырҗуа-аҗсуа еибашьра ашьҗахь, Аҗсны аеконмикатэ блокада иҗакыз ауааҗсыра ирцэыханҗан ахныҗкэҗара, рыхшара ршьапы рықэырҗылара.

Аибашьра хлымзаах иацэынханы, аццышэ илҗыз, хэычла-дула җсоу ицаны, ашэыр-ақэыр, ауҗраҗых ухэа тачкала ахэаа иахыҗаны, аҗэрышь архарахыы ииасит. Ахацэа, аҗкэынцэа ахэаа шэҗкэыла-быҗшэыла (документла) рахыҗра ахьдыруадафыз иахҗкэыны, дара зҗалашаз аидара – рыхэса иаарымырдеит. Аҗсуа хэсақэа, рыфнускаа рҗахаршэаланы, хҗаацэа амла иахҗцэамкындаз хэа уахи-ени иааипмырҗкэзакэа, ахэаа адэаҗы, қэеи-си, җааи ирцэымшэакэа изыршоз, ишнеиш-шнеиуаз рҗэабзиара уашэшэырахо иалагеит, иҗоуп

уи иахъьаны зыпстазаара ацсреи-абзарей рхэаа
ихықэзыргылазгы.

Анацэа-фарацэа, айбашьра ашьтахь ирхыргоз,
ирбоз ацбаба цэгъа иахъьаны закафы рыхша-
роура удафхазей...

Закафгы рыхшароура ирызцэырнагахьюзеи
апроблема дуқэа?!

Ахшарайуртазы инанаго ахэса, заанатцы
еикэыршэаны ирымазароуп (рыхшара знапы
ианыло, издыкыло) ахақымцэа ирырташа ацара.

Ахшара дзауз ацхэыс, дахьынзашьтоуггы илхы-
лацшуа амедехэшьа лцьыбагы акы анталымта,
«апациент – рыццхак, гэакк лоуп» хэа, тэамбарыла
длыхэацшуа далагоит.

Ацара иазрыцхам Аб, ииз асаби изы иакэнаго
днахыхэхэангы икаитцоит, аха измам, ижэ затцэ
итиуазаргы, игэыла ифы ицсахуазаргы, ихэыцы
«ихэ ихшэааны» дфихуеит. Аха ара иаунтэахуа урт
ргэакрақэа...

Изызхауа ахэыцы ес уажэы-уажэы дыч-
мазафхар алшоит, уи игэабзиара ахьчаразы,
ани-аби рхы-рыпсы иамеигза (адунеи атыхэан
ицатэхаргы), ахақымцэа ирышьталоит. Зны-зын-
ла, икалалоит урт ахэшэқэа (идефицитзар) нхарак
ахэ анахтныртцоггы.

Ахшара змоу атаацэа, ишацу еипш, рыпсы
ахьынзатоу ирыхшаз рзы ихандеиуеит.

Ахэыцы даныфеидаслак, ахэыцбахчафы аума,
ашкол афы аума, иахьабалак иакэнаго адыррақэа

иоурц азы аңара ихушәалароуп. Насгы, ганрацәалатәи адырракәа риуразы, иахънеилак, хәыда-ңсада ңаргыы ирыдыркылазом, бафхатәра ссирк иланы дыңазаргыы, ңарада уи иазирхартә атагылазаашья иңара залыршахазом.

Аңстазаараңы зеггы аки-аки еидхәалоуп. Алшара змам аңааңәа, ирыхшаз млакы-хътакы иадмыркырггы, иақәнаго адырра рызрыңазом...

Ихыбжаңыбжахаз ахәычы иңеипшгы хьанңахоит.

Иара убас, акырза иуадаәоуп абыда ахшара заазо анаңәа рңагылазаашьягы. Избанзар, дарбанызаалак, ивараңы иңоу ауафы – зыңстазаара маншәаламхаз – иқәызбара еиңа изымариоуп, уи иеилкаара ааста. «Досу ианиашья ихатңашьоуп»... Аңстазаараңы иңамлац акгыы ыңазам, уи атрагедиа алхра ацынхәрас, урт ағәцаракреи аңхыраареи рыңара ақәнаганы избоит.

Аңсны Ахәынңқараа адемография азңаара ахала иганы узалаңәажәазом, аңстазаара аганқәа зеггы урхъымскәа.

Идыруп, ахәынңқарра шьяқәзыргыло ажәлар роуп. Ус анакәха, Ахәынңқарра анапхгарагы изхагылоу ажәлар ринтересқәеи рңахрақәеи ирхатңылартә амч аманы иңазароуп. Экономикала ахәынңқарра анхъысҳаха, атәыла ауааңсырагы уи рнымңшырц залшазом.

Аха «ишыдыдуа еипш қәа ауам» хәа шырхәо еипш, ас маңара ицарым аңстазаара. Иңоуп иахья,

анцәа иҕынтә, зыҕсы еивызгахыоу, ағъарахәа зшыапы иқәгылахыоугы маҷоымкәа.

Аиашазы, уареигәырғьартә иманшәаланы ишыақәгылоуп таацәарақәак. Зхы еидызкылаз хатей-пқәыси рхәоу еибытаны инхоитинтдуйейт, ирыхшазгы напы рыгмыжкәа ираазоит, инацшуагы ацстазаара ргәадырпқхартә, шыыцра бзиала уаарытдашыыцыртә еицш. (Усеицш икоу атаацәарақәа ыҕамызтгы, ҳацстазаара зынза итакыдахон, иҕамадахон.) Аха рыцхарас иқалаз, убарт «насыц змоу» хәа ҳазхәацшуагы, азәы-оыца рыда ахшара рацәа раазазом. Уи зыхкыо хәа сгәы иаанаго, уатцәтәи амш иахьяқәымгәыгуа, рматериалтә дагылазаашыа ахытышәынтәалам акәзар қалап... Анаоҕсан, абри инаваргыланы сыззаатгыларц истаху – атаацәара иаламлац (ацкәынцәа, атыпқхәцәа) роуп.

Ишдакоу иахья атаацәара иаламлац рдагылазаашыа?

Аиашаз, уи узеигәырғьара акакәым, насгы ари азцаара унадыххыланы, ажәак-оажәак рылагы еитоухәо иҕам.

Атаацәара иаламлац хәа сара сызфәу, инатшыны зызбахә сымой – 30 шықәса иртысхыоу роуп. (Атаацәара фыц иалаланы иззеифымкааз, зынасыц зеижыз ртәы – хаз икоу зцаароуп...)

Аңсуа зҕаб – зегь рыла дацсуоуп – хәа ззухәаша шақа ирацәаоузеи?! Рыцшра-рсахья ухәару,

рҕазшыа ухэару, рцарадырра ухэару. Ируа рдыруа, ирхэо рдыруа – ҕара акала исуандаз ухэап!

Аха... Иабаҕоу Анасыҕ?

Иабаҕшуеи аҕкэынцэа, ахацэа аҕаацэара иаламлац? Иззыҕшузеи?

Ус шаҕа зцаара, зҕак аҕатцара азэгы илымшо.

– Лахынцоуп иҕоу, – рхэоит ҕоуuky-ҕоуuky, рҕагылазаашыа рхы анрааланы. Аха «алахынцэа» анаххэах... Изахьзузеи Алахынцэа?

– Изахьзузеи Анасыҕ?

– Ишҕеилкаатэу, изырҕеиода уи, мамзаргы уи иазықэҕатэума?

Аиашами исхэара, арт азцаарақэа рҕак сашыҕеишьҕеи акраатцуеит. Зны-зынла, абри атема иадхэаланы ацэажэарақэа анцэыртцуа, исахауеит еиуеиҕшым алкаакэа: «Дасу инасыҕ инапы иакуп», мамзаргы: «Ухала ухазы иурҕеиаз ауп Анасыҕ захьзу» – хэа... Сара урт аҕаккэа сызрықэшахатхом, са стэала досу хлахынцэақэа, хыхь Зегь зымчу ибзоурала избоушэа сахэаҕшуеит. (Иҕкалап агха сымазар.) Егья убас акэзаргы, угэы унархуеит ак зыгзамкэаны иубо аҕыҕацэа, анасыҕ «иахыбааны» аамҕа раҕсны иахьцо.

Аха иҕахуп даҕеа ганкы, – аҕаацэара дугы мрик дрылиаауеит – шырхэо еиҕш, зханкылашыа ҕшзам, убла ихкыакыало зҕабцэақэакгы, еихарак уажэтэи аҕар иааитагылаз рахынтэ. Урт, даҕеа дунеи ҕыцк иатэушэа, рцэажэашыагы, рҕеилахэашыагы,

ртәашья-ргылашьяггы аеакзоуп. Аха ус иҫоу, дара ирышьашәлоу еиҫа ирласны ирыҫшаауеит, аҫаацәараггы иалалоит, ҫеакала иухәозар – рхы иахәоит.

Анык илхылцыз ахшара зегь шеипшымхо еиҫш, ауааҫсыраггы зеггы еиҫшны, зеггы хҫак еиҫҫадыршәуа ҫалашья амазам...

Абра сажәа хыркәшо, сазааҫгыларц стахуп хаҫсуа хәышҫаарақәа зынза имыцәарц азы иҫаҫатәны избо хшыөзцарақәак:

– зегь раҫхьяза иргыланы, хажәлар амашәыр рацәыхьчара;

– атранспорт ашәарҫадара аматцзурақәа русура аиҫҫтәра;

– иҫьалаз, имөахҫьаз аҫар амөа иашахь ркыл-гаразы аус рыдызуло цьара акы аиҫекаара, бахҫала акәымкәа – уаөышәала ахылаҫшра, агәцарақра рыҫара;

– ахәышҫаара змырцәо, аҫҫазаара еихазхауа – анацәа, ахшара рацәа раазаразы аматериалтә цхыраара иааиҫмырҫьазакәа рыҫара;

– аҫәса аазымгац, хатца имцац ауа-ҫахыла, ақьяғьариацәа азкны, еишьашәлоу реибарбара, рхы еидыркылартә аҫагылазаашья рзаҫцара;

– еитагыло аҫар рхатәы бызшәа абзиабара рылаазара, «Аҫсуара» закәу рдыруа, уи рнубаало, рмилаҫ азыгәдура рныҫшуа раазара алыршара.

Адсны анапхгара хацырхырааны, асеипш икоу аусзбатәкәа ирхатгылазар, издыруада уатәы, уи хазмырҕацо апроблемакәа збатәны иахзыкамларгы.

2009

Хара ахәыцра...

Иааит ааңын. Ақәабаа-сабааи ачыхыи зцыз азынра хашьтахь инхажьт, аха зны-зынла уи ахы хнардырлоит, «сышцара сымцац» ахәошәа, иках-хаа амра шыңхо, иаалырҕканы, еилеиѠ-еиласуа ацтхәеикәатцәа, ауапа еикәатцәа еипш, адгьыл аеахарцаны афеанахоит, ацака икоу – адгьыл атанарзрашәа, ақәаршѠы еиматцәо. Ускан цсы зхоу зегьы ари адгьыл афы ишәаҕканы реырзаз-шәа, уахынаңшы-ааңшуа аламала акгыи улаңш итамшәо...

Адсабара ес-уажәы-уажәы аеацсахуеит. Уи зныруа ауаацсырагыи реырыцсахуеит: зны иаргәырҕоит, зных рылахь еикәнатцоит, уатәтәи амш иахзаанагарызейи хәа агәеанызаара рнацоит – инымтәазо агәыҕрақәа зцу...

Есышыжь еицш иахьагы заанат сгылт, иаразнак, халатк насхарцаны акѣаора сныгѣалан, акаѣауа сыршит. (Акаѣауа снахѣаанза сылакѣа шхыст-хьоугы ацѣа салоуп.) Ашьшыѣаа смыццакзакѣа акаѣауа анызжѣ, скаххаа, сеилыхха сааѣалеит, нас акѣаора иазымариашаны иаѣоу аѣенѣыр снадгылан, адѣахьы сыѣшуа саагылт. Макьаназ, уаѣцсы адѣаы дыкѣыршѣаымызт. Аѣсабара аѣыхара иаѣын... «Анцѣа имѣоуп, иахьа аѣа аузом», – сгѣы ныѣгѣырѣаан, зык насхьысыршарц аѣыкѣабартахь сѣынасхеит...

Сееилахѣаны, адѣахьы ашѣ ныѣдцан сынѣѣылтцын, амардуан сналбааны, амѣаду снанылт. Саѣхьа еихьымзо-еиѣымзо инеиуан аусурахь иццакуаз ауаа, ашкол ахь иццакуаз ахѣыѣкѣа ухѣа хѣыѣи-дуи зегьы.

Аангыларѣаѣы сгылеижьѣеи 10–15-ѣа минут аатцхьан еицш, амаршрутка исыдырхх иаагылт, аангыларѣаѣы игылаз зегьы ахьышѣтѣаа зегьы уахь рѣынархеит. Сыварахьшѣа игылаз ахатца днасѣыѣлан, амаршрутка ашѣ аанкыланы даагылт, иѣыѣуаз дыргѣыѣдло. Сара сахьгылаз, снаскьашѣа, ижѣыланы иааиуаз амѣа нарысѣеит, аха ѣыѣа-хѣы рышьѣахь, амашьына анѣаы, амашьынаныѣѣаѣа амашьына ашѣ ныѣдцаны иѣынеихеит, уаанза еижѣыланы амашьына иагѣыѣдхахалоз, игѣам-ѣхамѣуа иааилахеит. Ус, ѣбаѣа минутгы иаамѣыѣкѣа, маршрутка-ѣеижьк, аарлахѣа аѣсы

еизго ишааниуаз, уигыи аангылан, аталара иахъзаз амань афынанахеит. Сара схь къан ақәтцо сышгылаз, х-маршруткак анысышьт ашьтахь, санаахьяпш, ыыцьа ҳада зегыи цахьян...

Аусурафы саннеи, 10 минутк аус аухьян жәба рахь... Сааины сқәрдә афы санынатәа, акиносахьеипш, еицырхәхәа, сапхья иниасит аангылартафы ижәыланы, еигәтасуа, амаршруткақәа иртеибахәоз... Урт, зегыи ццакырак, гәамтрак, гәынамзарак рхь-рфы иқәубаауан. «Анацьалбеит, ргәалақазара абжьыхра иахъзада...» аасгәахәт. Хымқада, урт акы иаргәамцуан...

Анцәа идырп урт ынытқала еилазыршуаз, ирывагылоу дрымбо, рапхья инеиуа дрызгәамто... Аха...

Анцәа хрыцқашья, ауаа рыешпарыпсахи ухәарауазеи?! Ацстазаара еиха-еиха пхьяка ицацыпхьаза, агәырғара, аччапшь зфыкәу ахафқәа мацхо-имацхо мацара, зылахь еикәу, игәамцуа, агәынамзара зфыкәу ахафқәа хрышьцылан – ус иатахушәа ихадахкыло халагеит харгыи.

Зыфыи згәы алақамкәа индәылтцыз, иаа-икәыршаны иқоу, дызлагылоу харак рыдушәа, амтц дазытқьо днеиуеит. Уи «згәы алақам» цъара матцура дук имазар, инапатцака иқоу аусзуоцәа, дфәхәатәха даарызкашәаргыи алшоит, ифы иааташәо рыкәхәацәо... Ухатцоуп атак хәа. Ус ак анаауамхахәа, уфы анааихух – иқалоит уусурахь уаха неитәыс иуқәымшәаргыи...

...Схэыцрақәа саарылтшәа, сызлатәаз сөыз-
цәа саарылапшит, урт схэыцрақәа рхьымсзо,
рхы ақәырцс, ирымтаз ариашатәқәа рыпхьара
иафын, саргы, сапхьа иқәыз ақьаадқәа
сөынрыдысхалейт.

Агәалақазара ухәейт хәа, ицъашьатәуп, –
хаибаркны хазку иаракәзаап! Угәы аналақам,
– узацәза, ухы уск иузақәымкуа, угәгы азәы иузи-
дымкыло уаақәхойт...

Ақьаадқәагы хгәы шпапыртәеи, цъшьара
амазамкәа. Уаақәымтцзакәа уапхьала, уапхьала,
«Итабуп», «Ацъабаа жәбейт» – уахараны
уагьақәымгәыгын. Егьа қахцаргы, егьа шәкәы
хрыпхьаргы, гхак – нбанк аахацәцейт, азы
хазымызәзәо хқартцойт, афышьа здыруагы,
иззымдыруагы, ахаан шәкәык иамыпхьацгы
хазбахә атәы инахатцо рфьинархойт. Аха, уи иах-
бац-ихахац, хзышьцылоу ауп азы, ирықәфахтцом.
Иухәейт хәа, изаухәода, уеилызкаауада...
Аредақтор иус абасоуп ишыкоу – цъшьара амазам.
Ибзианы узапхьар, иузырееир, уи зөыз – автор,
иара далаехәойт ауп...

Схы нышьтысхын, аценцъыр ахь сыпшуа
саатәейт, сапхьатә сгәы анысзақәымк...

Ахатәы бызшәа – беиароуп, малуп, цстазаароуп.
Атцыхәтәантәи аамтазы, «имодахаз» хбызшәа
азцаара сазхәыцуа схәфы иаиуан: «Ахатәы

бызшәа – амалқәа зеггы ирмалуп», «Збызшәа зцәызыз – зеггы ицәызуеит», «Збызшәа пату ақә-зымтцо ауафы, зых пату ақәзымтцо иоуп...» – ухәа абас еипш иҕоу ажәаҕқақәа, хлымхақәа цызххьоу. Ателехәаҕшреи агазетқәеи ракәзар, уи апро-блема уажәада ицәырымтцацызшәа, ҕыцбараха ибаны иалацәажәоит. Уи иалацәажәои, изыфәуеи рхатақәа уаарызхәыцыр (азәык-фыцҕак рыда), дара ирыхшаз, ахәаа нхытц цыара иаазама аауғәахәып. Рыфнаҕақәа рҕы, ирыхшази дарей урысшәала еицәажәоит, иацәеырбаны. Урт иагҕа-цәыпхашыазом рбызшәала иахымцәажәо, ицәажәарцгы рҕахызырымкуа. Амацтура дукәа змоу ракәзар, еизарак аҕы, еилацәажәарак аҕы рбызшәала ицәажәар, ишақәнагоу изымцәажәар хәа ишәаны, урысшәала икәгылоит...

Ииашоуп, Аҕсны инхо аҕсуаа хәмацара хәкәзам, ирацәафуп атәым милаҕ иреиуоу ауааҕсыра иҳаланхо, аус хәацызуа...

Ааскыа, Аҕсуа телехәаҕшрала, «Шышь нани» аҕны, 5–6 шықәса иреихамыз цкәына хәычык, милаҕла иерманыз, ацчахәа аҕсышәала дцәажәеит, 3–4 жәеинраалагы ҕырхәала дрыҕхәеит, атыхәтәаны, аҕсышәала алакәгы ихәеит. Аиа-шами иухәара, иҕыасшьеит, саҕеигәырҕеит даа-ра, саҕархәыцит. Уи сахыхәаҕшуаз зцәарак саргәаҕеиуан: абыржәы, абри ихәаҕшуа аҕсуаа, збызшәа ззымдыруа, изцарцгы иашыҕам, зыхша-рагы атәым бызшәа дзыртцо, иахырхәаарызеи

хәа... Уи сызцаара такда сара исзынхон, усгы еил-
каан, уи атак ақатцара азэггы иешазимкуаз...

Сара саныхәыңыз аахыс ақсшәа сахауан,
иагысхәон, аонгы дача бызшәак сахазомызт,
ашкол ахь сцаанза... «Ауафы зақа бызшәа идыруа
ақара, убриақара дбеиоуп», рхәоит, иагыашоуп.
Абызшәа рацәа адырра – уиггы бафхатәроуп.
Уи зеггы иауарылшахуа, ичыдоу абафхатәреи,
аазареи, агәцаракреи змоу рыда.

Сара исхәом зеггы ацчахәа ақсшәа рхәалааит
хәа. Зқәыңшра инахыхәхәахыоу, мамзаргы,
зықарахь инеихыоу, иаалырқьаны уаанза изымды-
руаз абызшәа ихәо, дыоуа дышзықамло еилкаауп,
аха уи ихылцыз идиртцар қамлазо, ишыхәыцқәоу,
рыхшыф, ргәынкылара шыцқьоу, ианыгәғәоу
аамтазы?

Сгәанала, зеггы зхылқьаауа ауафы идунеи-
хәақшышьа ауп, уи ихдырра.

Иахьа акы зку ирыхшаз англаыз бызшәа
ддыртцоит, ақара ахшәаны, ирымоу-ирыхзу акы
иамеигза, нас, уи абызшәала ахәыцы, изызхауа,
ицара иацитцоит... Ииашоуп, атәым бызшәагы
ақахуп ххәынтқарра ашьақәыргылараз, егырт
ахәынтқаррақәа рыфазара азнеираз, рықцааразы,
анхара-антдырақ, аизха-зығьарақы ахархәаразы.
Аха уи иаанагазом, ухатәы гәыгәтажьны атәым
бызшәа цә хәа. Ауафы ихатәы бызшәа анизымта,
апақса диоызахоит, дышнеи-шнеиуа, ижәлар

ахшәо аҕынза снаргеит, зышәхымс снахытсуаз зегыи иурысцәаханы, аҕсышәак рҕыттымшәазо... Мшәан, ари араион аҕыи аус зуа ауааҕсыра рыҕынтыҕка аҕсшәа здыруа дыҕазами аасгәахәт, аха уи цыа исынсырҕшрын (ак насҕытцшәар сускәа ҕхастартәыр хәа сшәаны).

Нас, иззахтахыда иаххәо, иааҕуа, – аҕсуаа, хшаҕсацәоу ххарштны, атәым милаҕ рбызшәеи, урт рҕазшьеи, рхымҕаҕашъеи шытаххуазар? Ари азцаара сара саҕхыаҕы, згәы былуа шыоу-кы икәдыргылахъан: хашәҕәыҕҕцәа, хцарауаа, Ацара-аазара знапы алаку аусзуҕцәа азәырҕы. Аха урт ирыҕуа, ирхәо рхазын мацара акәушәа дара ирзынхоит.

«Аҕсуара» анаххәо, ари ажәа иатцанакуа ҕытҕык инагзаны ишырзеилымкаауа убартоуп. Шыоуки аҕерарҕшзаразы инатцшьны иалацәажәоит, аҕа-шыоукых, асталқәа рҕыи, аҕамадара анааныркыло, рцәажәара арҕшзараз мацара рхы иадырхәоит...

Изуеи изхәоии еикәымшәо ауаа, аҕырҕшзара мацара иашытоу, излагылоу ауааҕсыра ракәзам иржыо, – рхоуп.

Аҕсҕазаара бзиа аиуразы, агәахәара мацара азхазом. Уи азы иаҕахуп хара ахәыцра, ахы аус адулара, абызшәа, атцас-акыабз азҕлымхара, зегь раҕхыза иргыланы, узлагылоу ауааҕсыра пату рыкәцара, агәыбылра.

Уи – раҕхьазатәи лағырзын

Аамта цацыҕхьаза, хашытахыҕа инхажьхьоу, иҕахтысхьоу еиҕагы иааскьаны иахныруа, ахы хнарбо иалагоит, нас уи иацу агәалашәарақәа ихьааха, ибызбызуа угәы иныцалоит. Иумбазакәа хәыч-хәычы удырхынхәуеит урт амш еиқәатцәақәа рахь. Умч зегьы неизыркәкәаны урылтдырц уалагоит, аха хаштшыа змам иаххаагаз амшқәа, атцхқәа хацзаауеит ахапыц хьаа еиҕш, хапсы танатцы.

1992 шықәса, август 14 рзы, ақыртүа фашистцәа «апориадок» аҕатаразы ркәылзтәы танкқәа рывыҕҕа, бцъарла еиқәных Аҕсны иаалалт. Урт напы здыркыз рыгәтакы, ус хара ицоит хәа згәы иаанамгоз рацәафын, аҕсуаа рганахьала.

Ғылрыҕшь араион Агәызера ахаблаҕы, аиҕахысра гәгәа итарцаз, Азшыбжыаа зегьы ршыапы иқәнаргылеит. Аҕсуаа рычкәынцәа азәк еиҕш рееизкны, рабцъарқәа шытых, хаха аҕа инеиҕагылеит, ақыртүа фашист хәхтнықалақь далахажьлом хәа. Урт ирхылцуаз ашытыбжықәа иуамаха, игәыткьагаха Аҕсны ахи-атцыхәеи зегьы рцәа иаатанарзызеит.

Ақыта ауааңсыра, рлымха иахауаз, рыбла иабоз агәра рызгомызт (егъа умхәан, ауауы абзиара дақәымгәыгуеи...).

«Ақыртцәа – анацистцәа Аңсны иакәлеит еибашыырц, ирымпытархаларц» – хәа Аңсуа телехәаңшрала ианрылархәа нахыс ауп аибашыратцәкьа ишалагаз зегъы агәра анырга, аха ирымчыз...

Зыңшрак кәмтәкәа, Азшөбжъаа ахацәа, абцъар зкыртә икәз зегъы рееидыркылт, досу имаз ала, аха автоматкәа змаз зынза имаңшын.

– 1989 шыкәсазеиңш, еидысларак кәлазаргъы, ус ицарым, еиндырнаалап, иааилгақәап, – зхәозгъы дубарын...

Аамта аангылама ухәартә иауцәан: ахәыцкәеи, ахәсеи, абыргцәеи рзы. Игәжәажәо, игәыткьа-ңсыткьаха реахьяаидыркылоз – ихахарызеишь, икәларызеишь – хәа иңшын зегъы, ирыцхахәха, имчыдаха зышңкәа зхы ззышңнамкуаз. Урт рыгәтаны дубарын зыхшара ақалақь афы инхаз, иахьягаз, зхабар рзымдыруз, ес уажәы-уажәы адәахы, шытыбжык гар, иңшуан «зәыр дахзаазар деибганы» хәа...

Аха аамта мышкы – шыкәсык еиңшны ицазомызт, арахь угәы шытызхуаз хәа жәабжь фыцк уахауамызт, абцъар зкыз рыда, уажәы-уашытан хәа, рымаңтәкәа фәхәаны иңшын, зыда цсыхәа рымамыз рцәашәтәтәкәа еидкыланы. Абцъар зкыз

атыптантәи ауаапсыра ирхылапшуан, ирылабжьон, ргәырҕаныртдон... Ус-ус ишнеиуаз, мчыбжьқәак рышьтахь: – «Ара аҕагылазаашья удаџхо иалагеит, айбашьра ду ашьапы акытцәкьеит, ахәычқәеи, ахәсеи, абыргцәеи шәалтц, шәынхарақәа ааныжьны шәнаскья еиха ипхьакыртоу ашьха қыҕақәа рахь, зда цсыхәа шәымам шәыманы!» – хәа рхәо иалагеит. Аха, ус дара ишырхәоз еипш, имариамхеит ауаапсыра рыџнқәа рааныжьра. «Иахьамзар уатцәы еилгап» – хәа агәыгҕра змаз айхабацәа, ргәы еикәхәало рыџнқәа ирхын, мчыла рыџнускәа инарыха-аарыхо, рырахә-рышәахә напхьяца-аапхьяцо.

...Ақыртүа-шьажәџы игәҕакқәа рынагзаразы акы дыннамкылазо, агәыз-чызхәа иеибашьыга бцъар хьантақәа рыла акыҕақәа дрылахысуа далагахьан, иара убас «Ацҕа кәпш» дахысны – «Апшәматцәкья сара соуп!» – хәа Акәа ақалақь далалахьан... Апсуаа рымч шымхоз анырба, Акәа ааныжьны, Гәымста нырцә изхытцны аееидкылара иафын. Апсны айхабырагы, уи ада цсыхәа-мџак шыҕамыз рбон, ихьамтыр амуит, аамтала.

Аҕацәа ари афыза аҕагылазаашья анроу, «уажәшьта зегы хнапафы икоуп» хәа зынза рҕоурыжыит. Иназыдгылоз ахыбрақәеи абакақәеи иреихсуа, ифо-ижәуа, иҕычуа, иаарымпыхьашәоз еизыхәхәо ақалақь иалан, рыҕсы қымқымуа (урт рыџнытцка еибашьуаз рааста агыычцәа еихан),

рпатақәа рҕарбаба, абнауаа рсахьа рытаны. Атыңантәи агырцәеи ақыртцәеи «хашьцәа, хазкәыхшоу...» хәа знапы ыргъежьюа ирпылоз рацәафын, азәык-қыцьак Аңсны ииз, иаазаз, апсуаа ирылатцәахьаз ртәы хамхәозар...

Исгәалашәоит, раңхьазакәны, Азәыбжьа, ауарбажәқәа реиңш, иббаза аға ивертолиотқәа анхылаз, хгәахәанзамкәа, Кәыдры азиас иаңну абнарақәеи Атара абнатоурақәа ркни абомбақәа алажьны, аума рымшха, адунеи ырхыцхыцны, хгәы тьканы иаххытцны ианцаз... Аиашазы, усқантәи агәыткьара иҳазнарцысыз... уи нахыс тынч афны хтәо-хгыло, хәцәо хәукалахуаз.

Азәыбжьаа рыцкәынцәа гәың-гәыңла рыгешаны, амфадукәеи, амфәхәастақәеи, Кәыдры ахықә – аладеи-афәдеи ухәа рылаңш итдыршәомызт. Уарчааи ахалдабааи ргәы ҕеирак штәмыз рцәа иалашәахьан.

Ишдыру еиңш, ари ақыта ауааңсыра ф-мцакы ирыбжьаханы иқан, афәда – ахалбадаа, алада – уарчаа ақыртцәа.

– Урт ахәымгақәа, хчеицьыка ирыгҕрагәоу Анцәа ирыдумырган! – рхәон хәибашьцәа, урт ршьапы зларкыз хадгьылқәа ирықәаарыхуаз арашәацәа ианрызхәыцуаз, ргәы пжәаны. Урт рахьтә дыкәмызт псуак ифны итәаны, ифа-ижә зызхара зымфацыз.

Еиҳа-еиҳа айбашьра ахы унардыруан, шыжьы инаркны хәлаанза, бцъархкыс икәз зегь рыла

аңсуа қытақәа ирылахысуа, амғаду иаңныз аңсуаа
рыоңқәа цәкьарас ишьтыхны, арахә-ашәәхә ак
аанмыжьюа, ргыгшәыграқәа аарпшуа идәықәын,
рхы иаатәшәаз кәтцо...

Азғыбжәтәи аңсуа школ ақыртүа ир тәартас
иалырххәан. Иубон урт еибашыгала, техникала,
уааңсырала аееидкыларә ишафыз...

Згәы кыдгылазәз, аоны ақазаара шшәартәхәз
збәз, атыпәнтәи ауааңсыра ргәы-рыңсы зегы
рхәыштәарақәа рфы иааныжыны, хәыч-хәычы,
рқыта, рхәбла иалцны, бнала мацара, нак амғаду
иәцәыхарәз ашьха қытақәа рәартәит, рхәыцқәа,
рымаалықыцәа ргәытаркәыкәны.

Ана-ара иууәзә аоңқәа гылан, итацәхәз
аштәқәа рфы алақәеи ацыгәқәеи рыда цсы зхоу
ыкәумбаауа. Агәәшәқәа ирыдхон зхәара иахыцәз,
зычыргә згәытамзоз арахәқәа, урт ирышьклацало
ирыцын ахәарақәа, итынхадаха зхы иоурыжьхәз.

Азғыбжәа бцәрла рацәак ишеибытамызгы,
аибашьра аңышәа дук шрымамызгы, ргәы
карыжьюамызт. Урт, гәыла-цсыла, цәала-жыла
рыңсы зыдхәалаз рыңсадгыл аикәырхара
иәздырхиахәан. Уахи-ени имыцәа, имтәа, зегы
еигәныоны аееикәыршәара иәфын, аға хәымга
еибгала доухашьтуам хәа рәазкытәкәны.

* * *

...Убас, згәы запызаз гәыцдык ацсуа-еибашьцәа, ацкәынцәа – ахацәа еиха илашьцаз цхык азы (17-оык абцъар зкыз), рәаидыркылан, Кәыдры ахыкә ала, абна рәылакны, цшыхәра ақыртцәа иртәыртәхъаз амѡаду ахь рхы рханы рәынархеит, ргәыреанны. Аха арт еицыз зегъы ибзианы еилыркаауан аға иѡацхъа макъаназы рымч шымхоз, ирымаз агәагъра мацара шазымхоз... Иахънеиша ианнеи, Азѡыбжъатәи ацацхақәа рышьтахь, рәааныркылт, рыцсы заны, ачытбжбы реиѡмыршәазо. Кәыдры азиас – нырцәынтә иааѡуан ладеи-ѡадеи зееиужьны амѡаду ианыз аға иеибашьыга хъантақәа рышьтыбжъқәа, рыбжбы хцаны, имшәа-имырха еицәажәоз руақъан-чақъан шьтыбжъқәа...

Еицыз рахьтә Гиви Адлеиба Леуард-ица дреихабын, қарала уи 35 шықәса дыртагылан.

«Шәара ара шәыказ, харт зегъы уахь цәыртцшьа хамам, илтшәадахоит, еигъуп схала сцаны, сыцшыхәны саар», – ихәеит, нас даалафшәа ус инацитцеит: – амала, шәацъхәара сзызуша азәы усыцаала! – хәа.

– Сара суццоит, азәыс, – ихәан, агәыц даарылцит Мераб Гәынцъиа Нури-ица...

Рѡызцәа уақа азхыкә афы иааныжъны, рәынархеит ашьшьыхәа, иазнеит амѡаду ихықәгылаз акрыфарта ахыбра.

– Уара ара уаасзыңшы, – ихәан, Гиви Мераб ихы найкәикит, – абри аевкалипт дла ашьапағы уеааңхыак, амала, сухәоит, егъа каларгы, умхысын, ицәгъарахозар, умға абри ауп, – хәа инапы рхханы дызлацашаз найирбеит.

Гиви ифыза дааныжыны, иара адгьыл иеакаратәны, иңсы заны ифынеихеит ақыртүа еибашьцәа еизаны иахьтәаз ашкол ашқа...

Гиви атцара ахьитцоз, Азфыбжъаа рфәр еитцазазахъаз ари аңсуа школ, уажәы ҳақәызхырц, ҳдац-ңашә ытцызхырц иааз ҳағацәа, агәгәахәа ишыртахыз ифнан ифо-ижәуа, еиуеиңшым аибашьыгатә техникақәа рыла рееибытаны. Ирацәан аңсуа хатца ихәфы иааиуаз ахәыцрақәа, агәалашәарақәа, ихәычра-иқәыңшра иацыз ухәа жәпакы. Аха аңшыха змадаз, иццактәын. Алиңси рыбжьара деимырхха дызкыз ихәыцрақәа иеаарылңааны, иееитцыхшәа, аевкалипт ашьапы иеаавакны днаңшы-ааңшит. Убри аамтәзы икәшамыкәша еиха итынчразшәа ибеит, иццакы-ццакуаз илаңш ашкол аштә тбаа иназыфт; уанза иахибаауаз аңшзара, агәырғъара, аҳалалра атыңан, илашьыцаза, иханто анакә хчылазшәа иқан... Еилатыруа, аштә тбаа иқәйбааит бцъарла еикәных, ар матәа зшәыз аибашьцәа. Урт рыбжьы рхарззала, рбызшәала реицәажәашьтыбжьқәа, рыччабжьқәа аафуан адамра итыфуазшәа, ухәы-ужьы ааиланаргылартә. Гиви иңсы фейны ихәда инытцаххит, ишьа-ида

аусура еиха иццакхазшәа ибеит. Нас игәы ацан ихьухьууа акы неицралеит, деилнашьаауа.

«Алақәа, ашьәжәцәа... шәан...» – ихәан, иныццакшәа даафкәындфкәындит, иихәаз иара ида азәгы имаҳартә... Уи, ибла дамжьо ибеит иказ-ианыз, насгы ара дзыхәоз акгы шыкәмыз. Ишьтахькәа дааццакит, Кәыдры ацха шыкоу ихы рханы.

Гиви, Очамчыреи Акәеи еимаздоз Кәыдры ацха, ааскәа, рафхьазакәны ҳафсуа еибашьцәа ианцыржәоз, иаргы дрыцын, аха идыруан усқан цкәа ирызцымжәакәа ихыжәжәа-фьжәжәаны инханы ишыказ, ацха азганк ала макәназ аға иштахыз ладеи-әадеи дышрыбжәаз. Уажәы, абарт зегы фьц иахьигәалашәаз, еицах ибла ибарц итаххеит уи шыкоу. Насгы, издырхуада игәазырцхаз, ааигәа-сигәа азәгы амәаду данымызшәа аниба, иара уи амәаду ианыршәланы ифьнеихеит...

Дназеит уи ацха ақынза, аха рацәак уа даанымхакәа, ифьза Мераб дахьызыцшыз иазымариашаны ифәаихеит. 50-кә метр ишьтахькәа дгьежхьаны, ақыртцәа зтатәаз «Ажигули 06» ааивкьейт, аха урт ацха икәсаанза, иаагьежьын, иара ишьталаны рфәархеит, гәәарас дыкны. Ихьзеит амашьына, иааиварххны иагәаангылт. Убри аминут азы, амашьына ашьтахь итатәакәаз атыцха рамразакәа, автоматла дреихсны, рыхфькгы уа инеивейтеит. Ацскы зкыз дыткьаны

дыот, аха хара дмыштыкәа, уигыи уа длеишьтит. Нас абгъаахәа, деицдамхазакәа, иҕыыба иҕаз агранат амацәаз аахихын, амашыына инҕаиршәт, уи акәхеит – иаразнакгы амца нақәтәиашеит...

Ааигәа изыҕшны итәаз Мераб ахысбыжыкәа аниаха, иарггы уахынтәи ахысра далагеит. Иара ишҕа инаскьахьаз Гиви ишимчыз дыхәхәеит: – «Аа, абааҕсы, умхысын, умхысын!» – хәа. Гиви Мераб зынза дизааигәазахахьан, егыгмызт, аха хаҕацәа азнырцәынтә зәаадырхаз ахы иқәшәан, даннакылан, даагызит.

– Ақыртцәа сыҕсахәага иҕоу тдыршәаанза, агранат амацәаз ахыхны исыркы, урт рнапы хәымгакәа рыла сыҕсыр стахым, – хәа Мераб иахь дааҕьатцәыҕьатцәит. Аха Мераб, уи иихәаз иахьы инамгакәа, дитцаланы иҕынеишеит, иавтомат хаҕыцла икны. Ииулак днеигоит амашыына аҕынза, егырт рөызцәа рзыҕшны иахьтәаз атыҕ аҕны. Али-ҕси рыбжьара уи дрыманы идәықәлоит Ткәарчалҕа иҕсы хәеиқәырхозар хәа, аха Кәтол инеиуаны еиҕш, Гиви уаха акы ааизымхәакәа, дшьабаны дыҕсит.

Ускан, Гиви иҕхәыс, иан, ихыы-хәыцкәа, ианшәартаха зеггы рыфны иахытны, Арасазыхьа ицахьан, иаб Леуард иакәын афны иахыз.

Аҕсы дрыма игьежыт Азөыбжьаҕа. Кәтолаа ркомиссар, Лиау Тапаҕәуа, ачкәынцәа драҕхьагыланы, Гиви иаб Леуард Адлеиба игәашә иаадгылт, – аҕшәма, Леуард, уҕоума? – хәа ҕытуа...

Леуард игәшә аҗһа ауаа еилаҗыруз
данрылаҗш, ицәа иалашәеит ицкәын дызгарыз
ахы шикәшәаз, аха иҗааргәғәаны, ибжыы нҗигеит,
хаҗаҗас:

– Даажәг, дад, арахь, нас, аибашьра – еибашь-
роуп... ида лыҗсаа даҗмоуааит... Иаанхаз, шәарт
җаҗкәынцәа, машәыр Анцәа ишәықәимҗааит! –
ихәан, аҗсы знапы дықәҗаны, иҗагыланы иааиуаз
днараҗызеит...

Гиви Адлеиба иҗсра – раҗхьатәи гәырған
Азшыбжыаа рзыхәан... Ари, Дабақыҗ аҗаблазы –
раҗхьатәи лағырзын.

2009

Имыззо ахафсахьяқәа

Ацстазаара – цышәароуп, апышәара – цстазаароуп шырхәо еипш, хара хадгьыл афы аҕазаареи, анхарей-анцырей рзы ескынаггы қәдаран...

Ахаанггы ари Адгьыл иацуп агәырѡа, ахьаа, алағырз...

Арт амш еикәатәақәа раан иаххаагаз ажәала фык-бзык иузархәом. Уи зхысыз, иалапшыз, ахәычы инаиркны аду иҕынза, хаштшыа рымазам. Уимоу, иахья уажәраанзаггы уи аибашьра ахҕа-пҕақәа анырра гәгәа шыҕанатцац иҕанатоит. Зегь иреиҕкәаз хцеицәа, хашьцәа, хәхәшьцәа зыпсадгьыл зхы ақәызтцаз ирыбзоуроуп иахьатәи атынчра, хәпсадгьыл аиқәырхара.

Хаштшыас ирымоузеи урт амш еикәатәақәа, шаҕа гәырѡа, шаҕа лағырзы, шаҕа цстбара, ахтәара-ахыпсаара, ицшышәыртәуаз ацсуа хәыштәарақәа. Урт афашистцәа рхықәкы хада – ацсуа идац-пашә ақәхра – жәытәнатә аахыс рхәыцра иалаз, изеипхызуаз анагзаразы иаадырпшит рхафсахья хада – ргыгшәыгра.

Зычкэынцэеи зызгабцэеи тахаз Анацэа
иахьа уажэраанзагы ашэы шыршэыц иршэуп,
иршэырымхзац.

Аччапшь атыцан, рыбақэа ацаа еипш
ихьшэашэаза ихымцзо, имзытзо ихуп агэырѡа.
Зылагырз иабылхьоу ахаѣқэа иахьа уанрыхэапшуа
угэы тыршьаауеит. Ухэы-ужьы қақаз а еиланаргы-
лоит, иқьаптахаз аштақэа рѣы ицэыббылза,
абаѡқэа реипш, инхаз атызқэа уанрыхэапшуа.

Ахэрақэа зака итаулоу акара иуадаѡуп ргьара...
Икоуп урт зыхэрақэа рхьаа гэгэа зызхымгазгы...

...Аха егьа убас акэзаргы... егьа игэгэазаргы
хааха, пхьака қапшуеит, избанзар, ацстазаара
цъарак «ицыцза» изынгылазом, пхьака ицоит,
еикэшоит.

Пхьака ицо ацстазаара иара иахатэышьтроу
амѡа иануп. Уи иеақэиршэароуп зыцсы таны
инхаз ауаѡгы.

Қапсадгыл ашэартара гэгэа иантагылаз, зхы
мшақакэа ага иѣагылаз рахьынтэ, зыцсы таны
инхаз хашьцэа, ҳақкэынцэа, иахьагы шэартарак
калеит хэа лымхақаск шаароуаз еипш, еигэныѡны
рырмақэа нарышэтцаны, рабцъарқэа аашьтыхны
ага ишынеигэйдлара, иаразнак рѣааидыркылоит...
Урт атынчра наза аиқэырхаразы, иахьагы
иатаххозар рхы ахтныртцоит (азэык-ѡыцъак шэыр-
гэындақэак, цмаҳэҳарахқэак ртэы ҳамхэозар).

ускан, гэык-цсыкалатцэка еибашьуаз

«хаибашьюан», «атыцқаа хашәт», «анхартақаа хашәт» – хәа рфырхатцарала ихәаахәтзом, чырбагасгы ирымазам...

...Рацәак мцуашәоуп хшахәацшуа айбашьяра еилгеижьтәи. Аха арт ашықәсқәа рыфныцқа, иаххаагахьюу, хазлацшуа зегы-зегы хәыц-хәыц ишәо-изо уҫааухар – улахь еиқәытцаша мацзам... Аха егья убас акәзаргы, усқан ахлымзаах зхызгаз, иахьягы згәы казмыжьюа, здунеикәацшышьала, зхымцацгашьяла цхьяқа узырцшуа Ацсны атцеицәа иашақәа уанрықәшәалак, уақара уцлоит.

Хцъынцъ-дгьыл еиқәырханы изку – ацсуа идоуха – амчхара аринахысгы инагзаны агәра уго уқартцит.

* * *

Вахтанг Оҫар-ица Маан диит Ткәарчал ақалақь, 1962 шықәса май 5 рзы. Далгеит Ацснитәи ахәынцқарратә университет «Абаортәыратә факультет». Изанаат ала аус иухьейт ашкол афы, аспортшкол афы, иара убас Ткәарчал Ацара кәшафы методистс.

– 1992 шықәсазы, айбашьяра ианалга, Ткәарчал сықан. Айбашьяра иалагеит хәа ажәабжь хлымзаах анаахалаф аеныцәкья, ацкәынцәа аееизгара халагеит. Ткәарчалаа айбашьяцәа ргәыц «Скарпион» рацхьаза 30-35-оык рыда аламытггы, хәыц-хәыцы 100-оык инырхыхәхәо иназеит. Ари агәыц

еиднакылон бзыцаа, ацъампазраа, арасазыхъаа
ухъа рыцкэынцэа...

Аибашьра ахтыскэа игэаларшэо Вахтанг
ицэажэара иациттон:

– Аибашьра рапхъатэи амшкэа раан бцъар-
ла хайбытамызт. Азэык-шыцъак рыда егырт ус
хақан... Ацшыха аамта змадаз... хысга-бцъар
хасабла снапала еибыстеит (ажэйтэан хабациа,
хабдуцаа рабцъар) ахыци ахэымпали. Уи сыдыз-
балоз зегыи цыашахэыс ирыман, «ари ала ага
иакэым, атысгыи узшыуам» хэа. Исыхлафуан...

Ацкэынцэа хачешаны, иаха иахышэартаз атыпкэа
аанкыланы хтэан, ихахьчон. Аалзга ацшахэа, Бзып,
Акэарчага – адинамиткэа ытатцаны ихаман. Ага
ицааихар, ара хытцшыа иоуамызт...

Ацхъа-ацхъатцэка, аибашьрацэка ишала-
газ агэра инагзаны иахзымгозтгыи, уажэшыта
иахныруа иалагеит хазтагылаз хыхькылнагараны
иказ, ари иахбахъаз (уаанзатэикэа) аидысларакэа
ишреипшымыз.

Хгэафуан абцъар амамзааразы, аха хгэи еитацо-
мызт. Избанзар, абцъар ацшаара, аагара хыкэкыла
знапы ианкэаз ықан. Уи азы ацхыраара керттон
кыта-кытацыпхъаза, дасу имаз ала...

...Исгэалашэоит, аибашьцаа гэыпцэык хайцны,
хкомандир Нодар Какэыбаа иахь Тамшь
аилацаажэаразы хцаны хақан, уа иқан Вова Анцу-
пови Аслан Зантареи ухэа 45-шык ркынза ар.

Аха, хазлацэажэараны иказ апланқәа хыбгалеит, апшыхәфы Стиопа Зантәриаггы дыхнымхәыцызт...

«Кәтол иалалеит хәґацәа» – хәа иґси-иґси еихьымзо, дшәаґьаны, чкәына шәтлаґьяк даа-хәдыххылт. Уи акәхеит, зеггы хәатцеибарґьеит... тамшьаа – Кәтол ала идәықәлеит. Сара сыз-цыз агәыґ – Ачаарқыт ала. Кутол ацентр аґы хамәазацкәа, азлагара азааигәара хнеиуан еиґш, агәгәахәа БМП абжы ааскьаза иааәуа иалагеит. Ахьшәтхәа (досу хәхьтәаша хәа ахәыцха хмазакәа), хыма-ґсыма аґеыґхьякрахы хәихеит, иара уа амәа нхытц-аахытц афасара, амцырбґькәа хәәрылахзеит. Ари сентиабр мзазы акәын. Амхыртақәа рґы аґьықәреикәаггы унарылагылар, уртәахыртә ирызхәхьан. Еицыз: Сурам Аґьынцәал, Тенгиз Плиа, Заур Харчлаа, Витали Барамиа ухәа, хәґсы хзеит. Абар, абар зынза иахзааигәазаны, хәхьтәаз иама-риашаны амашына «Нива» хәґхьатәґья иниасит (азныказы урт хара хтәқәа ракәыз цьахшьеит). Уи инашьтарххны БМП аґаанахеит. Хара хәхьтәаз инаххыкны 10-15 метра инаскьаны иаангылт. Урт, хәчкәынцәа иреиуаз руазәы атла дахьавагылаз дгәартзаарын, уаха аґхьяґа рымәа иацымцәкәа ахысра иалагеит... Аґа раґхьатәи ахы анґиркьо хәа иазыґшызшәа, хә хтәқәаггы «ирыжәыртцеит». Аґхья игылан инеиуаз ЗИЛ ґхьякаггы изымцо, шьтахькаггы изымцо иґыґза иаанхеит. Минуткәи аиґахысрақәа рышьтахь, БМП итәтәақәаз руазәк

даатыңдан (уи агәы-гәгәа зызтаз азә иакәхарын), ЗИЛ ианыз аңсәеи ахәцәеи ақәхны, азәазәала БМП ахь иааигеит. Иара уахагы уа иаанымхакәа, иаагыжьын, излааз ала ихынхәны ицеит...

Урт анца ашьтахь, ҳара амәахь ҳашцәыртцыз-цәкьа иаразнак иахзымгәагьит ЗИЛ ааигәара анеира. «Уара унеи, сара сней» шаххәоз, иахгәагьит. ЗИЛ ханхала ара иахбеит ҳағацәа равтоматқәа аабеи, аңбаңхани. Ари раңхьазатәи «хатрофеи» акәын... Уи абңьар зака ҳаигәырғаз атәы хәашья сзәтом. Уи амч ҳаланатон, аңхьякагы агәыгра хнатон.

Амашьяна ханхала, зегь реиҳа иңбахшьяз амашьяна аборт ашьтахь «Воровская рота» хәа ианыз ашыра ауп. Еилкаан: урт еибашьцәазамызт, гьычцәан...

Убасқан ирхәит ҳар иреиуаз х-шык: Харчлаа Русик, Какәыбаа Омар, Зарандиа Тутка (уи ус хишьтан, ихьзцәкьа сгәалашәазом). Зарандиа Тутка Нива ала Цыгьарда днаргаанза амәан дшьбабаны дыңсит...

Ҳаңсы еиваҳгаанза, еиҫах 15 минут аатцуаны, ҳағацәа рееибыта рәаархеит... Иамуит хҳьамцыр. ЗИЛ «ахьтаҳархаз» атың ағы иакәшаны иаагылан, ақәкәахәа рызхара ақыта иалахысны, «хшья хуит» аанарго, иаахынхәны ицеит.

Ари раңхьазатәи аидысларалоуп аибашьяра дугцәкьа хшалагылаз.

Мрагыларатәи афронт аҕы аҕа инапаҕы иҕаз ацәахәа, аҕсуаа рыһнқәа ишыртахыз ирыһнан, идырхәуан, еимыртәон, ирбылуан, рыҕсы қымқымуа адғыл иқәзомызт...

Вахо данцәажәоз есуажәы-уажәы даатғылон, илахь иҕымшь инахыкны аҕхзы илцуаз ичабрала ирыцқьо. Хрыжь-хрыжь игоз ибжы иатцубаауан заҕа ицәуадаһыз айбашьра хлымзаах атызшәа ахәара.

– Вахо, шықәс дуззак ицоз айбашьраан иарбан жәылароу еиҕа угәалашәараҕы инхаз? – хәа азцаара аниста: – «Сара, усқантәи ажәыларакәа ракәым, иара ус исгәаламшәо мшыкғыы ыҕазам, аха...» – ихәан, даасыхәаҕшит, дагәылаланы аиҕахәара шиҕахымыз сырдыруа.

Шықәс дуззак аҕсра абла иҕацшуа ирхыргаз айбашьра игәаларшәо, ихәеитуйиара дызлазагәыҕ аҕа иҕагыланы 22 операция шымғаҕыргахьаз. Иара хатала убарт аоперациякәа зегыы дышрылахәыз, хынтә аҕа «имацәаз» дыштәшәахьаз, аха (Анцәа имчала) еибгала акғыы имыхькәа дшалцуаз.

– Аҕа даараза дшәартан. Очамчыра ақалақь ахитцыхәеи иеитцхәаны, ишиҕахыз инацәа иахаргьежәауа далан, ааигәа-сигәа, инапы ахыназоз аҕсуа қыҕакәа рццышәуа... Очамчыра агара, алалара шшәартаз ауахзымдырхуаз, аха... даҕа хықәкык ыҕамызт...

Исгәалашәоит, ауха асаат акы қалахьан. Хадца анағзаразы Очамчыратәи афронт иатцанакуаз

ар хачешаны гәып-гәып-ла хдәықәлеит. «Скарпион», «Ласточка» – урт еицын. Лакәыт Зарандиа ир – Мыркәыла ала идәықәлеит, Дед Пачулиа ир – Охәреи аганахь ала. Сара сызлаз агәып Баслахә хәгәылсны хцон... Хықәкыс ихәмаз, аамтацк иалагзаны уи ауха Очамчыра изхыцтран иказ абаржа (Гәдоуцантәи иаауаз) хәпылар акәын...

Амәқәә шәартан, хцон хәпсы тины... Еибгала хназеит 16 еихагыла змаз аоны ақынза. Аоны хәкәшан ххысуан минутқәак, аха измаану здырхуада азәгы атак хәимтазеит... Хнеихеит пхәақа. Рацәак хәмназацкәә хәгацәә ақәкәахәә хәшьклахысра иалагеит. Убасқан иқәлеит аиқәахысра гәгәә... Ахәцәә ааныжыны цашьа хәмамызт. Урт рышьтахьқа еиқәырханы идырхынхәырц иаанымгылар амуит Раули Сарсаниа, Бесик Кәытцниа (Ткәарчалтәи), Матуаа – аыца аишьцәагы. Ашьтахь, излеилкаахаз ала, урт алахьыцәгьақәә, ага имацәаз итәшәеит, цсышьацәгьа рыртәит: Чархына Цьопуа, Вахтанг Матуа, Ваниа Гәниа, Кархалаа «Гаубица» хә заххәоз, ихьзтәкьа уажә исгәалашәазом... Бесици Раулии, ихәыз – Вахо Цецхлазе дахзеиқәырхозар хәә ааигәә ирбаз қыртуа анык афь днаргеит. Аха уи дышгәақуаз дшьабаны дыцсит. Даргы уа аангылашьа рмоуит. Агацәә илапшықәыртәит. Урт, 3-тәи амш аәноуп ақалақь ианалтдыз. Аалзга азы ишыруз агацәә анрыкәша, «хәпсы таны

ага хәеиахтом» – хәа азы реаларыжът... рацәак инармышьткәа, рыцсы штаз азы иамхны агацәа иргеит. Инаргәйдцаны иршьит Очамчыра Администрация аҗаҗа, ауаа зегы ишырбоз.

Вахо ари ахтыс ахьеитегәалаиршәоз, иҗыцза иҗаҗа иаацәырцуан шәара ззымдырзоз иҗыццәа алыпшаахкәа рхаҗсахьякәа. Ажәацыҗаза ижы тжәаны иргозшәа акәын ихьяаны ишынуруз. Сара истахын иахынзализалшоз ала сызцаарақәа хсыркәшарц. Ашьтахь, излеилыскааз ала, уи амш еикәатцәа ауха абаржа зызхымтцзеит, (ацәкәыр-қәа гәҗәан) шытахька ихынхәит. Зәыҗсаҗканы Очамчыра ақалақь иалалаз, аҗагылар гәҗәа ироуз ихьянацеит. Дед напхгара ззиуаз агәыҗ машьына иахынхәны ишаауаз, агранат агәйдцаны иҗыржәеит. Амашьына атыҗара иахьызазгы кны иргеит. Руазәк, Делба Беслан Радион-иҗа, Галтәи ахәшәтәырҗаҗы дахышьтаз гыруак деикәирхеит...

Вахтанг, хыхь ишысхәахьоу еиҗш, аибашьра ианалага раҗхятәи амш инаркны иааилгаанза иҗыццәа дрывагыланы хататас деибашьуан, еиха ашәарта ахьыказ атыҗқәа рахь иаргы дым-цар иузомызт... Уи, усқантәи аибашьра ахтысқәа жәпакы сзеитеихәеит. Инатцшыны игәалаиршәеит Тамшьтәи аибашьра. Иара убас, 300-оык рқынза ақыртүа ир Ануаа рхәы инаркны Кындыҗ ацентр иазымариашаны иҗакны ишырмаз. Мрагыларатәи Аҗонт ацәахәа – Кындыҗи Тамшыи рыбжәара иазымариашаны амшын агаҗа жә-мшы рнапаҗы

ишыҕаз. Ишалыршахаз ѿ-баржак рызхытцра... Убасҕангы, Вахо иѿызцәеи иарей 35-ѿык рҕынза агаҕа аганахь иҕаз, аҕацәа шрыкәшаз... кындыҕааи тамшьааи рычкәынцәа ирыбзоураны ацсра ишацәынхаз... Иара убас, Халдаба анырга ашьтахь, рацәак мыртыкәа Аиааира амш Аегәара ишапылаз ухәа ирацәоуп еиҕеихәоз, зынцара сахьымзоз.

Иара, иахьа деибга-дызѿыда, аҕьҕахәа иѿны зырлахьыхуа ицшәма пхәыси ихәыцкәеи дахьрылацшуа, ихы ахибаауеит.

– Ацстазаара, абжъаапнык ацкысгы, уажәы, ацеицәа иашакәа еиҕа ианатахыз, хи-хшыѿлеи, гәамчлеи ҳацсадгьыл пхьаҕа изгашаз, урттамхакәа иҕазтҕы... жәлары ҳацашьыцуа ҳаҕазаарын... – ихәеит уи ацыхәтәаны, ицәажәара аанкыло.

Вахтанг Маан ианашьоуп «Леон иорден», иара убас «Ахьз-Ацша» аорден III-тәи аѿазара.

* * *

Вахтанг Маан ицеибашьуаз Олег Шьақра-ица Қацабаа саниѿцәажәоз, (Вахтанг еиҕеихәаз аамышьтахь сара иацыстцозеи шихәоз...) иааркьаҕзаны исзеиҕеихәеит аибашьраантәи хадара злаз хтысқәак.

Олег Шьақра-ица Қацабаа диит 1968 ш. февраль 28 рзы, Очамчыра араион, Аҕьампазра ақытан. Имоуп ихартәау абжъаратә цара. Дмашьынаныҕәцаѿуп. Дтаацәароуп.

Олег, айбашыра иалагаанза, хатэгәаңхарала аңсаа ргвардия далалахъан. Айбашыра ианалагаз аены Охәреи апост ағы арратә матцзура ихигон...

– Аказармағы иказ айбашыра иалагеит хәа анхаха, Ковик (ихъзтәкыа игәалашәазом) имашына-нала амәадуахъ хцәыртцит, икалаз аиашатәкыа аилкааразы. Уи аены Апост ағы икәгылаз мыркәылаа ракәын... Урт ргәыреанзамкәа ақыртта ир еикәных ианаарыдгыла, идырбаандашит. Харгыы урт хнарыларцалт. Ар рыхәтә аихабы, Хәыхәыт Бганба ихатыңуаә Лиониа Наңкыебиа, аңкәынцәа ицны аңсшыара аамтазы ақалақъ ашқа крыфара ицаны икан, ихынхәны ишаауаз уртгыы уа иаарыкәшеит... Убри аены ауп Очамчыра араион Администрация Ахада Игор Гәыргәлиа дандырбаандашызгы...

Ари аены згәызеанымыз, айбашыра шыкалаз ззымдыруаз зегыы хәидырцалт. Ускан хара иабахдыруаз ақыртта деибашыырц бцъарла, техника иееибытаны дышхакәшахъаз... Атанккәа, БМП-кәа агәгәа рыхга ақалақъ иакәшахъан, ага иверталиоткәагыы ауарбажәкәа реипш игъежыуа ихын. Зегыы хәидцаланы Гал амилициаа рғы хәаргеит. Амала, иңоушьаша, атыңантәи амилициа аусзуәцәа ирцәымыгхеит. Урт рхымәаңгашыеи рцәажәашыеи злаказ рыла, иубартә икан уртгыы хара хәиңш икалаз цкыа еилырганы ишрымамыз (уа аус зуаз зегыы гырцәан).

Фаха-фымш хәхьтакыз, мазала атыңантәи агырцәа ххәы хзааргон, крахәартцон... Аха амца

хкын. Аибашьратцәкьа шцоз еилақкааит, аха
ихамчыз. Ихәзбеит хабналаны хапсы хгарц... Ус
иагьыҕахцеит. 25-оык еицқәаз зегьы, азәы ида (уи
уа иидыруаз гыруак ааигәа дынхон, уи иахь дце-
ит) абахта ахылапшөы дыргәыбзығны хабналт, аха
Гал халцаанза хааныркылт.

Харгьежьны еиҕах хтып аҕы хааганы
хаиҕатаркит. Хымш аатцхьан еицш, Игор Гәыргәлиа
даахалганы, верталиотла Қартқа дыргеит...

«Арҕ ибналарц рҕахын, ишәартоу баанда-
цәоуп» хәа рыҕедырцәгьейт... КПЗ хәхьтакыз
рылапш хатдыршәомызт... Убри аламталаз уа дара-
дара еилалон, хыпхьазара рацәала азвиадистцәа
дырбаандаоуан... Убри аҕнытә урт хә хәхьтакыз
иааганы иҕаркуа иалагеит. Ханырацәаоҕа, хара
хаатыганы Цҕалтубо абахтахь хәиаргеит...

Олег иахьынзалшоз ала иажәабжь иркәаҕуан.
Иҕахымызт иаха «ихәра зыртытуаз» ахтысқәа
иерылагалара. Ашьтахьы, уи излеихәаз ала, оымз
аатцуаны Гагра анырга ашьтахь, Олег дназлаз, Чач
Кацабаа, Гогли Гогәуа, Цилиа (ихьз игәалашәазом)
цкәынаки ирыпсахит. Қәтешьынтәи Гәдоуҕа иаар-
геит. Ара рацәак даанымхакәа, Олег абцъар иманы
Ткәарчалқа диасит. Ара дшааизцәкьа, уи Бедиатәи
аибашьцәа Вахтанг Маан командирс дызмаз аҕәып
далалеит. Урт аибашьцәа рхыпхьазара 30-оык
рҕынза иназон...

Олег Кацабаа аибашьра атыхәтәантәи амшқәа
рзы, ипсы еицш бзиа иибоз Арасазыхьтәи иоыза

цкэын Руслан Қапба дивыршыааит. Уи аены иара инапгы рхэит. Аха ахэра соуит хэа даанымгылакэа, ифызцэа дрывагыланы деибашьюан аибашьяра ааилгаанза.

Олег аибашьяра лыпхала салцит шихэоз, зегь ззыпшыз Аиааира Амш адырфаены, машынала ифызцэа ицны дшаауаз, амина рыцапжэеит, ахэра гэгэагы иоуит. Мызкы инацны Ткэарчалтэи аго-спиталь афы дрыхэшэтэуан...

...Аха уаќа инымтэазеит Олег игэаќраќэа: шықэсќэак рапхья, Лаќа аус ицызуаз гэыпфыки иарей аусурахьынтэ ианыхынхэуаз, ргэырчынзамкэа, ачечен-диверсантцэеи дарей еиќахаит. Уи излеитеихэаз ала, 10 минутќ инарейханы урт аќэылафцэа (рымфа пцэаны) ирфахысуан, ирымаз рпатронаќэа нтэаанза...

Мчыбжык инацны ицоз Лаќатэи адиверсиатэ еибашьяраан, Олег игэы ртынчны уахыкгы ицэырта дыламиеит, ифызцэа дрывагылан ихы мшаќо...

Олег 1995 шықэсазы ианаршыеит «Агэымшэараз» амедал. 2008 шықэсазы ианашьюуп Апсны Ахэынќарра Амедал – «Аруаф хьзырхэага».

Абас, абра ихсыркэшоит зызбахэ сымоу афырхацэа, (ишыртахзамыз, мчыла идсырхэаз) аибашьяраантэи рыхтысќэа акык-фбак... Апхьяф, иќалап ифыцыз, иумахацыз информацияк

сзанымтцазаргы. Цоуп, аибашьра – еибашьюаз
зегы рзы ихлымзаахын... Зегы рыцсы ртиуан,
есуажэы-уажэы ацсра абла итацшуа, «абзиа-
раз» хэа ацсцазаара иацырцуан гэаныла... Уи
иазыхиан...

...Инагзахааит, шэарт афырхацэа шэшала
иҫышэхыз Ахақәйтра!.. Иацсахааит, изызхауа
хцеира!

*Акыңхь арбан журнал
«Алашара» №4, 2009*

Хаштра зкәым

Аены усурамшын, хәашан. Амра каххаа ипхон. Еибашьра калоит хәа згәы итазамыз, иара ус зыпхызгы иаламшәацыз, дасу русқәа ирфын...

Шура аены аус лузомызт, лысасцәа-ңсшьаџцәа Москвантәи илтаан иказ, аены инаскьалгараны дыкан... (Аус луан Мацара, автотехматцзура иатәу акрыфартафы.) Лусурта ацапха, лџыза, ахасабеилыргаџ илылтарцы амџаду ахь дахьцәыртцыз ауп ахлымзаахтцәкьа дахьалапшыз...

Ақыртцәа, агәгәа рыхга, ртанкқәа еивтапах, амџаду зегьы рымехак иаауан.... Кьалашәыр иааиуан еипш, акәкәа-кәкәахәа иааиларцеит. Агәызера аганахьтәгы ухәы-ужьы еиланаргыло ахысбыжькәа ааџуан. Шьоуку иџуа, еипхьытта, еихьымза-еипымза амџаду ианыланы иаауан... икалаз змаану, изкәылатцара лзымдыруа, аңхьа дназыдгылаз, ибзиазаны илдыруаз, зуаџбжара инахысхьаз Сигәуа Сергеи диазтааит: «Ихәхьзеи?» «Икалазеи?» – хәа.

– Ди, бымбои, хара хтәкәа – хашьцәа ааит, апо-риадок картцоит – ихәеит уи қыртшәала, илақәа тытцны ицо, агәыргъара ду дамеханакны...

Аңсаңа, машынала иказ зегы, амсаду
иватәионы аеыңхыкра иағын. Хәыци-дуи
еиларзызо, адгыл ырхыңхыуа, атанккәа рыла
аөнкәа ирыкәкны ихысуа иаауан ақыртәа, рыла
аша хытәало, рыгәкәа аңсуаа рцәымграла итәны.

Лыла иабоз агәра лзымго, дахыцара лзымдыруа
даакәхеит, дуалуашо. Ара иаалыкәыршаны дыз-
ланхоз зегы дара ракәын, – азәык-фыңыак аңсуаа
иказ ртәы умхәозар. Ахьшәтхәа даалгәалашәеит
лгәыла аңсуа пхәыс – Наҗела Бытәба. Икалатәкьаз
аиаша хәа акыр лдыруазар еилыскаап хәа дахы-
неиз, (Наҗела ашыжы лхәыцкәа ахәыцбахчаҗы
иныжыны даахьан) лыңсы лылышәшәаны,
деитцыхны адиван дыкәын. Лгәылацәа лхагыежьюа
илхагылан....

Аены, ахәылбыҗеҗа ираҳаит Ҙыңыңыал
чкәынак дшыршыыз. Икалаз уи ауп: җың арра
иргаз, зуалңшыа зхызгоз ачкәынцәа, Агәызера
аҗагылара гәгәа карцазаап, аха рымч мхошәа
збаз х-фык ақәыңшцәа шәан хеикәырхара хәа
ионы, рхы шхаз Мачара иаалалеит, хәгацәа урт
лаңшыкәыртдан, еибарыоуа ирышьтан ирышыкла-
хысуа... Руазәк афтотехматцзура ахыбра ахыкәаз
дтанагалан, битонла ихкааз агәара дахытны иңсы
игарц дшаҗыз, ахытра дахымызакәа дызгарыз ахы
икәшәеит. Уи раңхьатәи айбашыра ашыаартәыра
амш иадыргахеит...

Анаосан, Шура лыңстазаара амшкәа рых-
гашыа атәы ахәара удаоуп... Хәбаны еихагылаз

рынхарта ѡны иамаз аподвал псеикѡырхаганы
ирзыќалейт. Уа ипхѡн... Зыламыс иацшуаз азѡык-
ѡыцѡак лгѡылацѡа дрыцѡашьаны илхылацшуан.

Шура лгѡы лыргѡгѡон лханы инхоз Иура
Кѡарциа итаацѡа рыла... Лена, Иура ипхѡыс –
пхѡыс ѡак, пхѡыс разык лакѡын. Дыпцшзан, лцѡара
ахьышкѡакѡаз иабзоураны, дыззымдыруаз доу-
рысыз цѡыршьон. Урт цкѡынки згабки рыман,
ихѡыцкѡан...

Ацсуаа ашѡартара гѡгѡа иштѡагылаз рнырхѡан....

Лена лхѡыцкѡа рѡыцѡагыы лыманы алцра
лгѡагѡит. Уи амѡан дызбоз урыс пхѡыск лоуп хѡа
уаѡы дааникыломызт... Иура ускан аус иуан Акѡа
ГАИ еихѡабыс. Лена Шѡача дахьнеиз, «хацкѡын
Дима ипсы ихымцыцкѡа ахѡышѡтѡыртаѡы дышь-
тоуп, ушзахѡо уааи» хѡа лыпцшѡа ателеграмма
изаалышьѡит, ргѡыла – кыртуак ихъзала. Ателег-
рамма аашьѡыхны Акѡатѡи аштаб аихѡабы иѡы
иахѡааиз, хымш аѡѡѡара итаны иусураќынѡтѡ ихы
доурыжѡит.

Мчыбжѡык аатѡанза, – Иура Кѡарциа Гѡымсѡа
ахыкѡаны, айбашьцѡа драпцгыланы хѡабашьра
даѡуп – хѡа жѡабжѡны иаарылаѡѡит... Ари захѡз
ақыртцѡа, Иура аус ицызуази игѡылацѡеи зегѡы
ицѡаршьон: «Иура абри аѡыза иаѡѡахамшьейт...
ас хыкѡгѡыгуамызт» – рхѡейт, игѡаг иакны ргѡы
иахапжѡон...

Есынены, ара ацсуаа рцѡа итазырзызоз
ажѡабжѡкѡа рахауан...

Мышқәак мтыцкәа, уахык, ашәанцәа-еибашь-цәа Цим Цьопуа иҫаацәа ирықәлеит, Цим ипшәмапқәыс Света, рҫаца, рмоҫа, рҫаца лашья ухәа афны ишықаз... Автомат рықәкны аҫзы иадыр-гыланы ишдыргәақуаз, урт аҫаацәа ибзиазаны издыруаз, патугы рықәызтоз ргәыла хатқак дрыхьзан, еиқәирхеит: – Ақхья сара сышәшьы, нас дара – хәа инапқәа еиҫых, дшьамхнышгы-ланы, радны еикәыцҫаа аҫзы иадгылаз рақхья даагылазаап... Уи ақыртүа иахаҫыр иатцанаку, мамзаргыы «макьяна хабаццакуеи» ргәахәу здыр-хуада, иаамақарны, ицәха-шхауа, ианцоз ирбаз хьи, маҫәеи-қыҫәеи зегы еизыхәхәаны, «иаарла-сны хаиҫашәзауеит» – хәа нарахәаны ицеит.

Ақшәмацәа хәычла дула агәытқьара ирхыр-газ ҫык-бзык иузархәомызт. Адырҫаҫены, ианашаҫәкья, абаржа – ахәса, ахәыцқәа алганы изларышьтуаз иаццарц ишықаз, Света рыфны аҫақәа, акәакыҫаҫы, дкәалкәало дшыкнахаз дыр-беит, аҫыхәтәантәи луасиаҫ ажәа зхәоз абҫыцқәа уа икаршәын. Ахәашабга, ауха дызлаҫшыз... илызцәырнагаз ашәара, агәкаҳара – аҫсра лгәанарпҫхеит... Убри аухаҫәкья, лыцкәын Руслан Цьопуа (иахья уи ихы дзамыхәо, дыбжаханы ака-лиаска дантәалоуп) иан лаҫырзыла дкәабо, лгәы ихы инықәҫданы: «Сан, аҫҫазаара бгәы ахзыршәаз ахьмырхәыкәа, бшьа мукәа схынхәуам» – ихәан, аухаҫәкья, алашьцара иеалакны, афны дындәылҫны дцеит, еибашьяра.

Ахаса, агэылацэа ахьаайдтэалоз иҕан ихэацэоз, аҗсуаа рзы зэы ацэа ахызхуаз, аха иҕан згэы иҗатцэҕьаз цэырызымгоз, ацэҕьаҕы-абзияҕы зымхэоз.

Ғнак, Шура иҕоу жэабжык еилыскаап хэа дахьындэылцыз, анкьа Ткэарчал инхоз, қыртуа җхэыски лареи еиқэшэеит. Шура лгэы иаанакон ари аҗхэыс, акыр аамҗа илымбацыз, иахьа аибашьра анцо аамҗазы, деиқэханы дахьыҕоу деигэыргьаны аҗсшэа лалхэап хэа... Аха лгэы дажьеит. Длымбар еиҕын... Уи лҕы иҗхэацэоз Шура лгэы еиҕэнажэон. Убаскан еилылкааит урт, инеибанеибеицшны аҗсуа ицэымҗра шрымаз, уаас ишырымҗхьазоз, уимоу дызустазаалак дхэычы-дду ари адгьыл иқэзаара ишазыразымыз: Аҗсуаа ашьха ихыцны иааны ақыртуа идгьыл – Аҗсны инхазшэа, рыдгьыл аиқэырхаразы акэушэа ихабашьырц иззааз...

Абри аены инаркны Шура лхы-лгэы ихьухьуа ицалеит Мацара ааныжьны лара лтэқэа рахь амѡа ақэлара. Аха изла?! Абри дшазхэыцуаз, илызхымгартэ лгэы акы ныцалан дааитцанарҕэҕеит, лгэы җыцны ицо, ахауа лзымхо лиарҗа даалахеит... Лгэылацэа, дрыцхаршьоузу, мамзарҕы мышкы зны, ицэҕьарахарҕы аҗсуаа рҕаҗхьа рхы аладырқьарц акэзу здырхуадаз, Агэызерантэ ахақьым-кардиологк иҗхьан дылзааргеит. Ахақьым дақыртуан. Дыззааргаз ачымазаѡ дшаҗсуаз анеиликаа: «Абри аччиахша

лзоума сзаажэгаз сара, арт рыхәшәтәра акәзам, изго ахәшә рытан инырцәатәуп, иқәхтәуп...» ихәеит уи, қыртшәала, дахьылхагылаз еилагылаз агәылацәа дрылацшуа, иаамта абри цсуа-цхәыск иахьлықәирзыз игәы иныцяххны. Шура ақыртшәа лдыруеит хәа уи иабеидыруз:

– Уара ухақымуп! Уара иууалу ачымазаә ихәшәтәра ауп, иқәызбра акәзам! – лхәеит Шура, игәағ дакны даго, дкылкааны дихәацшуа. – Шәара абысқаамта ацсуаа шәрылагыланы, рчеицыка ыфо, рыдгьыл шәықәынхоит... уажәы шәаахәны шәырғагылоит... Ари уафрам... – лхәоит еиґах, лгәыцжәара хыжжуа.

– Хара хтәқәа Ацсны апориадок қартцарц иаит, ацсуаа абцъар шьтыхны урт ирғагылан ира-башьюеит, хачкәынцәа ндыртцәоит – ихәеит, ихы арқьиашьа дақәымшәо, иихәаз ахьеилылкааз дацәыцхашьаны...

Шура ари афыза ацәажәара анаәс, уаха ахақым длыхәацшыр лґахымхеит. – Сара сыбзиа-хеит... шәцар шәылшоит – лхәеит уи, лґы аґзахьы ирханы, уажәшьта ақзаара атқыс ацсра бзиа еиґашьяуа, лхы-лгәы ақәмацзаханы.

...Амшқәа рыхгара цәґан. Ихәлар ишо-мызт, ишар ихәломызт. Арахь иахья хәлаанза агәыз-гәыз хәа ахысбыжкәеи атқәацбыжкәеи рлымґа цырххьан. Уахынла ула ацәыршы ґакызар иумбартәы илашьцон, уахьынацшы-аацшуаз ала-

шара ацәара убомызт. Агәылацәа айтәнеиааира
иацәшәон. Ихахарызеи хәа рыҕсы заны, досу
рыџнқәа ирыџнатәан, рыгәқәа ҕамгыло.

Абас, Февраль 15-нза илхылгеит Шура, хәаалеи-
гәырџалеи дытәны. Арахь, лгәы итҕхоз алыршара-
зы, иҕалҕара лыздыруамызт...

Сыршыыргыы сыршыааит хәа збаны, електричка-
ла, Очамчыра инхоз лымахә иахь амџа дықәлеит.
Амџан затҕа дшәаны дымцәажәарыз... Лҕы еихыл-
хыр дшаҕсуоу лытдырдыраар хәа дшәаны, лылақәа
лкасы аарла ихәытубаауа, лхы дџахан азәгы
диҕампшзакәа дыштәаз Очамчыра дназеит. Аха
араҕагы иаутынчхразу... ҕсыуа бжык уахауамызт.

Март 21 аены, Шура зҕы дыҕаз аҕацәа
иаарыкәшеит Кәачаратәи ашәанцәа-еибашьцәа.
Излааз асамосвал инақәырцалеит (арт хџык
ахацәеи хџык ахәсеи ыҕан). Адәахыы шымхахыы
асы шытан, иааузымчхартә ахьта аҕан... «Хабаргои,
мцацәа, харшыуама?!» хәа ргәы иҕацәыуо, игәаҕны
ажәак рыхәламшәо ишыҕшыз, Мыркәыла аштаб
аҕы иаакылыргеит. Аштаб еихабыс иҕаз Жьуржью-
лиани Темур иакәын, дшәануан. Излеилкаахаз ала,
дара ртәқәак, хџык реибашьцәа, аҕсуа еибашьцәа
итҕәаны ирган рырхынхәра иашьтан... Иааргаз
атҕәацәа руазәк даарылганы, абираҕ шкәакәа
наиркны, ааигәа иҕаз аҕсацәа рыштаб ашҕа
дрышьтит, урт рызбахә аилкааразы. Дхынхәит
уи, рацәак днымхакәа. «Шәара шәзышьтоу ара

иҗазам» хәа иархәеит. Жьуржьюлиани Төмур иахаз агәра мгакәа ихаҗа дцеит, абираҗк шкәакәа кны. Аха уигьы дхынхәит, дбыбуа, игәыҗжәара агартә имамкәа. Уи акәхеит, ршьа рурц рызбеит...

Очамчырантәи иааргаз аткәацәа, ирхынхәны, асамосвал иақәцаланы рҫынархеит... Иахьын-тәиааргаз ала акәымкәа, егыи аганахь рхы андыр-ха, убасқан зегьы еицҫакны, рыбжьы тганы ахәхәара иалагеит: «харшьуеит, шәхәцхраа» хәа, аха ирымчыз...

Рыфҫыкгы цәахәакны амшын инхықәдыр-гылт... «Уажәшьта харшьытәкьозаап» лгәахәын, Шура лкасы аалхылхын лылақәа алафалхәеит, ианлеихсуа лымбарц (дара аибашьцәа 15-ҫык еицын). Руазәк, иавтомат еихакшо даалыдгылан, иавтомат аҫынҗа лылахь инадиргылт... «Измаа-ноузеи, былақәа зҫабхәа, аҫсра бтахым акәу?» – ихәан, аҫырҫыр дааччеит, ибжьы нтыганы...

Убри аамҗазы, асамосвал ахалареи албаареи рзы акьыба кыдыргыло ирыцыз аҫкәын қәыҗш дыхәхәеит, ибжьы тганы, дара рбызшәала:

– Шәлыламкьысын, ари сара дыстынхоуп, стиотиа лоуп... – ихәан, Шура лаҗхәа даагылт, инапқәа рыҫбагы дырҫаханы, Анцәа диҳәәшәа, дҫаҗәы-ҫаҗәуа...

Минутқәак, зегьы ирура-ирхәара иақәымшәо ус игылан...

– Ирласны шәхал..., алахшақәа! – ихәан, днарықәааит, зҗаҗа зҫырбаба, еимассы игылаз

руазэк, адау ицшра итаны, дуамаха. Уи акәхеит, зеггы еиҥах, излааз амашынахь еихеит...

Шура егья лундазггы рыҥсы еикәзырхаз ачкәын дылгәаламшәеит, илыздыруамызт иара лара дахьидыруаз, дшидыруаз... Анцәа дахзылбааҥшит лгәахәуан... лылағырз дахәәеуа, гәаныла уи ачкәын диззатәуан...

Ирхынхәны иааргеит ачаи фабрика азааигәара гырцәақәак рыѡнахьы, – «Абра шәыіказароуп макъаназы» – хәа нарахәаны ицеит.

Шура, ашәара гәгәа илхылгаз иахкьаны, ѡахаѡымш дцәажәартә дзыікамлеит, лыбжьы ааиуамызт... Егьырт лѡызцәаггы лара латцкыс еицәаны, аҥхьаҥа изхьынхалаша гәыҥра хәычык рымбазо, хәыцра-гәырѡала итәны, атцыхәтәантәи рымшкәа шырхьыргара иазхәыцуа еилатәан...

Ахымш рыҥены (март 24 рзы), икәлеит иззыҥшзамыз... Аткәацәа зҥы икәз аҥшәма игәашә иааддыргылт хәсеи-хацәеи хәыҥи рыла итәны машына дук... Артггы, уахь инарыҥцаны, амашына инхарцалт, иахьцо-изызцо еилкаа рымазамкәа...

«Импсраны икоу аҥьма амацә азылакәуеит» хәа,, Шура Гогәуа лѡызцәаггы ларггы дшақәымгәыҥзоз, ирыҥсахит. Лыҥсы анлоу дрызцагәышьеит гәыҥцхас дызмаз лтынхацәа, лаб иѡнарахьы.

Аҥсуак дыршьит хәа лахацыҥхьаза ззамѡақәа цәыҥпуа илағырзышоз, зцәеи-зыбаѡи ада акггы зызнымхаз, уахи-ҥени дматанеиуа Анцәа диашьап-

куан, луаажәлар еиқәхарц... Аиашара аҳақ қшарц...
Ақсуа идгьыл далхәдааны дҕамларц.

Шура, ақсуажәлар зегь реиқш, дыззықшыз Аиа-
аира амш дахьзеит...

Аға дықәырцеит ибҕа ашшара ылақтәаны...

Иахьа, уи амш еиқәатцәақәа еитанылгәалашәо,
лхьаақәа ҕыцхоит, лылағырзқәа арҕаш еиқш
илҕыкьасо рҕаархоит...

– Урт ашьажәцәа, сықсы танатцы Анцәа исумыр-
бан... ҕаахәыра Анцәа ирумтан... – лхәоит, уи лгәы
дахақжәаны.

2005

Ашәә – ахәрақәә ирыхәшәуп

Мгеимцаран. Ажәван аґы аґстґәәжәпара иргәылтәраа амра ашәәхәәқәә адгыл аґанықәнаґсо еиґш, агәырәеи ахәаи иргәылхәхәә ашәә хәашьтәнаґаит зегьы... Уи аамтәзы агоспиталь ахыбраґы иґаз ахәцәеи, ахақьымцәеи, ахақьым ехәшьцәеи, ашәә абзиабәәцәеи зегьы рыґсы заны, шьтыбжьык, ажәак раәсыр хәә ишәаны, ргәы-рыґсы зегь урт ирзышьтны ирзызырәуан. Ахәаи, агәырәеи, агәыґрақәеи еимаздоз атызқәә еигәныәуан. Цхи-мши, мызлеи ахәшәтәыртәґы изхызгоз ахәцәә, аґаа еиґш ишәхәыз рыгәқәә ґсасиуан. Ргәашьамх арґаруан. Зегьы еихон ашәәхәәәцәә рышґа...

Игон ансамбль «Уарада» абжьы...

Хлымха тнашьаауан Аґсны зхы ақәызцаз аґкәынцәә ирызкыз «Рхы ақәыртцеит Рыґсадгьыл Аґсны» захьзыз ашәә. Уи ашәәґы иґахақәаз хәшьцәә гәлымтәәхқәә хәшрызхәыцуаз, хәычы-хәычла иҳамбазакәә ґсра зқәым аҳаракырақәә рхан ахь хҳаргалон. Зны ххәаа арґыцуан, зны еиқәнакуан.

Ахэцэа, ачымазцэа, зхы зыкэачены итэаз, рыгэкаа зны итэыуон, зны игэыргъон...

Апсреи абзареи рхэаафы ицэыртцун ашэа «Аицыртцра». Уи хгэахэаннатцон, харгэыгуан. Аха хгэатцафы иннажыуан тцэа змамыз ахэыцракэа, агэалашэаракэа. Иахцэыуадафын ххафы аагара: шакафы анацэа рычкэынцэа рцыртцхыоу, шакафы наскьаргахыоу, фыц зыцстазаара еилазтаз реицыртцра алахынцта; зыбзиабара агэылыртэааха змаз азкэынцэеи азгэбцэеи рцеицш ухэа ирацэоуп уи иадхэаланы иузцэырнагоз асахьакэа. Аха лассы, амшын ацэкэыртеицш хаамтнацааит «Шэнеибац» ашэа. Апсны атцеицэа зегь рахь аацхьара кэзцо, ршьапы икэзыргыло ашэа. Ахатца игэашьамх зыртцаруа, ага хэымга дыгхьазхэо, дцызыххаауа...

Ансамбыль «Уарада» еиднакыло ашэахэафцэа ргэып: Ферзба Отар, Кэарциа Зураб, Убилиан Циала, Цыынцъал Марина, Кышымариа Зураб, – рхы-рфы ианубаалон еицырзеицшыз хэыцрак: «Ихалшарымашь ачымазцэа, ахэцэа рхы-ргэы афынза ашэакэа рнагара?»

Ааи, урт хымцада, иуадафын рацхьа икэгылаз аус атакцхыкэра...

Цлоу акыта иаазаз ашэахэаф Зураб Кэарциа санифэаажэоз исеихэеит урт рхакэкы хада.

– Харт зегьы хыкэкыс ихэмоу Аиааира азыкэцароуп. Са сеибашьфуп. Аха ашэахэарагы – еибашьроуп, – ихэеит уи.

Зураб иажәәқәа дырцабыргуан ирхәәқәоз ашәәқәа. Урт ирхәон амца шоураґы ииз, аґабиаґы шьала ирыґуаз ашәәқәа. Убарт иреиуоуп анаґстәи рашәәқәа: «Дамырдеит адґыл», «Хґыґыґы хайпшын», «Кәачара», «Улаґырз дахәәеит» ухәа убас иґеґы.

Ашәәхәәґәә руалпшьа нарыгзон. Азызырґәә рґәы хыґхыґуа ишырзыпшыз, рашәәхәара хдыркәшон ашәә «Уарада» ала. Аха урт иґеґы ирзыпшын аус. Урт ирґахын агоспиталь аґбатәи аихаґылаґы рашәәхәара иацырґарґ.

Рапхьаза, ашәәхәара ианыналаґаґґы, хьаак еиґш сґәы иґхон ашәәхәә Убилиан илхәаз ажәәқәа: «Абра ахәґәә сахьрыхәапшуаз, исылымшар хәә сшәон ашәәхәара...».

Ааи, Циала ишылхәаз еиґш, иуадаґын ихәыз агәқәа рхьаа ахәра.

Еиґах, иґыґца иґоит ансамбль «Уарада» абжьы. Еиґах, еиґәныґуеит аґзамґқәа. Иґыхоит агәқәа...

Ашәымґақ азы аамґа ааныскылар сґахын, истахын инымґәәзо игалар хґырхаґәә гәымшәәқәа рашәәқәа.

Ааи, «Ашәә – ахәрақәа ирыхәшәуп» – рхәоит, ушакәу агәра згон, уи еихаґы идырцабыргуан сызхәыпшуаз ахаґқәа.

– Ансамбль «Уарада», – зынза иґыґзоуп. Уи, уажәааскьоуп ианапшьаага, – ихәеит ансамбль аиґкааґ Ферзба Оґар. Анаґсан уи иґәажәара

иацитдон: «Сара хаҗала сеибашьюан «Дельфин» агэып иалоу сөызцэа зеггы реицш. Аха уажэшьта, ҫымз цуеит ашэахэаразы аеазыҗатцарақэа хареуиҗьтеи. Хықэкыс ихэмоуп аҗабиақэа рахь хцаны аконцертқэа рымҫацғара. Агоспиталь ағы иахьатэи хэқэгылара – рацхьатэи шыаеуоп, рацхьатэи қэгылароуп аибашьра аамтазы. Ари ансамбль ғыц «Уарада» еиднакыло агэып азы иғыцым ашэахэара. Харт еицу зеггы атынчаамтазы ашэа ххэон уаанзатэи хансамбль «Ерцахэ» аҗны. Сара уи напхгара азызуан...»

Ансамбль «Уарада» агэып еиднакыло зеггы гэык-цсыкала ишэзеиҗьахшьоит ақэеиара, атынчра, Аиааира агара!

*Акыыҗхь арбан
агазет «Абжьыуаа» аҗны,
Аҗсны Мрагыларатэи ахэҗа
ахырғэғэара акомитет аорган
август 9, №6, 1993*

Аңарда еиқәатәә

1993 шықәса, ииуль 1.

Атх лашьца реалакны, мѡахәастала, хә-ѡык ачкәынцәә, аңшыхәцәә Аҫара аерманцәә рқыҫа ахәы аҕнйтә Азѡыбжьаҕа рхы рханы рҫынархеит. Урт аңсаатә аткыс иласын, ргәы амцеипш ишын, рыңсы заны ицон руалңшьа, рыдҫа нарығзаразы.

– Кәыдры азиас ду иху ацҫа аҕынза хзыназандаз, нас... нас хәгәҫаккәәггы маншәа-лахон, – иҫырхәауан ргәы, атх лашьца иалалан иахьцоз, хәѡык ачкәынцәә, хәѡы аибашьцәә – афырхацәә. Руазәк, Реваз Аңшыцба, Азѡыбжьатәи, амѡахәастакәә зеггы бзианы издыруаз, раңхьатәи амшкәә инадыркны деибашьуан. Ешыреи Гагреи дырхысны, дхынхәит иқыҫа ахьчараз. Уахьынаигәыдыңшылоз 25 шықәса дыртҫысхьейт узхәомызт, дхәычнушьалон, аха илан агәәғра, ачҫара агәымшәара.

Уи илақәә еснагь амца рхын, аамҫа дахьыццакуан, еиҳаразакгы дарҫынчуамызт цәгьаңсышьа зырҫахьаз иашьейҫаби иаби рҫахара.

– Ахалдабаа, акыртцэа, хшыа зыграгэоу, ргэи
сыкэымпшыкэа анцэа сумшыын! – ихэалон уи
лассы-лассы.

Абри атцх лашэ, атцх еикэатцэа иалазаарын
уи ицсра афэхэара. Реваз ифызцэа драпгыланы
дышнеиуаз, адгьыл зеггы ырхыцъхыцъуа амина
наитцапжэеит...

Уаха акымзарак игэалашэазом уи. Иаразнак
зеггы ихаштит: дахыккази, дзышытэзи,
дыззыпшызи...

Ашэымткаказы, ишыахитхазшэа апстазаара
аатгылт. Адунеи апсреи абзареи рхэаа ашака
иланаштит апарда еикэатцэа. Аха ицэа-ижьы зны-
руаз, ишыацкъа зхыызсоз адгьыл дагэйтцнахэхэон,
ихьааи игэтыхақэеи наимданы инарцэымфэ
дыкэнацон. Мац-мац апхарра зцэызуаз игэы
хшэашэаза апша нахысуан, нас цшыаала
ишэацъхэафэа игьежьюа акыта инахытэеит.

Акыцъхь арбан агазет «Абжьыуаа»

Ацсны мрагыларатэи ахэтэ

Ахырғэғэара акомитет аорган.

Август 14, №6–7, 1993

Урт амшқәа...

Иахьа, ацстазаара аиҫашьықәыргылара, аизҳара амѡа ианану аамтасы, ухаҕы имааирц залшом уи зыбзоуроу, ашәымтәк иадамхаргы, ухәыцраҕы зхаҕсахьа лаша-лашо ицәыртцау аибашьцәа – ахақәйтра аагаѡцәа, хәсеи-хацәеи, хәычла-дула аибашьра хлымзаах иалахәыз зегьы.

Атынчра ханалагәыргьо (инагзаны изымгәыргьо шыҕоугьы), иаххаштырц залшом зыцсадгыыл зхы ақәызтцаз.

Ацсныжәлари Ацсны анапхгареи ирылшо зегь ҕартцит зыцсадгыыл зхы ақәызтцаз хфырхацәа рыхьз акамыршәразы...

1992–1993 шықәсқәа – шықәсеиқәатцәақәаны инхеит Ацсны аҫоурых адаҕьяҕы – усқан иалагеит ақытруза-ацсуа еибашьра.

Ари аибашьраҕы зыцсадгыили зхәыштәареи зыхьчоз ажәлар Аиааира ргеит. Аха хажәлар ргәаҕы ахәра нрыжьюан ахақәйтраз ақәцараан икаҫәаз алабжышқәа рыдагы аҫа инапаҕы инха-

ны иҕаз аҕсуа кээкь хэыцгыы – Кэыдрытэи айѡхаа. Аха абраҕагыы, Анцэа хара дхадгылазаарын, – ааскыа иҕалаз аҕоурыхтэ хтыс хара хгэы иалаз ацэымыцгыы алнархит. Иҕарцэуп Кэыдрытэи айѡхаагыы...

* * *

Аибашыра атэы уѡырц, иухэарц азы уазыҕацазароуп гэыла-цсыла, насгыы, хатала уи ура иухтысхызароуп, цэала-жыыла иуныруазароуп...

Аҕсуа пхэызба, Цыулетта Лакоба, аибашыра иалагаанза дынхон Гэылрыцшы. Ари араион аҕны инхон агырцэа, ақыртцэа, аерманцэа ухэа убас ирацэаѡны егырт амилацкэагыы...

Цыулетта илбон лыѡны аангылара шшэартахоз. Илулак лѡызцэа, лдырцэа лыцырхырааны Аҕсны далцит, дцеит Москваҕа, лтынхацэақэак рахь...

Гэык-цсыкала зуаажэлари зыцсадгыыли рзы иҕоу ауаѡцсы, ицсадгыыл аҕы аибашыра анцо аамтазы, ицэгъан атэым дгыылаҕы иҕазаара...

Аҕсуа пхэызба дахыыказ тынчран, аха тынчрамызт лгэаҕы. Ашыаартэыра иалагылаз лашыцэа рааигэара дахыыкамыз еихагыы лгэы пнажэон, егыцхалшыон. Ашытахь, уаха Москва лхы лзықэымкзо даналага, лакѡакрада илызбеит лыцсадгыыл Аҕсныка ахынхэра...

Цыулетта Гэдоутэ дшааизцэҕкыа дызмароу аус дашыталеит. Рацхыа «Красный крест» ахеидкылаҕы.

Урт, еиха ацхыраара зтахыз аибашьцәа ахыкыз атыпқәа рахь ицон, иара убас, аға имацәаз итакыз Амрагыларатәи афронт еидызкылоз ақалақь Ткәарчалнзагы инеихьан.

Марттәи ажәылара ашьтахь, рацәак мдыкәа, уи Гәдоутә ҕыц еиҕыркааз абаталион аҕны медехәшьас дҕалоит. Цыулетта, амедединатә пышәа шлымамызгы, агәаҕра злоу хаттампхәысны лҕызцәа даарывагылт. Ара зееидызкылаз амедехәшьцәа ргәып, иаххәозар: Марина Гәымба, Жыба Виолетта ухәа лымкаала бзиа еибабейт, азәи-азәи еихзызауан анык илхытыз ехәшьцәа гәакьацәақәак реипш. Урт ргәып аибашьцәа рыҕныцқа ахызшьарагы рыман – «Рыжая команда» хәа.

Урт алахәын мраташәаратәи афронт имҕаҕнагоз аоперацәа зыгы. Ишьаартцәыраз аибашьра адәаҕы, ахәра гәгәақәа зауаз, иахьынзауаз ала рапхьатәи ацхыраара рытаны, ахәцәа рмашьынала Шромантәи Каман ирыман иауан, усинтәи Афон-ҕыцтәи агоспиталь ахь идәықәыртцон... Убра, аиҕахысра гәгәа анцоз аамтазы, Шрома дтахейт ахәцәа алызгоз амашьынаныкәцаҕ Цыкырба Гьенади. Уи ипжәаз аминамиоттә цыыха икәшәейт...

Ақәа аныргоз аламталаз, Цыулетта лҕызцәагы ларгы Гагратәи абаталион ахь ииасхьан. Уи абаталион хадара аитон Витали Тарнаа. Арака ирацәаҕуп ацсуа пхәызба дыззааигәахаз, урт зеггы лара илашьцәан, илахәшьцәан...

Цулетта илгәалалыршәоит, усқантәи аамтазы, Батал Кәабахиа, хықәкыла амедехәшьцәа ргәып ахь иҕаитқоз ахылапшра, зыда псыхәа рымамыз – асанитартә цхыраара шриқоз. Уи иахәшьцәа реипш дыззыҕаз амедехәшьцәа пату рықәитқон, дрыхзызауан, еиха ицхыраара анатахыз, иахьатахыз атыпағы дрыхьзон, ихы мшата дрывагылан.

Ицон ишьаартәыраз амш еикәатцәақәа, ақыртуа-шьажәцәа меигзарахда хаибашьцәа ирыларыжьуан аснариадқәа, абомбақәа... Азәазәала хаибашьцәа рхыпхьазара иагхон... Ирацәафхон ашәеикәатцәа итазуаз ахақәа... Ана-ара, ацсуа игәартағы иқәыфхуан игәыҕекагаз амыткәмбыжьқәа...

Иахьа, атынч аамтазы, Цулетта ирацәафуп гәыблыла илгәалалыршәо лөызцәа, зыҕамзаара хьаан илныруа, аибашьрағы итахаз. Иара убас, наунагза лаблағы дынхоит иҕырпшыгоу ҕырпхәызбаны, Ақәа ахы ианақәитыртәуаз аға иснаипер-хы иағашәаз Марина Таниа.

Ус зақауы...

Иахьа Цулетта Лакоба дтаацәароуп, ыңыца ахшара дрануп.

Иланашьоуп «Агәымшәараз амедал».

Амш еикэатэақэа раан...

Ицон аибашьра. Ацсны мрагыларатэи ахэҫа аблокада иҫакыз Ткэарчал ақалақь аҫы иҫыцуан агазет «Абжьыуаа». Еихсыгырада, Очамчыра ара-ион иатцанакуаз ацсуа қыҫақэа зегьы рҫы еицш, Ткэарчалынзагы иаазон аға иснариадқэа. Уи изныкымкэа-иоынтэымкэа аға иверталиотқэа хыланы, ақалақьаҫтэи ихадараз аобиектқэа ире-ихсны ицахьан, ааха гэгэа рыҫаны.

Ишдыру еицш, аибашьра алагамҫазы Ткэарчал еиҫкаан аҫыцантэи анапхгареи жэлар рфорум «Аидгылареи» ирыбзоураны ацсуа теледырратара. Уи, хэарада, инанагзоз ароль рацэан ари аоыза аамҫа хьанҫазы, мрагыларатэи арегион иатцанакуаз ауаацсыра есены ироуан хадара злоу аинформациақэа, адырратарақэа. Ари аус апрограма хатала еиҫыркаауан, шыахэлатэҫьягы иагьымоапыргон ажурналистцэа: Виқтор Кэакэасқыри Лионид Черкэезиеи, иара убас уа еиҫкаан арҫиаратэ гэыцгы... Иахьынзаздыруа

ала, журналист, апоет Сергеи Агандиа, иааиц-
мырҕыазақәа, аибашьра ахьымѡапысуаз атыцқәа
рҕынтәи ателестудиа аусзуцәа ирзынаишьтуан
еиуеицшымыз аинформациақәа...

Ақалақь фымцалашарада ианықәха, иара убас
абжьыуаа иахьрыцаркуа егырт ақытақәа зегь
рҕны, иуадаѡхо иалагеит ауаацсыреи аибашьцәа
рыѡныцкеи дара-дара реигәныѡра...Убасқан,1992
шықәса декабр имзазы иит агазет «Абжьыуаа».
Абас, азын еиҕа ианыгәғәаз аамтазы, фымцалаша-
рада ицәгьан уск алыршара. Аха егьа ауадаѡрақәа
ыҕазаргы, иалыршахеит агазет мызкахьы номерк,
ѡ-номерк атыжьра. Уи редакторра азура инапы
ианцан журналист Виктор Кәакәасқыр, уи ива-
гылан ацхыраара гәғәа иҕо апышәа змаз ҳацсуа
интеллигенциа иреиуаз гәыпѡык...

Исгәалашәоит убарт амш хьантақәа раан, агазет
«Абжьыуаа» аусзуцәа сышрыднагалаз... Рацхьаза
акәны рышәхымс санаахыцыз...

Сажәеинраалақәа скыпцхьырц иахьназгаз, урт
гәахәарыла ирыдыкылеит. Уа акыпцхь збаз ируа-
куп сажәеинраала «Сашәақәа» захьзугьы. Сгәы
иаанагоит хьызхәала, иалкааны уи ажәеинраала
ахьз ахәара иацсоуп хәа. Абар иара ахаҕагы:

* * *

Ашәақәа, сашәақәа шәабаҕоу? –
Ашәақәа, сгәатца зырдо,

Ашәышықәсақәа иргәыласоу шәабақоу? –
Маалықтас амәа хзырбо.

Иамхацәаз ашәала дшәырфыха, –
Адгылаф ус иақәнагоуп,
Ахәрақәа рхәаа шәнарыха, –
Ақсадгылаф убас ихәартоуп.

Хабацәа рхәыштәарамца неикәышәтца, –
Хашьцәа адәафы изырқхо,
Ихәжәлаз мцала дныпхәшәтца, –
Ргәатцгақәа тыблаан изго.

Ашәақәа, сашәақәа шәабақоу? –
Ханацәа рылағырз зырбо.
Ахәтгәынқәарф шәыбжыхаа анбаго? –
Тынч дыцәартә уа зыңсы зшьо.

Амарцәа, аашьарак уа ишәмыхын,
Хтоурых «ахсаалаф» иарбоуп.
Ацәхәыраф шәымцәыжәақәа нышәмыжын,
Агака макьаназ ихьтоуп.

Ахатца иус гәрагагоуп,
Иңеипшу Аиааира агароуп!
Ахәаи ашәеи еиларсуп,
Ашәа атынчра иазхәоуп!

Агазет «Абжьыуаа». Ицуль 22, №5, 1993

Ажәеинраалақәа рылоуп ари агазет ашқа сшыаға шеихызгаз. Аха усқан сажәеинраалақәа ирыпхъаз, хағала Виқтор Кәакәасқыри Нугзар Салақәаиеи исыхәеит агазет «Абжьыуаа» аҕны ахатә корреспондентк иахасаб ала аус зуларц. Сагьақәшахатхеит. Уи ашыза ансыдыргала, сара еихағы сеигәырғыеит. Избанзар, саргы истахын сыхәтак ари амш еиқәатәақәа цыра акала иалызгаларц... Убасқан убарт рыдцалоуп ишысшыз абарт астатиақәа: «Ашәа ахәрақәа ирыхәшәуп», «Аңардеиқәатәа», «Агәырғыарахь хъязырпшыз ахәылқаз...». Иара убри агазет «Абжьыуаа адақьақәа рәоуп, рапхъаза аҕны акыпхь ахьырбаз егырт сажәеинраалақәағы: «Ғышәымтын», «Аңсны цшза – сыпсы», «Ахахәқәағы ирдыруеит рыхтысқәа», «Адгьыл гәынқыуеит», «Амш апсымқаз...», «Аңта цәышқәа...».

Акраатцун абри агазет иазкны цәахәақәак рыфара сгәы итцхоижьтеи, аха исзеипшымтәыкәаны сааиуан... Иара сара сакәым, ари агазет хықәкыла атыцразы, ауадафрақәеи, аңынгылақәеи ириааны зхы аңыка ықәызххъаз, хажәлар аблокада итакыз ауаа аухәан-схәанқәа рацәыхьчаразы, аинформация иаша рыларцәаразы аңбабаа збахъызгы, ари атема алацәажәара рцәуадафуп. Са сгәанала, уи атема алацәажәара зыртахым, урт ахәатәы змоу, ахәашыағы здыруа – хырехәароушәа, җзыргароушәа иахьырыпхъазо акәзар қалап...

Аибашыра анеилга ашытахь, Аиааира жәашықәса ахытра инадхәаланы, 2003 шықәсазы, агазет «Аґсны» адакыағы дықәгылеит Виқтор Кәакәасқыр, агазет «Абжыуаа» иазкны. Уи истатиағы конкретла дазаатгылоит Ткәарчал ақалакы ағы еиґкааз ателестудиа, анафсан агазет «Абжыуаа» аиґкаашыа, уи аус адызулоз ухәа ртәи иаазыркыағыны. Анафсан, ари астатиағы инатцшыны иазгәеитоит уаґа иґказ аґагылазаашыа уадаф, иара убас знапы алакыз агазет аусзуцәа уи рызбахәгы. Зегь раґхьазагы гәыблыла дигәалаиршәоит уа аус рыцзухьаз ажурналист, апоетесса Саида Делба...

Абри изыуа афақт артабыргразы адагы, ус аґхьаф изыхәангы аинтересс зцоу акы акәны сахәапшуеит уи астатиағы автор дыззаатгыло:

«...Цшь-дакыак зманы иґытуаз агазет, хәарас иаґахузеи, азґлымхара зтаз аматериалкәа анылон, аиҳаразак ахырґәґартакәа рґынтәи ахатареи агәымшәареи аазырцшуаз хәибашыцәа ирызкны. Агазет азы аматериалкәа рыуан хәибашыцәагы...

Аґхьаґазы ақыртүа-аґсуа еибашыра иазкны атоурых зыфраны иґоу атоурыхфцәа рзы хәи змазам материалкәоуп, сгәанала, агазет аматц азызуаз арратә корреспондентцәа: Нугзар Салаґаиа, Амра Аґынцәал, Саида Нарманиа, Марина Воуба, Геннади Цолариа, Инга Гагәуа... ухәа убас егыртгы ррепортажкәеи ркорреспонденциакәеи. Зеипшыґам аибашыратә тоурыхтә материалкәоуп

иара убас атыңантәи ателехәаңшрала есыены аефир ахь итыңуаз адырратарақәагы. Аха, рыңхарас иҕоу, изыхҕызаалакгы, эпизодқәак, фрагментқәак ракәымзар, аибашьра ашьтахь хәта-хәтала акәзаргы, еиха хадара злоу – Аңсны ахәаңшцәа рзы имазаны иҕалеит...».

Сара, усқантәи агазет «Абжьыуаа» иахьа, атынчаамтазы, иалахьынцахаз сыздыруам, иара убас уи аус адызулоз аусзуцәагы ирыңсҕазаашьахаз. Амала, иахьагы исгәалашәоит усқан зхы еидкыланы иҕаз аусзуцәа, хара-хара заҕа патуеиқәцарала хәизыҕаз, досу ииҕуаз ххатәык еиңш хшахзызаауаз. Аибашьра хлымзаах хәамтакәа, хгәы камыжькәа зегьы азәык иеиңш хәилатцәаны хшыҕаз, хара-хара хәгәкәа шышьтибахуаз... Ирацәоуп усқан аус зцызуаз сөызцәа азҕабцәа ирыдхәаланы исгәалашәо ахтысқәа... Аха урт зегьы, наҕ-наҕ, аңхьаҕа инартбааны сырзаатгылартә, срыхцәажәартә алшара соуп хәа сгәыҕеит...

03. 10. 2009

АХҚӘА

Зашәә згәы итыңрааз. *Гунда Сақаниа* 3

АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

«Атқ аееикә иақәтәоуп...»	9
«Амѡақәа еихалоит...»	10
«Адгьыл – снапсыргәытца...»	11
Ишәартоуп бахьыкам	12
«Узбоит. Узбацәоит...»	15
Абгьыц	16
Ақәацсата	17
«Узбарцаз, субарцаз...»	18
«Блақәак лашәхеит...»	19
«Мцак ццышәхеит...»	19
«Сааңынра шәтит...»	20
«Асы иаркараз...»	21
«Адуinei ду снапсыргәытца...»	22
«Атқ лашә аеыларкә схышәаф иңшын...»	23
«Аңсны ңшза...»	24
«Сгәы лакәуп...»	25
Знызатәыкоуп	26
«Слаңштцашәара – схәыцра...»	27
«Ажәәан қәыршәуп ңтеикәатцәала...»	28
Абзиабараз ашәа	29
«Сара сгәы ахәа...»	33
«Лашароуп иухылцуа...»	34
Аңта кәашқәа	35
«Сыңсадгьыл, уара уоуп сызмыртынчуа...»	36
«Ааиреи ацареи...»	37

«Амра ашәахәацқәа...»	38
«Ацта цәышқәа...»	39
«Суҳәоит, уқаз...»	40
Ухафсахьа	41
«Еимгеимцара – блашаран...»	42
«Хәатә ахьықам...»	43
«Ижышуа иухақыруз...»	44
«Амца салга, афыз, амца...»	45
«Амза иаларшәын...»	46
«Ацхи амши...»	47
«Амрахәага сәыласхәоит...»	48
«Сгәы иснатоит, зны, уаргы саргы ари...»	49
«Ублақәа – Амшын цәула...»	51
«Иссируп адунеи, еиҗәәшәа сзәтом...»	52
«Амш иацәызуаз сара сакәын...»	53
«Ашәтқәа сырҗеит хамҗас...»	54
«Сымшқәа роуп исызхымго...»	55
«Асы ауеит...»	56
«Истахзам акагы...»	57
«Сара истахзам азәы иитәу, азә иус...»	58
«Ашәшы афықәын ухафы...»	59
«Сналшәеит уи адунеи цсраенынза...»	60
«Адгьыл, шақа ухыцүазеи уара?...»	61
« – Уа мшыбзиа! – икоуп ажәа...»	62
«Ацла җәцәит...»	63
«Сара» зхәаз иоуп ифырхатцоу...»	64
«Алацшхәаа сныцшәеит...»	65
«Уара улацш...»	66
«Бзианшьтахь абзиара збахьада?...»	67
«Сажәеинраала – сара исашәоуп...»	68
«Усхыцсааит, агәыхь еицш...»	69

«Адуinei дузза итамзаз сыпсы...»	70
«Абзиабара, – изхэыцда уи?...»	71
«Издыруада, мышкы зны хаикәшәар?...»	72
«Сара сфымтреи...»	73
«Уеиса...»	74
«Апсра шәартазам...»	74
«Алагамтеи антцәамтеи...»	75
«Сқәыпшра...»	76
«Ахшгы ихшәалоит зны еикәатцәакгы...»	77
«Сымш адакьақәа бғыыцқәак наныхсит...»	78
«Иахьагь – мышкы...»	79
«Сыпстазаара – зиасуп...»	80
«Цигар бғыыцшәа...»	81
«Саҫаит Адгьыл ссасны...»	82
«Ана дхырхәоит...»	84
«Сышықәс-саркьа снаныпшылт...»	85
«Амра ашәахәақәа реицш...»	86
«Абғыыцеицш...»	87
«Акы самарам саазқәылаз...»	88
«Шәахәацқәак насфаччар...»	89
«Ублақәа роуп сара сымаза зыргамо...»	90
«Амқәа...»	91
«Зегь зымчу ханитцапшуа...»	92
«Снықәыпшит сара ари Адуinei...»	93
«Исыт сара исанашьоу...»	94
«Сгәы лакәуп...»	95
«Ашәапыцьап реыреиць...»	96
«Ажәәан ацаф ипхьарылоит схәыцра...»	97
«Иагьа иурпшзаргьы иуззом...»	98
«Агәы узтода агәы анумам...»	99
«Улапш схарахеит иахьак...»	100

«Схъаа-еидаран...»	101
«Иаалашьцеит...»	102
«Ажәѡан...»	102
«Ашықәс неиуеит еишьтагыла...»	103
«Апстазаара, зны уаанфас...»	104
«Цәыкәбар-зазак са сҭазоит...»	105
«Атҭх ауапа сҭыласхәеит...»	105
«Амца мцала идырцәоит...»	106
«Сызцозтгы...»	107
«Амш – азы-мшын шана...»	108
«Насыпуп...»	108

АФОРИЗМҚӘА АМИНИАТИУРАҚӘА

Амза	119
Иахтәу арбану?	121
Анцәа игәырпҭханы иишаз...	122
Сзышьтоузеи?	125
Жәѡангәашәпҭхара	126
Цәыкәбарк...	128
Еиѡдыраашьас иҭоузеи?..	131
Ѡ-мцак	133
Инхон рҭыпқәа рҭы зеггы...	136
Зегь мазоуп	142
Апша	143
Ашәымтақәа	144
Насып змоу...	145
Уцәаз атҭх	146
Цәцашья змам...	147

АЖӘАБЖЬ

Аңышәә 149

АГӘАНАГАРАҚӘА

Ажәә сахьарк Анцәәхәы 155

«Ғыңсахроуп, Ғеитакроуп...» 161

Қәыңсычхарак иахылцыз аиаша 165

Абаҕхатәра амцәыжәҕақәә 169

«Аңсҕазаара – исзымгәығыуа ашәоуп...» 175

Мҕамш, апоезиа аштәхь! 192

«Аабатәи аңштәы ссир...» 195

АСТАТИАҚӘА

Иҕымцәарц ххәыштәара 204

Хара ахәыцра... 215

Уи – раңхьазатәи лағырзын 223

Имыззо ахаҕсахьақәә 233

Хаштра зқәым 247

Ашәә – ахәрақәә ирыхәшәуп 257

Аңарда еиқәатцәә 261

Урт амшқәә... 263

Амш еиқәатцәәқәә раан... 267

ЗАИРА ШЪАЛУА-ИПЦХА ТХАИТЦЫКӨ

АБЫРФЫН РАХӘЫЦҚӘА

Ажәеинраалақәа

Афоризмқәа

Аминиатиурақәа

Ажәабжь

Агәаанагарақәа

Астатиақәа

ЗАИРА ШАЛВОВНА ТХАЙЦУК

ШЕЛКОВЫЕ НИТИ

Стихотворения

Афоризмы

Миниатюры

Рассказ

Мнения

Статьи

На абхазском языке

Аредактор *Гунда Сақаниа*
Асахьағыһы *Архип Лабахуа*
Компиутерла еиқәлыршәеит *Наала Картозиа*

Аформат 70x100 $\frac{1}{32}$. Атираж 300.
Иќацә. акь. бгь. 8,75. Инықә. акь. бгь. 11,4.
Аґацацќа N°